

פרקי זכרון
במשוך היוכל

במשוך היובל

פרקי זכרון

לרגל מלאות יובל שנים לפטירתו של

אדוננו מורנו ורבנו גאון התורה והמוסר

איש חי רב פעלים מקבצאל

ממקימי עולה של תורה ויראה בארה"ק

מרון ר' **יחזקאל סרנא** זצוקללה"ה

ראש הישיבה דישיבת חברון כנסת ישראל

בעיה"ק ירושלים תובב"א

שתקע יתידה בארצנו הק' בעיה"ק חברון

והיה קברניטה קרוב ליובל שנים

נתבקש לישיבה של מעלה ביום ו' אלול התשכ"ט

יו"ל במלאות יובל שנים

להסתלקותו ע"י בני הישיבה הק'

אלול תשע"ט

יו"ל ע"י בני הישיבה
דחברון כנסת ישראל
בית הכרם 2 י-ם

כל הזכויות שמורות
טל': 0583251377

תוכן הענינים

9 ואלה תולדות

הסב רבי שרגא פייבל סרנא / האב רבי יעקב חיים / באהלי
שם / אל סלובודקה / "על ידו זכיתי שנפקחו ונפתחו מעט עיני
ואזני..." / בהתגעש עולם / "ועל עשרה שבועות, הם
בטוחים"?! / בחזרה לסלובודקה / מסלובודקה לחברון /
בישיבה בחברון / היוצרים והאוצרים / תרפ"ט / פן חואג'ה
יחזקאל / אחר שבר גאון / הקופסה מעל ארון הספרים / ריבה
וקיבץ פעלים לתורה / נושא בעול / ספריו וכתביו / חולה
ושכינה למעלה מראשותיו.

34 לדמותו ואישיותו

דמות מופלאה בריבוי גווניה / לימוד לב וחכמת כל אחד
ואחד / נהייתי לאב על נפש אחת מישראל / אהבת הבריות /
חן ושכל טוב / המעביר על מדותיו / תפילה / הדפסת ספרים
בלא הסכמה / מדוע נפלה סוכתו של הרב מבריסק / **שתי**
התקופות / ברוך ה' עס איז גוט / ראו בריה שבראתי בעולמי /
התגלות שיעור קומתו / **הפנקס** / בבואת נקודתו הפנימית /
תקיפות וגבורת הדעת / יסוד ישיבה בגולת אירופה / כי לא
ישקוט האיש עד אשר כילה הדבר / "איש" - במלוא המובן

ועומק המשמעות / התייצבות במלוא שיעור הקומה / ונקלות
עוד מזאת והייתי שפל בעיני / הראית את היראת שמים?! /
הכרת הטוב / נבזה בעיניו נמאס / נפשו חייב לו / **איש האמת** /
די קלוגינקע / שנאת עוול / תוכחה / פועל צדק / **שיר מזמור** /
נפש פיוטית / הניגון - ממשנתו.

הישיבה ובנה 53

אהבה עזה כמוות / כבוד הבן-ישיבה / דאס איז כבוד
התורה! / אשרי לדור שצעירים כאלה שרויים בתוכו / נכד של
חברון / "הלא תדע דעתי עליך כי תוכך רצוף אהבה" / "תעמדו
על הגובה הראוי למעלתכם וערככם" / "מאושרים אתם אחי
שלא נותקתם מפתיל חיי הרוח..." / היטען די ישיבה / לחזק
את בית ה' שנתן נפשו עליו / ועל כל גל וגל נענעה בראשה /
תלמיד הישיבה / הראש ישיבה הראשון במעלה אחרי ר' ברוך
בער / הנהגת הישיבה / הדרך הישרה בפעילות למען הישיבה /
שכל הישר / לגלות החספא ולמצוא המרגניתא / השיעור כללי
בתחילת סנהדרין / חידושי רבנו חיים הלוי / שולחן ערוך עם
ביאור הגר"א / הרב לתלמידיו / הם הם רבותינו האמתיים /
אוירת האלול והימים נוראים / השיחות / להפעיל
המושכלות, להשכיל המעשים / **מכבשוננו** / השגחה מיוחדת
שומרת על קיום הישיבות / האחריות בהיותנו בני עליה
המועטים / הנס היותר גדול שבדורנו / לבניך אלו התלמידים /
בדבר הקמת קריה לישיבה / הצלחת ישיבת וולוז'ין / **ישיבת**
חברון / חובת הכרת בתי הישיבות / הישיבה - אי הרוח /
ישיבת חברון בארץ הקודש / הישיבה של תורה - אהבה
תמידית מהקב"ה / משא רבינו במעמד הנחת אבן הפנה

לקרית הישיבה / להמשיך מסורת אבות ולעמוד בנסיון / קמה לתחיה ושוב נעשית לתל תלפיות / "בני הישיבה כאיש אחד בלב אחד מכוונים ליבם לשמים..." / "נותקתם והוגלתם מבית אמנו וחדר הורתנו" / "אל יעלה בדעתכם שגלות היא אמתלא לרפיון" / קול דודי דופק / **במלחמה על טהרת דמות ורוח הישיבה** / על טהרת השם ישיבה / אינן מתריעות ואינן מכריזות / הישיבות הן ברשות עצמן / **קריאה לשמירת טהרת הישיבות הקדושות** / פינה קדושה שנשארה בטהרתה, סולדת בנפשה מריב המפלגות / מקדש עם ישראל כולו והמשכן אשר כל ישראל חונים סביבו / ריב המפלגות - זמורת זר בהיכל האומה וחילול מקדש התורה.

93 **המוסר**

כי בלא זה האדם הוא פרוע לגמרי / היקפו המוסרי / הגניזה וגילוייה / **מכבשנו על דבר המוסר** / המוסר וחידושיו / בעלי מוסר, חכמיו ושוחריו / גם האוהבים דבריה / החיים והמוות ביד המוסר / מתנגדי המוסר / **מהיכלו** / צלם אלוקים / "הכוני, פצעוני" - נאמר בשיר השירים! / "מתי יגיעו מעשי" - כל דור לשלפניו / המחדש בטובו בכל יום תמיד / בחן, בחסד וברחמים / לחזור על המחזור במוצאי יום כיפור / למשנתו המוסרית.

104 **מזמור שיר ליום השבת**

מהיכלו / שיחות השבת / ערב שבת / קבלת שבת / ערב שבת חזון.

הלכות דעות 107

השכלה / ערכאות / תל תלפיות בענייני השעה / יחזקאל בן
בוזי / הרוח החיה בהתווית הדרך / **מרשימותיו** / לאומיות /
הצרות בעקבתא דמשיחא.

ואלה תולדות

ביום כ"ח לחודש שבט שנת תר"ן נולד רבינו. עריסתו עמדה בעיירה הורדוק שבפלך מינסק, רוסיה, ועל שמה קראוהו בישיבת סלובוקה בבחרותו "חאצק'ל הורודקר".

בעיירה זו שימש אביו, רבי יעקב חיים סרנא, כמגיד מישרים, במשך הרבה שנים, ואילו אבי אביו, רבי שרגא פייבל סרנא, ישב על כסא-הרבנות שלה.

הסב רבי שרגא פייבל סרנא

הסבא רבי שרגא פייבל, שנפטר בשנת תרנ"ב, היה מפורסם בדורו לאיש סגולה. רבי מרדכ'לי אושמינר, הרב דסלונים, מכתירו בתוארים "צדיק מפורסם בתורתו צדקתו ויראתו, הרב הגאון, שר התורה והיראה". שנים רבות התבודד במועדיו, ישב על התורה ועל העבודה, ושנא את הרבנות. אשתו הביאה טרף לביתם.

לימים כשחלתה ונאלץ לחפש פרנסה, הסכים לקבל עליו את עול הרבנות בעיירה אחת, במשכורת לא גדולה, אך לא שימש בכהונתו כי-אם עד חג הפורים הראשון, שבו הביאו כל בני העדה משלוח-מנות לרבים ביד רחבה, והציפו את ביתו במתנות יקרות כשהם מסרבים ליטול ממנו בחזרה משלוח-מנות. ביקשו להנותו מנכסיהם. באותו יום אמרה לו זוגתו: "אוי לי שראיתך בכך, אוי לי שראיתך משמש ברבנות המבזה את בעליה! הרי לא משלוח-מנות אנו מקבלים, זה שכתוב בו "איש לרעהו", כי-אם מתנות לאביונים!"

ותיכף למחרת התפטר מן הרבנות, ויחזרו לעיירתם הקודמת, הוא לתלמודו, והיא למרכולתה.

כעבור זמן לא-רב נעתר שנית, מפני המצוקה שהכריחתו לכך, להזדקק

לרבנות. אבל, מפני שהיה תקיף בדעותיו וניהל רבנותו ברמה, וכשלא היו מצייתים לו ומקבלים מרותו – כמובן המדובר במילין דשמיא – סרב להמשיך, החליף משרותיו פעמים רבות, ובכל פעם עבר למקום קטן יותר, כה שימש ברבנות בערים סאמפולני, סייני, אוסטרוב, סוקולקה, ולבסוף בהורדוק.

בצוואתו, המעידה על טוהר נפשו, אנו מוצאים אותו משיא "עצה טובה" לבני הקהילה לשנות את דרכם בענין היחס לרב דמתא:

ואני דורש בזה טובכם והצלחתכם, כי המכשלה הזאת תחת ידכם במה שנמצאו בכם אנשים מבזים הרב ועיקר כי ידברו בו תמיד כמה יקח שכירות ובכל אסיפת עם ידברו אודות הרב, ואם נמצא מי שמליץ עבור הרב יחשיב לעצמו שמהראוי להרב להיות עבד נרצע לו, ועל ידי זה נעשה כמה קלקולים, על כן נא ידידי אם אתם לי תשמעון תגביהו קרן התורה לשמוע דברי חכמים, לנטות אחר הרב אב"ד ולהתייעץ כמו בכ"ד וזכות התורה תסייע לכם, ועיקר מכל להיות עניני המרחץ והמקווה תחת יד הרב ועל ידי זה יהיו עיניו פקוחות והוא מענינים העומדים ברומו של עולם להשגיח על זה, ולא תשומו עיניכם אל דמי שכירות המרחץ רק על עיקר התיקון של המקווה.

שומו לבבכם לדברי אלה למען ייטב לכם, כי כאשר תתבוננו יותר, מה שאתם מדברים בענין שכירות הרב וכדומה ואתם רוצים להרוויח על ידי זה, לעומת זאת תפסידו הרבה במה שאתם מחלישים כח הרב בדרכים.

על כל פנים זאת תוכלו להבין כי יותר שכיח למצוא דרישת האמת אצל רב ומורה מזולתו, ויען כי אנכי ראיתי גודל המכשלה ומה שיצא מזה ע"כ החיוב הכרחי לנפשי לעורר אתכם בדבר, אולי תשומו לב לדברי הנאמרים בצדק וזה יהיה הצלחתכם בזה ובבא. ותראו לפזר שכירות עבור רב ותבקשו איש גדול, וד' יהיה בעזרתכם כי איזה רוי"כ לעיר מה היא, אבל לא תוכלו לשקול כמה מעלות טובות למקום אשר שוכן בתוכה איש גדול בתורה ויראה...

האב רבי יעקב חיים

אביו של רבינו, רבי יעקב חיים סרנא, יפה נפש, גם הוא זכה להערכת אותו צדיק רבי מרדכ'לי אושמינר שעיתרו בשבחים "האי גברא רבה בר-אוריין ובר-אבהן נאה דורש ונאה מקיים פה מפיק מרגליות המוסר והמדות

בדברים היוצאים מן הלב ונכנסים אל הלב".

בימי שחרותו התפרנס זמן קצר כחנווני. אחר-כך החליף אומנותו ויהי למלמד תינוקות. לימים נעשה שו"ב בעיירה. בתקופה מסויימת פעל כשד"ר לטובת הישיבה "תורת חיים" בירושלים, שרבי חיים מבריסק כיהן כנשיאה, ומאז נמנה על באי ביתו ומקורביו. כשהזקין נתמנה למגיד משרים, תחילה בעיירה הורדוק, ואחר-כך בעיר הגדולה סלונים, עד שיצאו מוניטין לדרשותיו בכל הסביבה ונודע בשם "המגיד מסלונים".

הבריות שיבחוהו גם כאיש חסד, טוב ומטיב, והיו מספרים בנוגע למידתו זו עובדות מופלאות. יש אשר היה מסכן את עצמו לטובת הזולת. אומרים, שבשעת מגיפה ידועה, טיפל בעצמו בכל צרכי החולים מאחינו בני ישראל, על אף סכנת ההידבקות (ולאותם חולים שלא הניחו לו להיכנס בשום פנים שלח בדואר מכתבי עידוד וחיזוק).

צוואתו, פנינה מוסרית יקרה, שנמצאה בעיזבון-כתבין אחרי פטירתו (ביום ט"ו בשבט שנת תרפ"ב), מעידה על גודל-רוחו מחד גיסא ועל ענוותנותו מאידך גיסא, שאין להם חקר. מקום הקדיש בצוואתו לעסקיו המרובים בעניני חסד, כשהוא מפרט איך לנהוג בכספים ובחובות, ולבסוף אינו שוכח לציין ש"כמעט קרוב לוודאי אשר נלכדתי בעוון פיוס, לפייס את העני בשעת דוחקו, לתת לו בעין יפה בפיוס דברים, ועל זה אנכי מבקש מהם מחילה".

גם אמו של רבינו, הרבנית איידל, אשה חסודה ומצטיינת במדות נעלות, התייחסה למשפחת רבנים וצדיקים. אביה רבי שלמה זלמן בוקסנבוים, חסיד של האדמו"ר מגור בעל "חידושי הרי"מ", חיבר את הפירוש למדרש רבה "רחובות עיר", שנדפס בלובלין שנת תרי"ז וזכה להערכת גדולי הגאונים בדור. עם בעלי ה"הסכמות" לספר אנו מוצאים שמות מפורסמים כמו: ה"חידושי הרי"מ", רבי יהושע פרידנזון מקאלנא, רבי בריש מייזלש אב"ד וורשה ורבי יהושע השל אשכנזי.

אלו השרשים והגזע אשר מהם צמח אותו אילנא רברבא – רבינו.

באהלי שם

בימי עלומיו הספיק רבינו ליצוק מים על-ידיהם של מרבית גאוני התקופה, והשכיל ללמוד ולהחכים מכל רב בדרכו המיוחדת, איש ושיטתו, עד שנזדווגו לבסוף הסגולות בנפשו כעין הרמוניה. את חינוכו הראשון קיבל בילדותו בבית-אבא, וב"חדר" לנערים אשר בהורדוק, אך האב שעמד על כשרונותיו העילויים והלכי-נפשו שלח אותו כבר מגיל הרך בישיבות שונות. כשמלאו לו י"א שנה, הביאו אחיו הבכור ר' לייב לישיבת הצעירים "אור החיים" (ישיבת רבי צבי לויטן) בסלובודקה, והיותו גם ילד יפה-תואר, עדין נפש, נשא חן בעיני כל רואיו. בישיבה זו שימש אז כמשגיח מוסרי רבי אליהו דוב ליזרוביץ, ורבינו היה מספר זכרונות מפגישתו אתו.

כעבור שנה בערך, בתרס"ב, עבר ללמוד בישיבת מאלטש מפי הרב-דמתא רבי זלמן סנדר שפירא. אחרי שנה, כשרבי זלמן סנדר יצא את מאלטש ועבר לקרינקי, חזר רבינו לסלובודקה ונכנס ללמוד בישיבת "כנסת בית יצחק", שם קיבל תורה מפי רבי חיים רבינוביץ, שעבר באותה שנה לטלז. רבי חיים חיבבו מאד, משום חריפות שכלו, ובצאתו לטלז ביחד עם סגל תלמידים מצויינים צרפו אליהם. עשה, איפוא, רבינו בטלז תקופה מסויימת – והיו אלו ימי התסיסה וההתמרדות נגד המשגיחים המוסריים בישיבה זו – עד שבתחילת חורף תרס"ו, כשנסגרה הישיבה זמנית עקב פולמוס המוסר, נסע לישיבת מאלטש, שבראשה עמד אז רבי שמעון שקופ זצ"ל.

אל סלובודקה

כשחלפה שנה נוספת, עם עזיבת רבי שמעון את מאלטש בחורף תרס"ז, נסע רבינו ללמוד בישיבת "כנסת ישראל" דסלובודקה – בהשפעת בנו של ה"סבא" רבי שמואל פינקל שהיה רבינו כל ימיו מכיר לו את הטובה הזאת – ותיכף בבואו הרגיש "כי שם ביתו". ואכן תמה אז בשבילו תקופת הנדודים והחיפושים. שוב לא נותרו בלבו ספיקות איה מעוגן שרש-נשמתו.

במשך כל השנים שנדד מישיבה לישיבה, קנה רבינו הרבה תורה ודעת, והיה מתאמץ בכל כחות-נפשו לעלות ביראת-ה' ולרכוש את מ"ח הקנינים שהתורה נקנית בהם. כשבא לסלובודקה, והוא רק בן שבע-עשרה שנה, כבר היה מלא חכמה כרימון, והתבלט בכשרונותיו. סיני ועוקר הרים. למרות שספסלי הישיבה מלאו אז בעלי-תריסין מגיל קשיש ממנו, בקיאים וחריפים ממיטב המוחות, וכמעט כל החרש והמסגר של מדינת ליטא התרכזו שמה,

החשיבוהו שמה כאחד מאריות שבחבורה, ושיבחו את למדנותו ובעיקר את תפיסתו המהירה והקולעת.

בסלובודקה באותה התקופה היו מצביעים על ארבעה שהם בבחינת עילויים, והם: אהרון הסיסלוביצי (הוא רבי אהרון קוטלר), יעקב הדהלינובי (הוא רבי יעקב קמינצקי), יחזקאל ההורדוקי ויעקב ההורדוקי.

סיפר ראש ישיבת פוניבז' רבי אלעזר מנחם שך זצ"ל, שהיו בני הישיבה בינם לבינם סחים בהתפעלות אודות רבינו, אשר ב"משמר" של ליל שישי מספיק הוא ללמוד ארבעים דף גמרא.

וכן סיפר רבינו עצמו על אותה התקופה:

"הסבא ששקד בלי ליאות על חינוכנו ועיצוב דמותנו הרוחנית, נהג בדרך כלל לזווג צמד של תלמידים שיש ביניהם דמיון מסוים, כשהוא מסתייע בצרוף זה כשטיפל בהכוונתם, במטרה להדריכם מישרים. כה צירף גם כן אותי ואת רבי אהרן. ופעם בליל שבת קודש ישבתי ללמוד גמרא בחברותא עם רבי אהרן עד שהספקנו ארבעים דף".

אם כי ידעו שאין דבר זה ממצה את חילו לאורייתא ובעיקר רב כחו ללון בעמק הלכה.

"על ידו זכיתי שנפקחו ונפתחו מעט עיני ואזני..."

עין הבדולח של רבי נתן צבי פינקל, ה"סבא", נחה על רבינו מיד בבואו. ויקרבהו אליו בחיבה יתירה. ה"סבא" בחוש האיטואיציה הדק שלו ובעין ביקורתו החדה, הבחין שמלבד גדולתו בתורה הוא מצטיין במדות אציליות, בדעות ישרות, בפיקחות מופלגה, ומחונן בעוד שפעת כשרונות ברוכים, שעשאוהו מסוגל לא רק להיות בעתיד אחד מגאוני התורה, אלא גם ראוי להתעלות בתורת המוסר וליהפך אחד מנושאי-דגלה ומרביציה בעולם.

כידוע, היתה הנהגתו של ה"סבא" שונה ביחס לכל תלמיד ותלמיד לפי ערכו ולפי דרכו, ובפרט באותה תקופה, אולם יחסו לרבינו היה מהרגע הראשון חביב מאד, שמצא בו איש כלבבו, כלי מלא מחזיק, ומיד הכניסו למחיצתו לפני ולפנים והתמסר לו במיוחד ולחינוכו, להשכילו ולהדריכו, ולהכניסו בטרקלין האצילות של המחשבה הסלובודקאית לפני ולפנים, עד כי בצדק ייאמר שקבע את דמותו וצר את צורתו הרוחנית.

בכל לילה בחצות, היה מסדר רבינו את מיטתו של ה"סבא", ולאחר מכן היה נוהג לקחת כסא ויושב על-ידו עד השעה שלוש בלילה ולומד ממנו לקרוא בספרי חז"ל.

אמנם בראשית תקופה זו פעל בסלובודקה כמשפיע מוסרי גם רבי זלמן הכהן דולינסקי המכונה "רבי זלמן ראדינער" (נפטר תר"ע) שרבינו הושפע רבות משיחותיו שהיו מלהיבות בתוכנו ובסגנונו, כפי שהיה מספר עליהן לפרקים בהתפעלות ומציין את רישומיהן, אבל ב"סבא" התדבק דביקות נפש-בנפש עד כדי התבטלות. וכך הוא מעיד על עצמו בהקדמה ל"עיונים" שכתה בשולי ספר "מסילת ישרים" לרמח"ל: "הכל ממנו ובלעדו הייתי כעיור וכחרש, ורק על ידו זכיתי שנפקחו מעט עיני ונפתחו מעט אזני; וגם כל דרך הלימוד והעיון בהלכות אלו [מצות הלבבות] אך ממנו הוא כרב מובהק".

כל הקורא את אגרותיו של רבינו מאותם ימים, אגרות המציירות ביופי מחשבתי ובסגנון מלא פיוטיות, בנקל הוא מבחין בהשפעת ה"סבא" הניבטת מבין השיטין. קשה לכלכל את המעוף הרעיוני שלו בניבים שכיחים. כל משפט חטוב להפליא. כל ביטוי כמו נגזר ממחצב של סנפרינוז.

בהתגעש עולם

עד שנת תרע"ד, שבסופה פרצה מלחמת-העולם-הראשונה, למד רבינו בישיבת סלובודקה ללא הפסקה, פרט למספר חודשים בשנת תרס"ט, כשנשלח במצוות ה"סבא" לישיבת טלז בתוך קבוצת תלמידים כדי לעמוד לימינו של רבי שמואל פונדילר (לימים רבה של ריטובה) שפעל להחדיר שם את שיטת המוסר.

כיוון שפרצה מלחמת-העולם ויהודי ליטא – ובתוכם ישיבת סלובודקה – גורשו ממקומותיהם, גלה רבינו ביחד עם ראשי הישיבה ותלמידיה שחידשו את לימודיהם בעיר מינסק.

בכדי להשתמט מגיוס לצבא הרוסי, השתמש, ככל בני גילו, בתעודות מזויפות, וקיווה להשתחרר. אולם, לרוע מזלו נתפס רבינו בידי איש-המשטרה המינסקאית, שגילה את הזיוף, וחבשוהו בבית הכלא. היה צפוי לו משפט, עונש חמור, ועוד יותר גרוע: להישלח לשדה הקרב. אכן אירע לו נס ובאין-רואים, כשהנוטרים לא שמו לב, ערק מבית-האסורים והתחבא בביתו של שאר בשרו רבי יהושע צימבליסט, "רבי יהושע הורודנער" (מי אשר

ברבות הימים אחרי הסתלקותו נקבר רבינו סמוך לקברו במרומי הר-
הזיתים (ירושלים), ועוד באותו לילה הוברח לעיר סמילוביץ', שבה
השתכנו אז ה"חפץ חיים" ותלמידיו בני הישיבה דראדין.

עקב נסיבות המלחמה נאלצו הסלובודקאים לעזוב, תוך ימים מעטים
את העיר מינסק, הקרובה לחזית האש, ויסעו לקרמנצ'וג. אולם, רבינו
הוסיף ונשאר ללמוד כשנה ומחצה בפונדק אחד עם בני הישיבה דראדין,
תחילה בסמילוביץ' ואחר-כך בשומיאץ, כשהוא מסתופף בצלו של ה"חפץ
חיים" ולומד הרבה מאורחותיו, וגם באותו זמן קולט אל תוכו מדרכי
ההבנה והלומדות של ראש הישיבה, רבי נפתלי טרופ זצ"ל, שאהב
להשתעשע עמו תכופות בחידושי-תורה.

לימים סיפר רבינו מרשמיו וחוויותיו במחיצתו של רבי נפתלי:

רבי נפתלי נהג ללמוד בכל ליל שבת את 'פרשת השבוע' במשך שעות
אחדות, ובבוקר לעת תפילת שחרית היה חוזר לפני על ההארות והחידושים
שנחדשו לו בלימודו. והיה אז פיו נובע ושופע פנינים ומרגליות ממש,
רעיונות נשגבים, שלא יכולם הרעיון.

עוד סיפר, שפעם עמד בסמוך לרבי נפתלי כאשר תלמיד אחד בא להקשות
על דבריו אשר ראם כתובים במחברת חבירו, רבי נפתלי שמעו לרגע והגיב:
"ובכן מה הנך אומר שאני אומר"?

תקופה קצרה זו היתה מן היפות ביותר בחייו, ועד לזקנה ושיבה לא
חדל מלספר רשמים וחוויות מבעל "חפץ חיים", אותו גם החשיב כרבו –
אם כי הקונטרס "תורת העונשים", שחיבר באותו פרק ממש (בשנת תרע"ו
בסילוביץ'), מעיד כאלף עדים עד מה העמיקו בנפשו חרישי סלובודקה.

במסה זו, בת עשרה פרקים, שלכאורה נדמה כי הנושא שלה נבחר תחת
הרושם של מאורעות התקופה, אנדרלמוסיא שבאה לעולם, מטביע רבינו
מושגים רעיוניים נאצלים, נוסח סלובודקה, שיש בהם כדי להשגיב-פלאים
את ענין העונש והיסורים ולהמחיש בעליל את חוט החסד הסמוי שמשוך
עליהם. המסה, כפי שבולט לעין, נכתבה מתוך השראה נינוחה ושקט נפשי,
כאילו הכותב טובל בים של שלווה ורוגע, כיאות לאצילי-המחשבה – כאילו
אין מלחמות ופורעניות בעולם. אישור מלא לכך מוצאים אנו באגרות
שונות לידידים, שבהם הוא מגדיר את ערי-המקלט שלו בתקופת המלחמה
כ"מקום מיוחד שנתבצר לנו בגיהנם העולמי".

“ועל עשרה שבועות, הם בטוחים”!?

ה“חפץ חיים” מצידו העריך גם-כן את רבינו מאד, ונהג כלפיו קירבה מיוחדת, והביאהו בסודו. כאשר אירע באחד הימים, שהעלילו הרוסים על תלמיד הישיבה מעיר ממל, כאילו ריגל בזדון לטובת הגרמנים, וה“חפץ חיים” נסע לעיר הבירה פטרבורג להשתדל לטובתו בעת שהובא למשפט, ביקש מרבנו שילווה אותו בדרכו ויעזור לו במהלך הפעולה. פרטי שתדלנות זו נשארו אפופי מסתורין ורבינו לא גילה אותם לאיש עד יום מותו.

רבינו הוא גם זה שבישר ל“חפץ חיים” בגמר משפטו של אותו תלמיד שנגזר דינו לא למוות, כפי שחששו, כי אם למאסר עשר שנים בלבד, וה“חפץ חיים” – לאחר שציוה עליו לנעול דלת חדרם והסתכל אנה ואנה שאין איש – לחש לו על אוזנו בהתרגשות: “שוטים שכאלה! וכי שימשיכו בשלטונם (שליטי הצאר הרוסי) עשרה חודשים, הם בטוחים!?! ועל עשרה שבועות, הם בטוחים!?!”

הדבר אירע בחודש טבת תרע”ז, ולאחר ששה שבועות בי”ג באדר, התחוללה המהפיכה הסוציאליסטית ברוסיה והקיסר הודח מכסאו וחוסל לאחר זמן קצר, ולתלמיד הישיבה נקרא דרור. (יש המצטטים הסיפור הנ”ל בנוסח מעט שונה: תלמיד הישיבה נידון למאסר שש שנים בלבד ול“חפץ חיים” בישרו, בכדי שלא יצטער, שנשפט לששה חדשים, ונענה ה“חפץ חיים” ואמר: “ועל ששה שבועות הם בטוחים”!?! ואכן כעבור ששה שבועות בדיוק התחוללה המהפכה והתלמיד שוחרר מכלאו).

בחזרה לסלובודקה

בקיץ תרע”ז, לאחר המהפיכות וההתקוממויות השונות שהתחוללו ברוסיה באותם הימים, קרא ה“סבא” לרבינו לחזור לישיבה שהתקיימה בקרמנצוג. תוך השנים האלה עלה רבינו לגדולה בממדים נרחבים, הן בלימוד התורה, הן במחשבת המוסר והן בכל ענפי אישיותו, ובשובו לקרמנצוג הוכר מקומו בין בכירי-בחורי הישיבה.

ראש הישיבה רבי משה מרדכי אפשטיין זצ”ל, בחר בו לחתן לבתו המשכלת פעשה מרים, ובחודש אדר שנת תרע”ט באו בברית הנישואין בעיר קרמנצוג.

עברו אז על ישוב היהודים בכלל ועל הישיבה בפרט ימים קשים מאש: כיבושי כנופות, פרעות, שוש וחמס, רעב וחוסר כל, ולא פעם עמדו תחת

איומי מוות. למרות הכל החזיקו מעמד והתגברו על כל הנסיונות, ובקיץ תר"פ הצליחו לעזוב את רוסיה ולחזור למקום משכנם בעיר סלובודקה שבליטא, ובכללם גם רבינו וביתו, ומאז התחילה תקופה חדשה.

רבינו התיישב בעיר סלובודקה והקדיש כל עתותיו לתורה ולמחשבת המוסר במחיצתו של חותנו ראש הישיבה רבי משה מרדכי אפשטיין; ה"סבא" רבי נתן צבי פינקל ושאר ראשי הישיבה ומנהליה באותה התקופה. כשנוסד בסלובודקה כולל האברכים "בית ישראל" בראשותו של רבי יצחק אייזיק שר, לא הצטרף אליו רבינו, אבל עמד בקשרים רוחניים מתמידים עם ראשיו ועם אברכיו. לפעמים פירסם מאמרים בבטאון "תבונה" שיצא אז שם בעריכת רבי ישראל זיסל דבורץ בעקבות שיחות סלובודקה תחת הפסבדונים "יחס" (ראשי תיבות יחזקאל סרנא).

כפי שסיפר, הציע לו ה"סבא" משרת ר"מ, להגיד שיעורים בישיבה, אבל לא הסכים. רבינו העדיף לנצל את השנים האלו כשנים של לימוד והכשרה לתפקידיו הרוחניים בעתיד; והיה מקיים בנפשו עצת החכם מכל אדם "אמת קנה ואל תמכור", כל זמן שביכולתך לקנות אל תתעסק במכירה, כשהוא מתבונן ועוקב בעין פקוחה אחרי הליכותיהם של ה"סבא" ושל חותנו ראש הישיבה.

באותן השנים לא עסק בעניני ציבור, מלבד אשר מילא לפעמים שליחותם של חותנו או של ה"סבא". בשנת תרפ"ב בעת כנס רבני ליט בקובנה, פעל בין הרבנים מאחורי הפרגוד בשליחותו של ה"סבא" בעניני דת עקרוניים שעמדו אז על הפרק. בשנת תרפ"ג השתתף ביחד עם חותנו, שהיה מראשי "אגודת ישראל" בליטא, בכנסיה הגדולה של "אגודת ישראל" העולמית שהתקיימה בווינה, התודע שם עם גאוני התורה שבדור וראשי היהדות החרדית בעולם וחזר אפוף רשמים עזים.

מסלובודקה לחברון

בשנת ה'תרפ"ד (1924) הגיעה מדינת ליטא לידי התבוססות, ואט אט החלה בצמצום הזכויות ליהודים, אותן העניקה מתחילה ביד רחבה. בין הגזירות היתה גם גזירת הגיוס. ביטול הגזירה היה מותנה בלימודים תיכוניים סדירים, שראשי הישיבות התנגדו לו. פרצה תסיסה גדולה בישיבות, והדאגה היתה רבה. בקיץ של אותה שנה קיבלו חלק גדול מבני הישיבה פקודות גיוס לצבא הליטאי.

רבינו יזם פעולות רבות לביטול הגזירה, פנה לעסקני היהודים במדינה, השתתף במשלחות לראשי הממשלה וכדו', ולאחר שהשידולים לא הועילו, הועלה אז רעיון חדש-ישן להעביר את הישיבה לארץ ישראל, רעיון נועז מאד אשר עורר תימהון בכל החוגים.

ראש הישיבה רבי משה מרדכי אפשטיין זצ"ל שהה אז באותה עת בארצות הברית, לצורך פעולותיו לביסוס הישיבה, והישיבה שלחה לשאול אותו על כך. הוא הגיב בהתלהבות רבה. בצעירותו היה בין חברי האגודות שפעלו למען ישוב ארץ ישראל. הוא כבר ביקר בארץ במסגרת פעולות אלו, ונמנה על מייסדי חדרה.

בהמשך מסעו בארצות-הברית פעל רבי משה מרדכי לקידום רעיון זה גם כן, וגייס סכומי עתק עבורו. פועלו צלח בידו; בין השאר גם משום שיהודים בכל העולם ראו בכך, ובצדק, שלב מכריע וחשוב ביישוב הארץ ובבניינה.

לימים סיפר רבינו כי אכן כבר עשרות שנים לפני היוסד הישיבה בחברון, כבר היו מקבלות יום הכיפורים של ה"סבא" שנה אחרי שנה לעלות לארץ ישראל, אך מוכרח היה להתיר נדרו.

הסבא שלח לארץ ישראל את רבינו יחד עם המשגיח רבי אברהם גרודז'נסקי זצ"ל (שאגב הוקיר מאד את רבינו מאז ומלפנים, ובזמן שברח לסמילוביץ בא אליו רבי אברהם במיוחד ממינסק כדי להרגיעו), בכדי לאתר מקום עבור הישיבה. לאחר חישובים רבים הוחלט כי היא תוקם מחוץ לירושלים, על מנת שלא להתערב במחלוקות שהיו אז בעיר בין החוגים והדעות. וזאת למרות שהמחלוקת עדיין לא היתה חריפה כל כך, וכי המקום יהיה עיר הקודש חברון. הטעם המרכזי לבחירת מקום זה, סיפר רבינו לימים, היה הזכות אבות והשלוח הנסוכה בעיר זו.

לימים הנוראים תרפ"ה הגיעו לחברון עשרה הראשונים שקבעו שם מנין מיוחד, ובמשך החורף באו שאר התלמידים שמספרם נקבע למאה. נוספו עליהם תלמידים משיבות אחרות מחו"ל ומירושלים, לרבות הישוב הישן, ולתימהון רבים גם נכדי רבי חיים זוננפלד זצ"ל, והישיבה נתמלאה מפה לפה. לימים כתב רבינו, כי הישיבה אכן הפילה את המחיצה שבין הישוב הישן לחדש.

היתה זו הישיבה הראשונה שעברה מחו"ל לארץ וממנה ראו גם ישיבות אחרות והלכו בעקבותיה. רבינו ראה בזה זכות גדולה שנפלה בחלקו לסלול הדרך להעברת מוסדות תורה לארץ הקודש.

לימים חרט בקולמוסו ראש הישיבה רבי משה מרדכי אפשטיין זצ"ל:
 תיכף כאשר נתייסדה הישיבה הקדושה בחברון, רוע הגזירה עברה
 כמעט, כי איננה נוגעת בהישיבה הקדושה דסלאבאדקא, והיא כאז כן עתה
 בלימודה ובצביונה. עין בעין ראינו אז, כי הגזירה הייתה אך למען
 שתתייסד בארץ הקדושה עוד ישיבה קדושה, ישיבה מרכזית לכל אחינו, כי
 רצון ה' וחביב לפניו ישיבה קדושה המפיצה תורה לכל ישראל בארצנו
 הקדושה. כי אין תורה כתורת ארץ ישראל. ובחסדי ה' השפעת הישיבה
 רבה, נתרומם קרן התורה.

לאחר כמה חודשים נדרש רבי אברהם גרודז'ינסקי לשוב לישיבת
 סלובודקה, וכל עול ההנהלה נפל על רבינו בלבד. הוא התחיל להגיד לפני
 התלמידים שיעורים בחידושי תורה, ולמרות שקרובים היו לגילו, מצאו בו
 ענין רב בסברותיו ובהגיונו הבריא, המצטיין בישרות-דרך. הוא ייצב את
 הסדרים בישיבה, והשקיע כחות מרובים ביצירת האוירה שלה, עד כי יצא
 שמה לתהלה בכל הארץ בסדריה הנאותים, ברוחה האיתנה, בשקדנותה
 הנמרצת ובהנהגתה המפליאה.

במשך שנת תרפ"ה הגיע לחברון חמיו רבי משה מרדכי (אשר שב
 מארצות הברית. לאחר שנה חזר לסלובודקה ושוב לארצות הברית ושב
 אחרי שנתיים), כמוהו כן ה"סבא" רבי נתן צבי ובנו רבי משה ששימש בה
 כר"מ. בשנת תרפ"ו נתמנה גם רבי לייב חסמן למשפיע רוחני בישיבה. אולם
 חלק נכבד מעניני ההנהלה הרוחנית והכלכלית הועמס על כתפי רבינו.

במכתביו של ה"סבא" אל רבינו באותם ימים - ימי יסוד הישיבה בעוד
 ה"סבא מתגורר בליטא - הוא מכתירו, למרות גילו הצעיר יחסית, בתארים
 נשגבים "האיש המורם מיחידי סגולה גבר חכם בעוז בגאון תורתו ובעוצם
 יראתו הטהורה רב תכונות גדול דעה ורב פעלים". אכן מאידך, לא חדל
 מלזרזו בימי-היסוד "שלא להסיח דעתו ועומק לבו מהרהורי תשובה ותפלה
 כי ישלח הקב"ה עזרו מקודש להחיש מפלט לפליטת סופרים", בתוספת
 ברכה ש"תזכה להיות למופת בגאון שכלך ובדעתך הכבירה והרחבה לעשות
 יסוד מוסד בארץ הקודש לתכלית מרכז התורה והיראה הטהורה כראוי
 שמשם תצא תורה ויראה בישראל עד ביאת גואל צדק ב"ב ועד בכלל".

בחנוכה שנת תרפ"ה, שיגר אליו מסלובודקה ה"סבא" את אגרת הברכה

דלהלן, תוכה רצוף רגשות אהבה ממעמקים:

מנוחת הנפש ומנוחת הגוף בכל טוב סלה מכל מיני אושר והצלחה להוד
כבוד ידיד נפשי רב רחמימאי חמדת לבבי הרב הגאון הנפלא חכם וירא כו'
כש"ת מוהר"ר יחזקאל שליט"א סרנא. לפני שמש ינון שמו!

אחד"ש הדר"ג ברוב פאר ויקר. הנני מכפיל את ברכתי ברכת מזל טוב על
אשר נתעטר בעטרת ר"מ בעיר הקודש חברון ת"ו. העטרה הזאת הולמתו
עוד מכבר, רק משמיא קא זכו ליה להיות מבני העליה המעטים ובמקום
המעלה הוקם על בהשגחה מיוחדת, כן יזכהו החונן לאדם דעת לעלות מעלה
מעלה ויהא כמעין המתגבר להגיד חדושי תורה כגאון כשרונו הרם, וישתו
תלמידים בצמא את דבריו, באופן שממנו תצא תורה ויראה בארץ הקודש
עד ביאת גואל צדק בב"א.

בישיבה בחברון

סיפר תלמיד הישיבה רבי דב כהן זצ"ל על קורותיו בהיכנסו ללמוד
בישיבה בחברון:

נכנסתי לאולם, ונקלעתי לסדר מוסר. בקושי מצאתי מקום פנוי. נטלתי
ספר כלשהו, התיישבתי וסקרתי במבטי את סביבתי. סיימו את סדר המוסר
והחלו בתפילת ערבית. בחורים שוחחו עמי אחר התפילה: אני מעוניין ללמוד
במקום, אמרתי להם. לשם כך, אמרו לי, צריך אתה לגשת ל"יונגער ראש
ישיבה" ולקבל את הסכמתו.

"ראש הישיבה" בה' הידיעה, רבי משה מרדכי אפשטיין, היה אז בחו"ל.
ה"יונגער ראש ישיבה", ראש הישיבה הצעיר היה חתנו "ר' חצק'ל". רבי
יחזקאל סרנא. איש צעיר, בשנות הארבעים לחייו. גילו היה קרוב לגילם של
בחורים המבוגרים, שהיו בהם גם בני שלושים וחמש. ביתו של ר' חצק'ל
עמד לא הרחק מבניין הישיבה. שוחחתי עמו והוא לא השיב לי דבר, לא
לחיוב ולא לשלילה. תמה היה, כנראה, על גילי הצעיר. הוא התבונן בי
ארוכות וקצרות, ולבסוף, כמי שאינו יודע להחליט – אפשר שהיה זה באמת
ואפשר שהיתה זו "הצגה" בעלמא – הביט בי היטב, ואמר: עליך לגשת אל
"האלטער". הוא מתגורר בסמוך לבניין הישיבה ממנו הגעת, בבית שלידו,
בקומה העליונה שמעל אוצר הספרים וה"שטיבל". לך אליו והוא יאמר לך
מה תעשה.

עוד סיפר מזיכרונותיו מהישיבה מהימים ההם במחיצת רבינו:

- ב'חברן', כפי שנהגה שם המקום בהברה ש'יובאה' מליטא, זכיתי להכיר את גדולי התורה וענקי הרוח, שרי עם קודש, שחיו ופעלו בישיבה. מהם: הסבא, ראש הישיבה ר' משה מרדכי (אפשטיין), והמשגיח ר' לייבצ'יק (רבי יהודה לייב חסמן). נוסף על אלו ר' חצק'ל (סרנא), שהיה אז צעיר לימים, אבל ניכר היה שהוא מעותד להיות אחד מגדולי הדור.

- בימים ההם, היו החיים בישיבה חיי משפחה לא רק בין הבחורים עצמם אלא גם ביניהם לבין ראשי הישיבה. בביתו של ר' חצק'ל נכחתי רבות בעת הסעודה; חושבני שתדיר בזמן שאכל שהו שם בחורים. זוכרני את אמו, הגרה אצלו, קוראת לו "חצק'ל" "חצק'ל", ואף בנוכחות הבחורים. הוא קיבל את קריאתה תמיד בתגובה של אהבה.

- קודם שהיה ר' חצק'ל אומר את שיעורו בישיבה היה אומרו לפני הקובנער עילוי – ר' אהרון כהן. (אשר לימים נעשה לגיסו ושימש לצידו כראש ישיבה. ש. ז.)
- כשביקר ה"אמרי אמת" בקיץ תרפ"ז בישיבה החליף מספר מילים עם ר' חצק'ל.

מיומנו של תלמיד הישיבה רבי בנימין ברקאי:

ביום שבת אחרון של חג הפסח (א"ה. תרפ"ז) עשו חגיגה בשביל בני הישיבה בביתו של הרב ר' יחזקאל, החגיגה התחילה לפנות ערב אחרי סעודה שלישית ונמשכה עד שעה אחת עשרה בלילה.

היוצרים והאוצרים

בחורף תרפ"ז הלך ה"סבא" לבית עולמו. אבלים ודווים ליווהו בני הישיבה לדרכו האחרונה למנוחת עולמים.

סיפר רבי יצחק הוטנר זצ"ל (במכתבו לעורכי ספר הזיכרון על רבנו):

...צפה בזכרוני מימרא אחת שהשמיע באוזני, בשעת-החימום של האבלות על הסתלקותו של ה"סבא" ז"ל, וכה היו דבריו:

"שני סוגים של בונים משתתפים הם בהקמתו של כל בניין רוחני המתכוון לדורות. סוג של יוצרים, וסוג של אוצרים. השעה שאנו עומדים בה, היא שעת ההסתלקות של היוצרים. ועלינו נפלה האדרת להתלבש באיצטליתם של האוצרים".

עד כאן היו דבריו באותה שעה... כיצד ואיך התרוממו כתפיו לקראת האדרת הזו שנפלה עליו.

מיומנו של תלמיד הישיבה רבי בנימין ברקאי:

בשעה שבע באותו ערב (א"ה. ביום המלאות השבעה לפטירת ה"סבא") ערכו שוב הספד בישיבה, באו גם הרבה מבני העיר. הראשון עלה על הבימה הרה"ג ר' יחזקאל סרנא שליט"א ראש הישיבה אבל מרוב התרגשות לא יכל לדבר ורק בכה בקול רם וזה עשה רושם נורא על כל הנוכחים. וכל הקהל געה בבכיה במשך הרבה רגעים. הוא מסר רק את המילים האחדות שיצאו מפי הסבא זצ"ל באחרונה לפני מותו כשסיפר לו ר' יחזקאל כי התפללו לשלומו בישיבה. שאל: "ולמה לא מועיל", אז שאל לו ר' יחזקאל ומה לעשות והוא ז"ל ענה על זה כי "אמת" צריך להיות חסר אות. הדברים האלו השאירו רושם כביר על כל השומעים להרבה ימים.

בנוסח אחר סיפר תלמיד הישיבה רבי דב כהן:

בהספדו בסוף השבעה לפטירת ה"סבא", געה ר' חצק'ל בבכיה ומירר בקול רם. מלבד זאת, לא הצליח לומר דבר.

תרפ"ט

בשנת תרפ"ט קלטה הישיבה ארבעים ושניים תלמידים חדשים, המספר הגבוה ביותר מאז הגיעה לחברון. מספר התלמידים הכולל היה אז קרוב למאתיים. על פי נתונים רשמיים, במחצית השנייה של שנות העשרים מנתה הקהילה היהודית בחברון פחות משמונה-מאות נפש. מרביתה משפחות ספרדיות וותיקות שישבו שם למעלה ממאתיים שנה, ומיעוטה משפחות אשכנזיות, שרידי הקהילה החב"דית, ומשפחות ספורות שסופחו לישיבה.

כיצד קיבלה הקהילה היהודית בחברון את הישיבה? בעיתונות התקופה אפשר למצוא רק דברים חיוביים. במשך חודשי החורף של שנת 1925 שיגר אליעזר דן סלונים, מראשי הקהילה החב"דית במקום ידיעות חיוביות לעיתונות בדבר קליטתה המוצלחת של הישיבה בחברון, ובדבר יחסיה הטובים עם סביבתה היהודית והלא-יהודית. הדברים מוצאים חיזוק במכתבי תלמידים. הנה קטע ממכתבו של התלמיד דב מעיני, לימים רבה של מגדיאל, לחברו שבחוץ לארץ:

בכלל עליך לדעת, כי הישיבה תפסה פה מקום הגון בכל שדרות היישוב, מתייחסים אליה בהערצה גדולה. מה שנוגע לעיר חברון, הן בטח שמעת כי היא שבה לתחייה על ידי ישיבתנו, תושבי העיר מתייחסים עלינו ומכבדים אותנו עד מאוד, ומה גם הספרדים ואפילו הערבים אשר לחכמים יקראונו כולנו. ולא עוד אלא שהממשלה בעצמה מכבדת אותנו וכבר עלה שמנו באוזניה.

אמנם, לצד זאת ישנן עדויות על התנכלויות פרחחים ערביים לתלמידי הישיבה. כך תלמיד הישיבה חיים קרלינסקי ביומנו:

הימים ימי ניסן תרפ"ה... הערבים הביטו בעין רעה על ה'מוסקובים' שבאו לכבוש את העיר, שכרו להם את הדירות הטובות ביותר והעלו את דרגת החיים, ובזמן הראשון היו גם מקרים של ניפוץ חלונות וזריקת אבנים אל הישיבה, וגם התנפלויות של פרחחים על תלמידיה, אשר מושל העיר הכניעם ביד חזקה על ידי קנסות ומתן ערבות.

אלא שבהמשך הוא מספר שהערבים נרגעו, ואף נוצרו עמם קשרי ידידות.

לימים סיפר רבינו כי מתחילה היסס להביא את הישיבה לחברון, בשל חששו מפני האוכלוסייה הערבית המקומית ששמה יצא כאוכלוסייה עוינת. לבסוף הרב סלונים ובנו הצליחו לשכנעו שאין מקום לחשש.

בדוחות ועדת החקירה הממלכתית שהקימו הבריטים לאחר הפרעות עולה שהישיבה הייתה יעד מסומן להתקפה כשלעצמו, ללא קשר לקהילת חברון. הערבים בדרך כלל לא הבחינו בין יהודים ציונים לשאינם ציונים, וצעירי הישיבה שחזותם אירופית היו בעיניהם סוג של 'חלוצים' שנואי נפשם של הערבים. על פי אחד מן העדים בוועדה הנ"ל, היו ידיעות מוקדמות בדבר פרעות קרבות, ומוסרי הידיעות הדגישו כי "ערביי שכונה ידועה מתכוננים להתנפל על הישיבה... המנוח אליעזר דן סלונים מסר כי נודע שהערבים הלכו באותו בוקר ירושלימה, וכי בלילה שעבר ריגלו את הישיבה, וכי הפיצו שמועה שבחורי הישיבה מתכוננים להתנפל על הערבים. העד [הרב פראנקו] הלך אז יחד עם הרב סלונים אל המושל מר קארדוס, קודם כל הגישו מחאה נגד הריגול סביב הישיבה, ואחר כך ספרו לו מה ששמעו... המושל ענה שאין להם לחשוש לבחורי הישיבה, כי ידוע

לו שהם אנשים הגונים וישרים ואין להם דבר עם פוליטיקה".

אך למרות הכל בשלהי שנת תרפ"ט אניית-חברון, שהייתה מיטרפת בין גלים זדוניים, חשבה להישבר. פראי הערבים שערכו טבח נורא ביהודי חברון לא פסחו גם על הישיבה, והרגו כ"ד עילויים מבכירי הישיבה, בחייהם ובמותם לא נפרדו, במותם קידשו את ה' כבחייהם, הי"ד. רבים אחרים נפצעו קשה, הישוב היהודי בעיר נהרס ומאות התלמידים נפוצו לכל עבר.

פן חואג'ה יחזקאל

מזיכרונות תלמיד הישיבה רבי דב כהן זצ"ל:

הרב שמשון אפשטיין, נכדו של רבי משה מרדכי, בנו של ר' פייבל, שמע מהוריו פעמים רבות על שהתרחש בביתו של סבו, שם שהו. בביתו של ר' משה מרדכי, הוא מספר, התכנסו בני המשפחה. כולם, להוציא את ר' חצק'ל. הפורעים חיפשו את ר' חצק'ל באופן מיוחד, והם קראו אחריו בקול: 'פן (היכן) חואג'ה יחזקאל'. ר' חצק'ל היה המוציא והמביא בענייני הכספים בישיבה, והכסף שסברו למצוא אצלו דיבר אליהם מאוד... והיכן היה? ביום שישי שהה ר' חצק'ל בירושלים. הוא חפץ לחזור חברונה, אבל עקב ההתרחשויות, לא פעל באותו יום קו המכוניות במסלול שבין שער-יפו וחברון. מאמצים רבים עשה בכדי שיוכל להגיע, אך לא עלה בידו.

ר' חצק'ל שח פעם לבני, שמחה, כי כמה וכמה פעמים ביקש הסבא שיעבירו את הישיבה מחברון לעיר אחרת. ר' חצק'ל סיים ואמר: 'ניבא ולא ידע מה ניבא'.

אף הוא סיפר כי באחת ההזדמנויות שתר אחר מקום לישיבה, בעת בואה ארצה, או לאחר הפרעות, נועץ באנשים רבים, ביניהם היה גם ר' יוסף חיים זוננפלד שאמר לו: עצתי היא כי לא תשמע לשום עצה, ותעשה כאשר בלבבך...

אחר שבר גאון

רבינו, שבדרך נס לא נפגע במהלך הטבח, התגלה, אז כקרבניט רב-תושיה

שבכחו להציל את אנייתו מטביעה. האסון האכזרי היכה ופצע את נפשו, השיבו עד דכא, לבו האציל שתת דם, אך הוא לא שקע ביאוש והתאזר בגבורה רוחנית עילאה בכדי לקומם את הישיבה מחדש.

לא קל היה לאסוף שוב את התלמידים אשר שרדו לפליטה, רצוצים ושבורים, שעוד חיו זמן רב לאחר-מכן בצל הבלהות, מהם שהיו פצועים בגופם, והתאבלו מרה על הורים ואחים. אז משמים סייעו בידיו של רבינו, שבכח על אנושי חזר ויסד את הישיבה בירושלים.

כיון שנפל הפור על ירושלים, התמסר רבינו במרץ לגיוס הכספים הדרושים, רבי לייב חסמן הקדיש עתותיו לעידוד התלמידים, ואילו בגורלו של רבינו עלה לארגן את הכל, לדאוג לאכסניה ולכלכלת בני הישיבה, להסדיר את הלימודים, לייצב סדרים ו... לפתוח את הישיבה.

אט אט החלה הישיבה מאחה שברים לצאת מהמשבר הנורא שפקד אותה. אף שהצער והכאב עוד היו מנת כוסה, הצליחה הישיבה לקבוע מקומה מחדש ולהמשיך הלאה ברוחה וצביונה.

במכתב ששיגר רבינו לרבי אייזיק שר זצ"ל סיפר איך הישיבה ממצב של דכדוך נפש התנערה וקמה לתחיה:

חשון תר"ץ

רב שלום וברכה להו"ג אלופי ומיודעי הגרי"א שער שליט"א, וכל הנלווים לו ה' עליהם יחיו

אחדשה"ט באה"ר!

גדול כים שברנו, ה' ברחמיו ירפא לנו, אמנם גם ברגז רחם זכר, כי רק רגע באפו וגם באותו הרגע חיים ברצונו, בחסדיו המרובים ובנסי נסים השאירנו לפליטה גדולה כיום הזה, ומה רבו רחמיו כי אחרי חורבן נורא כזה, שכבר אמרתי נואש חלילה, זכינו ברוך ה' כי הישיבה קמה לתחיה.

כמובן בהשבעות הראשונות היה הכל במצב של חולים נדכאים שבורים ורצוצים עד דכדוכה של נפש, גם ערומים ויחפים, אבל מט"ו באלול התנערה לאט לאט, ובשבוע שלפני ראש השנה, כבר קבלה צורה של ישיבה במלוא המובן, וכמנהגה בימי האלול, וגם בזמן הזה אף שסובלים אנו מה שאין לנו עדיין המקום המתאים מקום מיוחד בעד הישיבה, בכל זאת מתנהגים ברוך ה' סדרי הישיבה כסדרם ולומדים ומתעלים ברוך ה'.

וגם אני בפרט עלה בידי ברוך ה' להשליך מעלי במדה מרובה יהב הגשמיות ופניתי את לבי יותר לרוחניות, בשעורי הלכה ובמוסר, יעזרני ה'

גם להבא שלא יעמדו בטלים הרבה כנגדי, אבל עם כל זה צריכים אנו לרחמים רבים בבניין הרוחניות של הישיבה, כי בבחינה ידועה צריך לבנות הכל מחדש.

...וכעת דבר בעתו הוא לשוב על זה באותו דבר ובאותו ענין, כי כמובן עומדים אנחנו עכשיו לפני סבך של שאלות ובעיקר שאלת קביעת המקום של הישיבה, וירא אני שלא יהיה בזה חלוקי דעות רחוקים בינינו ובין הגדולים, כי לפי דעתנו כמעט הוחלט שאחרי כל צדדי השלילה המקום הוא ירושלים ת"ו, מפני הטעמים הרוחניים – שאין הפנאי עכשיו לפורטס ואולי עוד נדבר בזה. ודעת הגדולים שלנו הוא תל אביב או פתח תקווה וגם כן מפני טעמים רוחניים, כמובן שאתם מרחוק קשה לכם להכריע בזה, אבל בכלל עליכם בשעה זו לכתוב מכתבים מעודדים ובעיקר להדגיש שיתרכזו ולא לבנות במות, אל תחשבו שיש כבר חלילה איזה צל של פירוד, כעת הוא רק הכל בגדר משא ומתן של הלכה, אכן אני ירא שלא יבוא לכלל זה חלילה וביחוד עכשיו בשעה מסוכנת כזו של שעת חורבן, שכל פירוד אינו אלא הרס והפסד חלילה.

ובזה אני יוצא מלפניכם בברכה...

אני רוצה לצאת במכתבי זה גם כלפי ידידנו הגרא"ג שליט"א כי קשה לי מאוד לכתוב לו ביחוד כי צערו מי יכילנו, המנחם ציון ינחמו וירפא שברו... שלכם באהבה עמוקה, יחזקאל

הקופסה מעל ארון הספרים

בבית רבינו מעל ארון הספרים מונחת היתה קופסה סגורה.

הקופסה הלזו, סיפר תלמיד הישיבה רבי דב כהן זצ"ל בזיכרונותיו, היתה לעדות על חסד ה' שחפף על רבינו בימי בראשית בעת עקירת הישיבה מחברון לירושלים.

וכך סיפר רבי דב:

מאותם ימים ראשונים בירושלים, נותרה מונחת מעל ארון הספרים בביתו של ר' חצק'ל, קופסה סגורה.

הקופסה היתה מונחת באופן כזה, שעקב גובהו של מקומה, לא בנקל ניתן היה להורידה משם. כאשר ביום בהיר נמלך ר' חצק'ל בדעתו להורידה ולפותחה, הוא קרא לרבנית, וביקש ממנה לעשות זאת. הדבר נבצר ממנה. ובכן, אמר, לכי נא לביתו של חיים בננו, וקראי משם למישהו שיסייע בדבר.

מה היה באותה קופסה? האם היו בה כלי כסף עתיקים, או כתבי יד נדירים? מדוע היתה מונחת שם, ולמה החליט ר' חצק'ל להורידה?

...הרב אברהם שרמן נשא את נכדתם של ר' שמחה ואסתר ליבא. (ר' שמחה

מנדלבוים, מעסקני ירושלים ובנו של ר' ברוך מנדלבוים שהתגורר בנקודת המעבר בין ישראל וירדן המכונה 'מעבר מנדלבוים' ש.ז.) הוא סיפר לי כי כאשר בא לבשר לר' חצק'ל על אירוסיו, אמר לו ר' חצק'ל: הבה ואספר לך סיפור מיוחד במינו על גדלותה של משפחת הכלה. קרא ר' חצק'ל לאשתו שקראה למישהו אחר, שעזר לה להוריד את הקופסה הגבוהה שמעל הארון. הוא פתח אותה, והנה אין בה לא כתבי יד עתיקים ולא כלי כסף יקרים. לא היו בה אלא... כפתורים!

וכך סיפר ר' חצק'ל:

כאשר לאחר הפרעות בחברון עברנו ירושלימה, גרנו בבניין הישן של 'חיי עולם'. היינו אז במצוקת רעב ממש. כל פרנסה לא נראתה באופק ולא היה מי שיתמוך בנו.

אז הגיעה הסבתא של כלתך, אשת החיל של ירושלים, אסתר ליבא מנדלבוים, ושלחה לקרוא לבנותיו של חמי, ר' משה מרדכי. באו אשתי ואשת ר' אהרן כהן. היא אמרה להן: צריכות אתן לעסוק במסחר, בכדי לקיים את משפחותיכן. מסחר רגיל אינו לכבודכן, כבנות תלמיד חכם גדול. אולם, יש לי כפתורי צדף יקרים מאוד, אשר אותם קונים רק גבירים ובעלי אמצעים. זהו מסחר מכובד, המתאים לכן. קחו קופסה זו שבה כפתורי צדף, מכרו אותם בבתי עשירים בבקעה, במושבה הגרמנית ובמושבה האמריקאית, את הרווחים קחו לכן ואת הקרן השיבו לנו, ומזה תתפרנסו. זמן מה לאחר שהתחילו האחיות במכירה זו, הגיעה עזרה מחו"ל, ולא הצטרכנו להמשיך בכך.

את קופסת הכפתורים שומר אני, סיים ר' חצק'ל, זכר לחסדי המקום שרוממנו מאשפות וזכר לחסדה וטוב ליבה של הסבתא, אשת החיל. זהו סודה של הקופסה.

ריבה וקיבץ פעלים לתורה

מני אז החלה תקופה חדשה בחיי רבנו שנמשכה קרוב לארבעים שנה. הוא החל לבנות מעתה, בתוככי ירושלים הססגונית לשבטיה, טיפוס מיוחד של בן-ישיבה "חברונער". נמשכו אליו צעירים רבים, בעיקר מן הערים בישוב החדש ומבני העולים מארצות הגולה, אך גם מאנשי הישוב הישן

שבמרוצת הזמן רכש את אימונם. השם "חברון" נהפך למושג שמציין את המשתלה הרוחנית לתלמידי חכמים בעלי שיעור-קומה, אלופי תורה, ומהם גדולים בישראל ממש, שנתחנכו על ברכיו במישרין.

במשך השנים גידל אלפי תלמידים ועיצב את דמותם, ומאלה יצאו רבים לכהן בקודש כרבנים וראשי-ישיבה, יושבי על מדין בארץ-ישראל, המקום שהתחרו בו שלומי-אמונים עם הוגי הציונים על ההגמוניה בעולם הרבני, ובתפוצות הגולה. בדרך זו נעשה רב חלקו של רבינו ביצירת הווי תורתי שלם שהלך ונתרקם – והיה כולו יצירה חדשה. השפעתו חפפה דורות שלמים. בהשראתו נוסדו ת"ת "יבנה" וישיבת "תפארת צבי" בעיר הקודש, כמכינות לישיבת חברון, ונוסדו הכוללים לאברכים בוגרי הישיבה בירושלים עצמה, בתל-אביב ובפתח-תקוה, וכן עוד שורה של מוסדות-תורה שמסתופפין בצלם אלפי צורבים.

בתקופת השואה הנאצית פקדו שוב את הישיבה ימים קשים והוא לבדו נאבק עם פגעי המצוקה. הוא טיפל בכל עניני הישיבה כקטון כגדול. באותו זמן השתתף ביסוד "ועד הישיבות" ועד לסוף ימיו נמנה על מנהיגיו הקובעים. גם השתתף בפעולות "ועד ההצלה", שיסדו ביחד עם רבי חזקיהו יוסף משקובסקי זצ"ל, גאב"ד קרינקי, להגיש עזרה לפליטים בארצות אירופה, בגולת רוסיה ובסיביר. אחרי המלחמה, ובמיוחד עם כינון המדינה, פעל רבות להצלה רוחנית של ילדי העולים (ובמסגרת זו הקים את המוסד "אהל חוה", "בית עולות" ועוד), ונמנה עם קברניטיו הראשיים של החינוך העצמאי.

נושא בעול

בתקופה שהישיבה עברה לירושלים, נמצאה במצוקה כספית קשה מאד. היתה זו שעת חירום. בארצות הברית שרר משבר קשה ומקורות התמיכה של הישיבה נידלדלו; בארץ נמשכו פרעות ומהומות והמצב הכלכלי ירד ומעמד הישיבה התמוטט. רבי משה מרדכי נמצא במצב בריאותי כזה שנמנע ממנו לפעול הרבה ורבינו נאלץ ליטול עליו את דאגת התקציב. בשנת תרצ"א-ב נסע לארצות הברית בתקוה לצאת מן המיצר ושהה שם כשנים עשר חודש. עברו עליו שם ימים קשים והיה ממליץ שהיו בבחינת משפט הרשעים בגיהנם שהוא י"ב חודש.

אבל התשועה היתה מועטת. בתחילת שנת תרצ"ד, נפטר רבי משה

מרדכי, ורבינו נתמנה כראש הישיבה, ויחד עם כל האחריות של הישיבה נפל על שכמו גם כל העול הכספי. הישיבה שקעה בחובות. החנוונים שסיפקו לאכסניות התלמידים צרכי מכולת, הפסיקו להקיף; בעלי האכסניות לא יכלו לעמוד בחובותיהם ולא סיפקו מזון לתלמידים, והכל באו בתביעותיהם לרבנו, ולא פעם הוציאו נגדו בבית המשפט צו עיקול ופקודת מאסר.

ודוקא באותו זמן שרבנו היה כה לחוץ וטרוד בענינים הכספיים, לא הפסיק משיעוריו ושיחותיו בישיבה ובביתו, והיה אומר ששעות אלו הם רגעי המרגוע שלו והם הנותנים לו עידוד וחיזוק בעבודתו.

ספריו וכתביו

את חידושיו בהלכה, מערכות שלמות ושיעורים שהגיד במשך קרוב ליובל שנים, נהג לרשום בעצמו והתכוון להדפיסם. אף יסד בערוב ימיו מכון בשם "השכל" למטרה זו ולהוצאת ספרי גדולי ישראל אחרים. חידושיו על מסכתות הש"ס נערכו אחר פטירתו בצורת ספר רב-מדות בשם "בית יחזקאל".

עוד בימי חייו התעסק בעריכת הספר ואף קיבל הסכמה לו מהגאון מטשיבין זצ"ל שכתב לו כך:

נתבקשתי ע"י ידידי רחמימאי הצמוד בקירות לבבי פאר דורנו הגאון מו"ה יחזקאל סרנא שליט"א ראש ישיבת חברון, לבוא בהסכמה על ספרו אשר הוא הולך ומדפיס.

לא אעלים כי נפלאה בעיני הבקשה הזאת ותמהתי עליה כי גברא רבה דכוותיה, דבר לעם ועומד לנס בנס התורה אשר זכה לזכות את הרבים בהרבצת תורה והעמיד תלמידים לאלפים ומהם אשר הם בעצמם כבר נהיו לגדולי תורה מפורסמים ובודאי שאינו צריך להסכמה, אבל רצון יראי ד' אני עושה ומבטל אני דעתי מפני דעתו ואומר כי הנני מסכים להדפסת ספרו, ומברכו מקרב לב שיזכהו השי"ת להאיר באור תורתו ויראת ד' את העמלים בעמלה של תורה ויזכה לרוב נחת בעבודתו הק' מתוך בריאות השלימות ושלוות הנפש יפיץ מעיינותיו חוצה לשמחת לבב כל ידידיו ומוקיריו.

כ"ד ידיו עוז נאמן באהבת ידידות

מצפה לישועה שלמה

דוב בעריש ויידענפעלד

פעם, בעת שהתעסק בסידור כתביו לדפוס, הביע באוזני מישהו את חששותיו, אולי אגב-ריהטא נשתרבבו בהם דברים שאינם ראויים להיאמר, או אפילו טעות בדבר-הלכה ממש, וחשב למסרם לעיון ולביקורת של איש בר-סמכא.

בהזדמנות זו חזר באירוניה על מימרא אחת ששמע מפיו של רבי אליהו קלצקין (גאב"ד לובלין) שחי בסוף ימיו בירושלים: "ברוב חיבורי האחרונים יש חלק המכיל דברים טובים וחלק שראוי להצניעו, מי מעט ומי הרבה. תרתו של רבי עקיבא אייגר היא כולה זהב מזוקק, תורת אמת. אלא מה טעם אין דורשים ממחבר שיברור להדפסה את המשובח בלבד? נס הוא, מפני שאם להסתמך על שיפוטו האישי, עלול המחבר לבחור בדברים נבובים לבדם, בעוד שאת הדברים המשובחים יידון לגניזה..."

כן העלה בכתובים חלק מחידושיו במחשבת המוסר, הגיגים נאצלים, שמחלחל בהם הלשד של קלם וסלובודקה, של רבי ישראל סלנטר ולמעלה בקודש. בהיותו מחונן בעט-סופרים מבורך, עם חוש פיוטי וכשרון ספרותי נהדר, הביע את מחשבותיו בשפה עשירה ובביטויים עזים, מליאי שירה וספוגי התלהבות שמדביקה בהכרח גם את קוראיו.

חולה ושכינה למעלה מראשותיו

בימי המצוקה הגדולה בישיבה, כמסופר, קיבל רבינו מרוב עגמת נפש ומאמץ (כך היתה דעתו) מחלת סכרת שהלכה וגברה במשך השנים. בשנים האחרונות לחייו התגברה יותר ונאלץ לשמור על דיאטה חמורה ולהשתמש ברפואות ובזריקות, קיבל לעתים התקפות ואושפז בבית החולים. גם נסע פעמים לשווייץ למומחים מיוחדים לאזן את המצב.

טבעה של מחלת הסכרת במדה חריפה, שהיא גורמת מצבים קשים. רבינו התגבר על המחלה בשלביה הקשים ביותר, לתימהון הרופאים, הודות לכחות נפשו הגדולים, והמשיך בפעולותיו. אמנם היא פגעה בדרג אחר דרג במצבו הפיזי של גופו, הפריעה לו עתים בסדר יומו ובשלוות נפשו, אבל הפליא בעבודתו הרוחנית עד ימיו האחרונים ממש.

בכל משך שנות מחלתו מעולם לא התאונן על מצבו, וכשהיה נשאל לשלומו, היה שגור בפיו לענות "ברוך השם ס'איז גוט" ומנעימת דבריו

הורגש כי אמנם זוהי הרגשתו, לפי מיטב ההכרה שחסד ה' יסובבנהו תמיד. אף בימיו האחרונים, כשהכביד מצבו והדיבור קשה עליו, השיב לבני ביתו כשהוא מרחש-מלחש בשפתותיו: "ס'איז גוט ברוך השם".

מקורביו וכל יודעיו היו מופתעים משפעת-רעננותו וחדוות-היצירה שלו. דוקא עם דמדומי שמשו, על סף הגבורות, התאזר עוז להתחיל מחדש את הכל, ממש מ"בראשית ברא". האיזור שבו שכנה הישיבה, נעשה קרוב מדי לשאון העירוני, עקב התפתחותה של ירושלים מחוץ לחומות. שוב לא נראה לו המקום, חסר שקט ומנוחת-הנפש, כמתאים לאוירה ישיבתית. התנער, איפוא, האיר הזקן מרבצו והתמסר במלוא המרץ להקים קריה חדשה עבור הישיבה ב"גבעת מרדכי" בתקוותו כי שמה הישיבה תחדש נעוריה כקדם – אולם משמים עיכבו ולא זכה להשלים בעצמו את המפעל.

בשנת תשי"ב, לרגל מחלתו, עשה פרק-זמן ממושך בבתי חולים בשווייץ. ברשומות שהעלה אז על ערש דווי, בימי התשובה של חודש אלול מתגלה טפח מאצילותו ומעדינות-נפשו, מתחוויר אלו נושאים הדריכו את מנוחתו. הרשומות הוכתרו על-ידו בכותרת "ארחות חיים – שו"ת למעשה ולא להלכה" ובין השאר מתייחס לעניינים הבאים:

- ראש ישיבה המתפרנס ממנה, והוא מוכרח להוציא הוצאה מרובה לרפואתו, ותמיד היה מתרחק מלקבל מתנות פרטיות, גם מפני כבוד הישיבה, מה עדיף יותר, להוציא ההוצאה מקופת הישיבה, או לקבל מתנות פרטיות?

- בבתי חולים המודרניים שמרזבי המים הם חזקים מאד, ונשמע קול גדול בשעת לקיחת המים וגם בהשפכם במשפך, ואפשר שגם קול כזה מפריע לשינת החולים, מה עדיף יותר, להרבות במים בשעת רחיצה משום בין אדם למקום, או למעט במים משום בין אדם לחבירו.

- אם יש חיוב להזהר גם ממידת חסידות לבריא או לחולה להטריח משרתת עכו"ם בתשמיש מאוס אם אפשר לו לעשות בעצמו, או דילמא עכו"ם שאני.

והרי עוד פיסקה מאלפת מאותו קובץ רשומות:

כל מחלה נגרמת על ידי סיבה רוחנית. משום כך יתכן שיתרפא אדם מהמחלה הגופנית על ידי איזו זכות, אבל לא יתרפא הגורם הרוחני של

המחלה, וזו נקראת רפואה בלי ישועה, כי תכן והוא יחלה שוב על ידי אותו הגורם. לפיכך אנו מבקשים מהקב"ה: רפאנו ונרפא, הושיענו ונוושעה. כלומר, שיחד עם הרפואה תבוא גם הישועה.

אם אמרו חז"ל "השכינה למעלה מראשותיו של חולה", ראו אז מקורביו אצלו ככל החיזיון הזה בעליל. חדרו בבית החולים השוויצרי ספוג היה אורה רוחנית, אורה של תורה ומוסר, וכתמיד יצר בעצם נוכחותו השראה מרוממת.

בחודשים האחרונים לחייו, נחלש מאד בגופו, עד שכל פסיעה עלתה לו במאמצים, אך למרות המצב לא ויתר לבוא לישיבה בכדי להתפלל בציבור וכן להשמיע שיעורים ו"שמועס'ן". בערב חג השבועות האחרון לחייו, שנת תשכ"ט, כשביקר את זקן בעלי-המוסר רבי אליהו לופיאן זצ"ל, החזיק בידיו וקרא: "הבה נביא את משיח צדקנו". התשוקה לימות המשיח מילאה כל אסמי רוחו – אך עדיין לא איכשר דרא.

בחודש אב הורע מצב בריאותו ואושפז במרכז הרפואי "הדסה" שבעין-כרם. תלמידיו ומעריציו הרבו בתפילות לשלומו, אלא שהוא הלך ונחלש מיום ליום, לפרקים איבד את הכרתו, אבל ברגע שהתעורר שבה צלילות דעתו. יומיים לפני פטירתו אמר לאחד מראשי הישיבה: "הרי עכשיו אלול, התלמידים מן-הסתם ישקדו בהתמדה על התורה והמוסר, מחלתי לא תפריע, כיאות לחודש אלול". בהגיגים אלו היו שרעפיו תפוסים על סף הנצח.

באור ליום רביעי בשבת, ו' לחודש אלול תשכ"ט, נצחו אראלים את המצוקים, רבינו נתבקש לישיבה של מעלה, בסערה עלה השמימה.

למחרת היום נערכה מסע הלוויתו בהשתתפות ראשי הישיבות, גדולי התורה, מאות תלמידיו מכל קצווי הארץ וקהל רבבות מהמוני בית ישראל. נשאו עליו מספד מר: ראש הישיבה רבי משה חברוני זצ"ל; ראש ישיבת מיר רבי חיים שמואלביץ זצ"ל; ראש ישיבת ראדין רבי מנדל זאקס זצ"ל מארצות הברית; ראש ישיבת פוניבז' רבי אלעזר מנחם שך זצ"ל; המשגיח רבי מאיר חדש זצ"ל; חתנו, ראש הישיבה רבי אברהם פרבשטיין זצ"ל ובנו יחדו רבי חיים זצ"ל. הובא לקבורה במרומי הר הזיתים על יד קברו של חותנו רבי משה מרדכי אפשטיין זצ"ל.

תוך שנת האבל, ביום כ"ח לחודש תמוז נפטרה גם אלמנתו הרבנית
פעשה מרים ע"ה, אשה דגולה, כבודה במעשיה וצנועה בהליכותיה, וחוצב
לה קבר על יד בעלה ואביה.

ת.נ.צ.ב.ה

לדמותו ואישיותו

א

דמות מופלאה בריבוי גווניה

במאמרו על דמותו של רבינו כתב ראש הישיבה רבי שמחה זיסל ברוידא זצ"ל דברים מופלאים על תוקף עוצם אישיותו ודמותו של רבינו:

הלא תדעו כי שר וגדול היה רבינו זצ"ל, אישיות גדולה ומגוונת, לביא היה בתורה ובמוסר, גיבור ברוחו, איתן בדעתו, שכל רוחות שבעולם אינן מזיזות אותו, ונפשו איוותה לחבוק זרועות עולם ומלואו להיאחז בו ולזעזעו משאננותו הרדומה.

דמות גדולה ומופלאה בריבוי גווניה, שר וגדול, מורה ומנהיג, שהיסוד לכל זה: יושר לב וכנות רבה.

משמם של תלמידי הסבא מסלבודקה מהמקורבים לו ביותר, נאמר, כי הערכתו המופלאה של ה"סבא" והיחס במיוחד שהיה ממנו לרבינו, היה ביחוד בגלל שני דברים הללו, שכלו הבהיר, ולבבו הכן והאמיתי.

אנין דעת ומעודן הטעם היה, ובעל נפש פיוטית ורגישה, והיה אמן הביטוי בלשון נקיה וזכה, ואלו הצטרפו לשכלו הבהיר והגיונו הבריא ויצרו מזיגה מופלאה שהרהיבה אנשים, ולא לחינם היו דבריו כה מרוממים וכה מרשימים ומשכנעים.

מיזוג נפלא זה של גדלות בתורה ויראת שמים, השוכנת בתוך נפש פיוטית בעלת הטעם היפה, יצרו אישיות מופלאה רגישה וסוערת בעלת גוונים וטעמים, הנוערת באש תמיד, המקרינה על תלמידיו הרבים ומרוממתם. יראתו יראת שמים טהורה בוערת כאש תמיד בשלהבת-קה שהטביעה על כל אישיותו וישותו.

מטבע הגדלות שמקיפה הרבה שטחים בהרבה גוונים, וכך היה רבינו, גדלותו בתורה כללה והקיפה כלל חלקי התורה.

שיעוריו המופלאים וחידושיו בש"ס מיוחדים בישרותם ובבהירותם

המאירות עיניים, מעולם לא שמענו מפיו דבר התלוי בסברא שיהא נוגד את השכל הישר. אגב, מידתו זו כללה גם היא את כל השטחים, וגם במילי דעלמא היו כל דבריו שקולים ומדודים באמת-מדה זו של שכל והגיון בריא.

לימוד לב וחכמת כל אחד ואחד

עוד עמד רבי שמחה זיסל על תכונה מיוחדת שרבינו התייחד בה: מיוחד היה בכושרו לחדור למהותם של האנשים שעמדו במחיצתו, וידע לשקול נכונה מעלותיהם ותכונותיהם וחכמתם, ובהזדמנויות שהיה צורך בהן להציגם ולתארם, היה מופלא בעיצוב דמויות לכל צדדיהם בחכמה רבה והסתכלות מעמיקה. מובא בעירובין (נ"ג ע"א) "אמר רבי יוחנן י"ב תלמידים היו לו לר' אושעיא ברבי, וי"ח ימים גדלתי ביניהם ולמדתי לב כל אחד ואחד וחכמת כל אחד ואחד". תורה שלימה ועמוקה יש בזה, והלך רבי יוחנן אצל גדול-הדור ותלמידיו ללמוד תורה זו.

נהייתי לאב על נפש אחת מישראל

תגובתו של רבינו בהולדת בתו הראשונה, ממכתבו אשר כתב לרעו אשר אהבו כנפשו רבי אברהם אליהו קפלן זצ"ל:

בעה"י כ"ח לחודש שמרבין בשמחה

מזל טוב לך אהובי!

בשורה טובה לבשרך אהובי אני בא: ביום א' בבוקר גברו עלינו חסדי ה' ונולדה לנו בת למזל טוב בשעה מוצלחת, ובכן נהייתי לאב על נפש אחת מישראל – עולם מלא.

מה אומר לך אהובי, כדאי היה הענין הזה עם כל אביזריהו ואביזרי דאביזרי להביא לידי מהפכה רוחנית פנימית, או לכל הפחות לידי דחיפה חזקה לעליה שאינה פוסקת, לולא ההרגל המקולל שידו בכל לפשוט – גם מהמאורעות היותר גדולים וחשובים שמכריזים בקולי קולות על הנסתרות הצפונים בהם – את הצורה של דעת ולהלבישם צורה המונית פשוטה, ולואי שלא ידענו את השם "טבע" שקנה לו ההרגל לעבד נרצע לסמא בו את עיני הבריות שלא יראו את הבריאה שהיא היא הטבע, ולהחשיך בו כל ברק של מחשבה כי אז עמדנו על מדרגה אחרת לגמרי.

אהבת הבריות

על מידת אהבת רבינו את הבריות עמד בן רבינו רבי חיים זצ"ל: מדה גדולה יתירה היתה טבועה בנפשו, שהיה אוהב אדם באשר הוא אדם, וכל מי שהיה בא במגע עמו היה חש בכך. וזהו דבר שעל נקלה אפשר להבחין בו, שנובע מקרב לב, ומן הדברים שאי אפשר להם שיהיו מעושים.

חן ושכל טוב

עוד עמד רבי חיים על אחת ממעלותיו העיקריות של רבינו: עיקר גדלותו של רבינו היה שכלו המאיר, ומיניה מיניה נתגלגלו כל מעלותיו וסגולותיו שהיו לוית חן לראשו, כאמור שכל טוב יתן חן. וכבר מינקותו היה אהוב וחביב על רבותיו ז"ל שהוקירו את בהירות שכלו המופלא. וכאשר נשתבח מפי רבו המובהק הגרנ"צ פינקל זצ"ל, שהיה חביב בעיניו עד לאחת, נתקלס על ידו בגאון שכלו". (א"ה. במכתבו משנת תרפ"ד מברכו "כי תזכה להיות למופת בגאון שכלך ובדעתך הכבירה והרחבה", ובמכתבו מחנוכה תרפ"ה מברכו "ויהיה כמעין המתגבר להגיד חידושי תורה בגאון כשרונו הרם").

המעביר על מידותיו

על נקודה מיוחדת מאישיותו של רבינו השופכת אור על דמותו המוסרית בכללותה עמד במאמרו המשגיח רבי מאיר חדש זצ"ל: ...אם כה עמוק הוא הדין עד שאין מי שיכילנו, האם נגזר איפוא על האדם לצאת לעולם חייב מן הדין? האין דרך לצאת זכאי ממנו? האפסה כל תקווה? "אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו" (יומא כ"ג). ובכל זאת יש תקוה, ישנה דרך לזכות בדין – "כל המעביר על מדותיו". לכן יעץ מרן "הסבא מסלבודקה" זצ"ל בעקבות הרבינו יונה ב"שערי תשובה" להשתדל במיוחד במדה זאת – להיות "מעביר על מדותיו", שכן זהו עוגן ההצלה היחיד כמעט בסערת ים – המשפט האלוקי. לאחר זמן, חזר בו "הסבא" מעצה זו ואמר שבעצם אין זו עצה קלה כלל וכלל... הקב"ה אמר למשה רבינו – "הנה אנוכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינתי. השמר מפניו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרב" (שמות כ"ג). – "כי לא ישא לפשעכם" – מלאך אינו יכול למחול, אינו יכול להעביר על מידותיו. אם כן הדרישה להעביר על

מידותיו היא בעצם דרישה להיות גדולים ממלאך וזו שוב עצה קשה, קשה ביותר, סכם "הסבא". בשעתו לא הובן לי דבר זה כל צרכו וכי מה יש אם מלאך אינו יכול להעביר על מידותיו? הלוא האדם הוא בעל "בחירה" ואם כן יכול להיות גדול גם ממלאך. ואמנם כן מצינו בחז"ל דאדם גדול הוא ממלאך (יעויין בראשית רבה פרשת וישלח ע"ח ב'). ולבד זאת למה שהאדם לא יוכל להעביר על מידותיו, לא יוכל למחול? הלא מעשים שבכל יום שבני אדם מוחלים זה לזה?

ואף על פי כן "הסבא" יעץ עצה אחרת. חז"ל אמרו "אם עשית חבילות של עבירות, עשה כנגדן חבילות של מצוות" (ויקר"ר כ"א ד'). הדרך היעילה לכך אמר "הסבא" היא שנרגיל עצמנו לראות הכל **בעין טובה**!. שכן במבט אחד רואים דברים הרבה ואם רואים "בעין טובה" נמצאנו עושים "חבילות חבילות של מצוות" כבר במבט אחד. ואם רואים בני אדם הרבה נמצאנו במבט אחד מקימים פעמים הרבה את מצות התורה "בצדק תשפוט את עמיתך".

לאחר זמן, נוכחתי לדעת שאכן צדק ה"סבא" באומרו שקשה מאד להיות מעביר על מידותיו... ש"מעביר על מידותיו" משמעו למחוק את זכר המעשה לא רק מהלב אלא גם מהזיכרון, **לעקור אותו מן המציאות ממש**, כאילו לא היו דברים מעולם. ולאחר שהלה ביקש ממנו מחילה חייב הנעלב לראות בו שוב אותו הידיד, את אותו הנאמן, אותו הצדיק, אותו הישר, ממש בדומה לעקירת החטא מן המציאות ע"י הקב"ה. – "אמש היה זה שנאוי לפני המקום, משוקץ מרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד" (רמב"ם הל' תשובה פ"ז). בזה, הוא גם יזכה להגשים את צו התורה – "הוי דומה לו".

אם כן הוא, מי יוכל להגיע לדרגה עליונה זו? ומי יזכה להעפיל למרום הסולם אשר ראשו בשמים? לכן צדק ה"סבא" באומרו שלא די בעצה זו של "מעביר על מידותיו", אלא צריכים קודם כל לסגל לעצמנו "עין טובה", ועל ידי סגולה זו מתרגלים קמעא קמעא לראות בכל אדם, ובכל תופעה את הצד החיובי, את הטוב והיפה, הטהור והנאצל, או אז נצליח בעזרת "סגולה" יקרה זו לעלות בהר ה' ולהיות בדומה לו מעבירים על מידותינו.

עתה הובהר לנו שעצתו השניה של ה"סבא", לא היתה בעצם עצה נפרדת מקודמתה, אלא השלמה לה וסלילת דרך אליה, – "איזוהי דרך טובה שידבק בה האדם, רבי אליעזר אומר עין טובה" (אבות פ"ב מ"ט).

אמנם אין כוונת מאמרי זה לעמוד על אישיותו התורנית רבת הגוונים של ראש הישיבה מרן הגרי"ס זצ"ל, אף איני חושב במסגרת זו לסקור את תוקף פעליו הרבים למען כלל ישראל ועתיד התורה בעם ישראל. ברצוני רק לעמוד על נקודה אחת באישיותו הנדירה, אשר יכולה לתת לנו מושג זה, על דמותו המוסרית הגדולה של מרן זצ"ל.

שיחתו הסתומה של ה"סבא" הוארה לי מתוך התבוננות בהנהגתו האישית של ראש הישיבה מרן הגרי"ס זצ"ל, היו מקרים בהם בתוקף מעמדו האישי המיוחד בעולם התורה ובציבוריות התורנית היו לו תביעות והשגות על אישים מסוימים בהנהגה ובמידות, והוא העיר להם ותבע בחריפות ובתקיפות, ופעמים אף בחומרה רבה, לאחר זמן הייתי משתומם לראות שהוא חדל מכל תביעותיו וכל השגותיו נעלמו ללא השארת עקבות כל שהם. ואם מישהו ניסה חלילה שוב להזכיר את הענין היה מיד מפסיקו ומסיטו לנושא אחר, יתר על כן ראינוהו גם משקיע מאמצים מרובים כדי לסייע לאותו אדם שרק תמול שלשום היו לו תביעות קשות כלפיו, כשהוא מגלה אליו יחס של כבוד וידידות, רעות ואהבה. לאחר זמן אמנם נודע שבינתיים פייסוהו, ואף על פי כן השתוממתי לראות את השינוי החד והפתאומי. נפלא הדבר.

סגולה מופלאה זו היתה סגולה אחת בקשת רבת גוונים של סגולות נדירות ומידות מרהיבות אשר התנוצצו והבהיקו בנפשו הגדולה של מרן ראש הישיבה זצ"ל, ואשר האירו בברקי נוגה את כל סביבתו.

תפילה

תפילותיו של רבינו ממבטו של תלמיד הישיבה רבי דב כהן זצ"ל, כפי שכתב ביומנו האישי:

ז' אב תרצ"ב. לפני שבועות אחדים התעליתי בתפילה באופן מיוחד. אולם, לעמוד ללא תנועה בפחד בפני הקב"ה, זו מדרגה גבוהה. הייתי מסתכל על ר' יחזקאל, מלא התפעלות, מדוע אינני כזה.

הדפסת ספרים בלא הסכמה

היה רבינו מתמרמר תדיר על המנהג הנפסד שפשה להדפיס ספרים בלא הסכמה. והוא לא היה בעיני עצמו יוצא מן הכלל, וגמלה בלבו ההחלטה לילך לגאון מטשיבין זצ"ל ולבקש ממנו הסכמה על הספר, שהחל לטפל

בהדפסתו.

ובפנותו אליו אמר אמנם עדין לא החילותי להדפיס, אך אני מבקש הסכמה מכבודו לספרי שיש בדעתי להדפיס. הגאון לא תפס תחילה במה דברים אמורים, ולשם מה הוא זקוק להסכמה ממנו, וכשפירש לו דבריו, נתן לו הסכמה גדולה, אף שהטעים שאין לרבינו כל צורך בה.

מדוע נפלה סוכתו של הרב מבריסק

סיפר תלמיד הישיבה רבי דב כהן זצ"ל:

זכורני: בחג סוכות אחד בהיותי בסוכתו של רבינו, היו עמנו עוד מבקרים שסיפרו כי הם מגיעים מבית הרב מבריסק וכי סוכתו של הרב נפלה. מה הפלא? תמה רבינו בשנינותו: הלוא הסוכה שם אינה עומדת על קרשים ומסמרים כי אם על 'דינים' ו'הלכות', ומשהחלו לדבר בלימוד ונפרך הדין ונסתר, נפלה לה...

ב

שתי התקופות

ברוך ה' עס איז גוט

תיאר ראש הישיבה רבי שמחה זיסל ברוידא זצ"ל בקולמוסו הבהיר את מסכת חייו של רבינו על שתי תקופותיהן:

שתי תקופות היו בחייו. התקופה האחת כשהיה בשיא כוחו ואונו, אז עצר עצמו מרגשת נפשו הסוערת, כבש לתוכו את ההר געש שבלבו והצניע סערת רוחו. דבריו יצאו תמיד מפיו מתונים ושקולים, מדודים ומהוקצעים, ובבהירות נפלאה.

בערוב ימיו אחרי שעברו עליו שנים רבות במחלתו שאכלה לשד עצמותיו ונחלש ורפפו כוחותיו, החלה התקופה השניה, עם שנויים רבים בהנהגתו. אמנם בכל הדברים השייכים לו והנוגעים לו עצמו לא בא שינוי כלל, המשיך כמו בתקופתו הראשונה להצניע לכסות בגבורה נפשית, בשליטה מופלאה ומלאה על כל סבלותיו המרובים הנפשיים והפיזיים.

בכל שנות מחלתו שנמשכה עשרות בשנים ועד יומו האחרון לא נשמע אף פעם מפיו ביטוי לאנחה או פליטת פה להתאונן על מצבו, צערו וייסוריו.

ועל השאלה מה שלומו, היתה תשובה שגורה בפיו "ברוך ה' עס איז גוט", וניכר היה כי אין זה ביטוי מהשפה ולחוץ, אלא תשובה נכונה מתוך הרגשה והכרה שאמנם חסד ה' יסובבנו תמיד, ואף ברגעיו האחרונים כאשר מצבו הכביד עליו וקשה היה לו לדבר, היתה נשמעת תשובתו זו ברחישת שפתיו "עס איז גוט ברוך ה'".

ראו בריה שבראתי בעולמי

אזכיר שיחה של מרן המשקפת היטב השקפתו זו שהדריכתו באורח חייו: שאול המלך כאשר בא בליווי שני אנשים, אבנר ועמשא, אלא בעלת האוב, ולבקשתו העלתה את שמואל – "ויאמר שמואל ולמה תשאלני וה' סר מעליך ויהי ערך" וגו', "ויתן גם את ישראל עמך ביד פלשתים" וגו', "וימחר שאול ויפול מלא קומתו ארצה וירא מאד מדברי שמואל" וגו', "ותבא האשה אל שאול ותרא כי נבהל מאד" וגו'.

בשורה זו האיומה והנוראה ביתר מוטטה את שאול והטילה אותו ארצה ובהלה אחזתו, כי דבריו של שמואל היו לו לשאול כנבואה מנביא ה', וכדאיתא במדרש ששמואל הנביא היה היחידי שניבא גם לאחר מותו, הרי שנבואה היתה זו, ולא הגדת בעלת אוב וידעוני, ולכן נבהל מאוד לשמע נבואה זו.

מובא בילקוט שאמרו לו אבנר ועמשא שנלוו עמו: מה אמר לך שמואל? – אמר להם: "אמר לי למחר את נחית לקרבא ונוצח ובניך מתמנין רברבין"; אמר רשב"ל באותה שעה קרא הקב"ה למלאכי השרת ואמר להם ראו בריה שבראתי בעולמי" וכו'.

ואמר רבינו ראו כמה כוחו וגבורתו של שאול מלך ישראל, וכמה נפלא שליטתו העצומה על עצמו. זה עתה נתבשר משמואל בשורה איומה ונוראה בעוצמתה שנבהל מאוד ממנה ונפל מלוא קומתו ארצה, וכעבור רגעים ספורים כשעומד שוב עם שני מלווייו שהם שני גדולי עולם בתורתם ובחכמתם, הרי בין רגע השכיל להעלים לגמרי מה שבלבבו, ולכסות על מצבו הטרגי ביותר שעלי אדמות, ולהסתיר רגשת לבבו על צערו ויגונו העצום עד כדי שלא יוכר עליו, והעמיד בפניהם פני אדם מאושר שנתבשר מהנביא בשורת ניצחון לו ולכל העם, ואשר בניו יאכלו פרי הניצחון "יתמנו רברבין", האין זה פלאי?

וזה מה שאמר עליו הקב"ה "הנה הוא נחבא אל הכלים" (שמואל א', י" כ"ב), ידע שאול להחביא עצמו ולהצניע ולכסות מה שבנפשו, והפלא כל כך

גדול שהקב"ה קורא לפמליא של מעלה ואומר להם "ראו בריה שבראתי בעולמי".

התגלות שיעור קומתו

בהשקפה זו נהג רבינו וגם הצליח ללכת בה, בכל מה שנוגע אליו. ברם במה שהיה נוגע בכבוד שמים, קיום התורה והישיבות, באלו בא שינוי בתקופתו השניה, עתה לא עצר כוח להסתיר ולהצניע מה שבלבבו וכהר-געש מתפרץ וסוער, כן פרץ בסערה והרעיש עולמות, שמים וארץ זעק חמס, ומחה בכאב לב על כבוד שמים המחולל, כמה זעם וכמה רתח, ודבריו נפלטו כלבת-אש המתפרצת מהר-געש.

על הבגידה וביזוי כבוד התורה וכבוד שמים שיש בעצם קיומם של בתי-משפט חילוניים, שהזניחו את משפט התורה ודבקו במשפט העמים, מאוד כאב לו עד עומק נפשו, היתכן? – המשפט שהוא לאלוקים, יסוד תורתנו וניתן בקולות וברקים כעשרת הדברות (עייין רש"י ריש משפטים ובשפתי חכמים שם), משפט זה שבורא עולם מתגאה בו, הרי עתה כשישראל בארצם בלי אונס, פונים עורף למשפטו של אדון עולם ובוחרים במה שבחרו – היש חילול כבוד שמים גדול מזה? כמה געש וזעק וחמס, הלם באגרופיו ונהם, כארי וכלביא, מכאב לב וחרדה.

וכן כשהיה מדבר על לימוד המוסר שנראה היה לו כרופף, היו דבריו הבהירים חוצבים להבות אש לחזק לאמץ ולעודד לימוד התורה ושינון המוסר.

אלו היו הנושאים שלא הירפה מהם וחזר עליהם בלי לאות באותו להט ובאותה ריתחא בדברים משכנעים להפליא, כה רב היה צערו על זה, וכל כך היה גדול הכאב עד שגיבור זה לא היה יכול לעצרו ולכסותו.

ואז יותר מאשר מקודם נגלה לעינינו האיש בגדלותו וגודל לבבו ויראתו הבערת כאש, דווקא אז התגלה כל שיעור קומתו.

שתי תקופות הללו, האחת מלמדת ומשלימה את השניה, ומתוך שני תקופות הללו עולה וגם ניצבת דמותו הנפלאה ואישיותו הגדולה.

ג

הפנקס

בבואת נקודתו הפנימית

כתב רבי דב כ"ץ:

באמתחת עזבונו של רבינו נמצאו – מלבד כתבי יד מרובים בהלכה ובמחשבה, שבחלקם מוכנים לדפוס – פנקס קבלות שלו, שקיבלן במוצאי יום הכיפורים, וימן. על הקבלות יש לכתוב הערכה מיוחדת שתוכיח על דרגתו הרוחנית הגדולה, על התחטטותו והתעמקותו בתוך נפשו פנימה ועל דרך עבודתו על עצמו, ומקומה, כמובן, במסגרת הערכה הכללית על אישיותו. פה די רק לציין שכמעט אין מדה ותכונה והנהגה שלא עבד עליהן, הוא ראה בשביליהן הדקים ביותר – חומרי חומרות, כגון בכעס וגאווה – אביזריהו דע"ז; בהרהורים והסתכלות – אביזריהו דגילוי עריות וכדו'. גם היומן מוכיח עד כמה היה האיש ער לכל תופעות החיים. אין מאורע שהוא איננו רושם תגובתו עליו ואף בענינים הרחוקים מענייננו, כגון מדע, מוסיקה, שירה, פוליטיקה, פילוסופיה, או אישי עולם בשטחים מסוימים וכדו'.

מקולמוס הסופר רבי דוד זריצקי:

הנקודה הפנימית של כל אדם היא באיסתתרא. מעין קדש-קדשים שרק יחידי סגולה מגיעים אליה, ועוד פחות מהם המסוגלים לגלותם בשביל עצמם בלבד, ובודדים שראשם מגיע השמימה, מסוגלים לגלותם גם לאחרים.

הנקודה הפנימית הזאת מתייחסת למקור חוצב הנשמות, היא מהווה מעין רשם-קול לכל חוויה פנימית או חיצונית, לכל מאורע פרטי או כללי, היא מרעידה נימין חבויים שהאדם בעצמו אינו מכיר אותם, היא דולה מרגליות ממעמקי הנשמה, היא מפתיעה, מרטיטה ופעמים מחרידה ומזעזעת באמיתותה בדביקותה לגלוי הפנימיות של כל דבר, שהיא, הנקודה הפנימית שולטת בהם.

הרישומים בפנקסו הפרטי של רבינו הגאון זצוק"ל, אשר לפניכם. הם בבואה של הנקודה הפנימית שלו, שלא נתגלתה אלא ליחידי סגולה בלבד, בני משפחתו ואולי גם מספר מועט ביותר של מקורביו הנפשיים. הוא זצ"ל

רשם זאת לעצמו, בפנקסים קטנים, על גבי פתקאות ודפים בודדים, נקודתו הפנימית רשמה זאת בגילוייה היא, בשבילו, זצ"ל, כי הוא הכירה, דלה ממנה והחביא את התגליות היומיומיות או לעת מצוא – מאין רואים מפאת הוד הקדושה הפנימית הנסוכה עליהם.

אלה הם רק ניצוצות מהאור הגדול הבוקע משלל כתביו ורישומיו, גילויים נפשיים שהפתיעו אף אתה אלה שנמצאו במחיצתו שנים רבות, ברב גווניותם המקיפה שטחי חיים תורתיים, מוסריים, ישיבתיים וכלליים. והשופכים אור נוסף על רוחו הגאונית, הפיוטית, המקיפה, לתכונותיו ומידותיו המעמיקות והמרקיעות של נפש האדם.

ד

תקיפות וגבורת הדעת

יסוד ישיבה בגולת אירופה

תקיפות וגבורת דעת היו בו ברבינו, וכמה וכמה דברים גדולים לא באו לעולם אלא מכח תקיפותו שאינה אלא מגבורת הדעת.

דוגמא מאלפת לאחד מאותם דברים היא יסוד הישיבה בעיר לוצרן שבשווייץ.

ומעשה שהיה כך היה:

בעת שהיה שרוי לרגל מחלתו בבית החולים בציריך, עמד על כך שבמדינה שם מצוי אדם גדול הראוי להשפיע השפעה גדולה, אלא שלא נתקנו והוכשרו המקום והתנאים לנצל את השפעה זו שתביא את אורה של תורה לכל המדינה כולה, וגמלה בלבו החלטה לייסד שם ישיבה, וזו תהיה הדרך הראויה להשפעה זו, והזמין אליו לבית החולים כמה תלמידי חכמים גדולים, וכמה נכבדים דגולים, והלהיבם לענין הגדול.

ומחמת כמה טעמים היה הדבר קשה להוציאו אל הפועל, והנאספים, אף כי הכירו בגודל הענין ובנחיצותו, היססו להיכנס בעובי הקורה. אולם הוא לא נח ולא שקט, וזימנם פעם אחרת והכניסם בכח להיות המעשים בזה, באמרו אני חוזר לארץ ישראל ואשגר לכם ראש ישיבה שיעזור לכם בביסוסה הרוחני של הישיבה.

וכך הווה, ובבואו לארץ שיגר לשם אחד מגידולי הישיבה הקדושה, ובמשך למעלה משנתיים פעל במסירות גדולה להעמיד את קיומה הרוחני

של זו הישיבה וסקול התורה ישמע בה ברמה, עד אשר נהיתה לאחד ממרכזי התורה הנהדרים המבהיקים אור תורה על פני כל גולת אירופא. ובלא גבורתו, שלא נח ולא שקט עד אשר כילה הדבר, לא היתה ישיבה זו באה כלל לעולם.

אמנם יש להוסיף כי תקיפות הדעת שהיתה בו לא נבעה אלא מתפיסתו המקפת ויורדת לעומקם של דברים, וכלפי מי שהעריך שבעל השגה גדולה הוא ביטל דעתו לגמרי.

כי לא ישקוט האיש עד אשר כילה הדבר

מדה זו היתה בו ברבינו, שכל דבר שהסכים עליו בדעתו השתדל שיהיה נעשה היום ולא ידחה למחר.

פעם בא בערב יום הכיפורים לועד הישיבות וביקש לקרוא אסיפה לדון בענין מסוים, וביקשו להניאו מכך בטעמים שונים, גם משום שערב יום כיפור הוא וכל אחד טרוד בעבודתו ואי אפשר לקבץ הנאספים בשום ענין, וגם משום שאין הזמן מסוגל לכך.

וללא הועיל, כי עמד על דעתו שהיום ודווקא היום יש להתכנס ואין לדחות. וכדרכו עמד על כך בתוקף, ולא זו משם עד שנתכנסו ובאו.

ולפעם אחרת באו אצלו בערב ראש השנה מנהלי מוסד גדול ומפורסם להתברך בברכת שנה טובה, והיה בליבו על מנהלי אותו מוסד בגלל יחיד שנתקפח על ידם, ותבע מהם בהזמנות זו לתקן את הטעון תיקון. הם כענו לו אחר ראש השנה יסודר הדבר, אבל הוא עמד על כך בכל תוקף שאין לדחות הדבר אלא דוקא היום, ולא זו משם עד שבא הענין על תיקונו.

וזה מאותה מדה שהיתה בו כי לא ישקוט האיש עד אשר אם כילה הדבר היום, היום דוקא, היום ולא למחר, היום ולא לאחר זמן.

"איש" – במלוא המובן ועומק המשמעות

על מדרגת "איש" שהיתה ברבינו עמד גיסו ראש הישיבה רבי משה חברוני זצ"ל במאמרו עליו:

בבואנו לערוך הערכה אמיתית על מרן גיסי הגאון ראש הישיבה ז"ל, כמעט ונמצינו בלתי מסוגלים לכך, דומה, שאף יהודי פשוט שבפשוטים לא

ניתן להעריכו נכונה, קל וחומר אדם גדול, שכן, כשאנו באים להעריך - את המעשים הנראים לנגד ענינו אנו מעריכים. אבל עדיין רחוקים אנו מהערכת האדם עצמו, במהותו הפנימית הרוחנית, האדם עצמו הוא מן הדברים המופלאים והנסתרים מאתנו לגמרי.

...לזאת כמעט ולא יתכן להעריך נאמנה אדם גדול בישראל, ובמיוחד אמורים הדברים באדם גדול בתורה ובמוסר וביראה כגיסי מרן הגאון ז"ל, שאי אפשר לנו לעמוד על סוף סוד עצמיותו, רק מעט ממה שנגלה לעינינו.

עם כל זאת ננסה לדלות מעט ממה שזכינו לראות ולהכיר. והנה אני זכיתי להכירו במשך תקופה של למעלה מארבעים שנה, וכמה שנים היו בתוכם שנתקיים בנו הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד, ומתוך כך עמדתי על הרבה מתכונותיו ומצפונותיו מאלה הבלתי ידועים כלל, ואם אבוא לפרט הדברים צריכים אנו לספר שלם, לגלות ולבאר כל נקודות הגדלות הידועים לי, ואין עתי ועטי בידי לזה.

ומתוך כך נסתפק בנקודה כללית אחת הכוללת בתוכה הרבה כללים ופרטים ופרטי פרטים, אשר יש בה משום הארת קומתו ודמות דיוקנו של מרן ז"ל, ונקודה זו היא מדרגת "איש" שהיתה בו שדומה שתואר גדול הוא ביותר במהותו של אדם.

אחד היה רבינו גיסי מרן ראש הישיבה ז"ל שהיה "איש" במלא מובנה ומשמעותה העמוקה של מלה זו, בשכלו הגדול והחזק בדעתו התקיפה ובעוז רוחו, דבר לא עמד בעדו לעשות ככל אשר הכיר והבין בדעתו הצלולה והבהירה ואשר ראה בעיני הבדולח הבהירים שלו, לא חת מפני כל, אפילו מחיצות של ברזל לא עמדו בפניו בבקשו אחר האמת הצרופה, שאין עמה אלא אמת בלבד, היא בלבד היתה נר לרגליו תמיד בכל המצבים.

דומני שהיה מיחידי סגולה בדורינו בזו הדרגה, ואולי יחיד במינו שלא הניח כמותו.

התייצבות במלוא שיעור הקומה

כתב תלמיד הישיבה רבי יצחק גרינברג זצ"ל:

משאמרו חז"ל כל הלומד תורה הרי זה מתעלה, יכול וצריך אדם להרגיש את עלייתו בדרך הילוכו בכל יום – יש ומתוך צלילתו לעומק דברי ראשונים הוא חש ומרגיש, כאילו ישותו הראשונית כמעט זרה לו, איננו מאמין בעצמו כי אכן זהו שיעור קומתו המחודשת, ידיעה זו מחייבת לבלי

התרשם משלל האורות המסנוורים ושופעים אלא להרגיש כי הוא מתעלה והעולם כולו מתעלה עמו.

בדבר הזה היה כמעט היחיד בדורו לא היה נוהג לברוח מקבלת האחריות הנדרשת במקרים הקשים ביותר, אדרבה דווקא בשעות גורליות היה נוהג להתרומם במלוא שיעור קומתו ניצב היה כחומה, ולוקח על עצמו את כל האחריות במלוא הסמכות הנדרשת לפתרונה של הבעיה.

כך היה נשקף לעיני התלמידים כאשר היתה זו בעיה חמורה בשאלת ניתוח מסוכן לאחד התלמידים, והיו הוריו מהססים ופוסחים בספקותיהם ואין כל התקדמות במהלך הענינים. אז ידע הוא לשאוג בקול: אני הוא האחראי כאן! יותר מהוריו של אותו תלמיד נכנס לעובי הקורה – כן היה בשאלות הציבור הגורליות, ידעו כבר ברבים, כי דברו הוא החותך ופוסק בנידון החמור ביותר.

נמיכות קומה ושפלות הרגשה היתה קשה אצלו מעבירות חמורות, וכך היה טוען תמיד לפני תלמידי הישיבה הקדושה: "ויגבה לבו בדרכי ה'" ענווה יכולה להיות בינו לעצמו, אולם כשהוא בא לייצג את דבר התורה הוא צריך להתייצב במלוא קומתו וכל נמיכות קומה היא שפלות.

ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני

היה רבינו שפל בעיני עצמו ממש. אמנם מי שלא עמד על מידתו ושלא ירד לסוף דעתו, יכול היה להיראות לו שתקיף הוא בדעתו ואינו חת מפני כל. אבל אין הדברים כן כלל, שמתוך שהיה במעלת "ואת יראי ה' יכבד" בא לכלל "והייתי שפל בעיני".

ובפני מי שראהו כגדול של אמת והכיר בו גדלות של יראת שמים היה מתבטל, ותעיד על כך התבטלותו בפני הגאון מטישבין זצ"ל שהיתה ממש עד גמירא. היו דברים שהיו נראים בעיניו כחשובים ביותר ואם היה משהו דן כנגדו, היה אומר שזו דעתו ואין להשיב, אלא אם כן יאמר הגאון מטישבין שלא כך ואז תהא דעתו בטלה.

הראית את היראת שמים!?

סיפר בן רבינו רבי חיים זצ"ל שפעם ליווה את רבינו לביתו של הגאון מטישבין זצ"ל, והעלה לפניו שאלה מסוימת שהגאון לא רצה להזדקק לה מכמה טעמים, ומאחר של היה יכול לסרב לבקשתו של רבינו, פנה אליו

בבקשה שלא להזיקו לזה והחוויר וידיו החלו רותתות.
והיה רבינו נרעש ונפחד שעות על גבי שעות מאותו מראה, באמרו, הראית
את הבעת פניו?! הראית את היראת שמים?! הראית את החרדה את
היראה ואימת הדין?!

ובפנקסו משנת תשי"ב כתב עשרה דברים כיסודות עבודתו לה' יתברך
שהשני שבהם היה: "הענוותנות, וההרחקה בתכלית מן הגאווה שהיא כל
חטאת".

ה

הכרת הטוב

נבזה בעיניו נמאס

תחושת מיאוס ותיעוב ממשית היתה לרבינו כלפי הרשעים וכל אלו
אשר אין להם ולתורה שייכות כל עיקר ומופקעים מן הכל. נבזים היו הם
בעיניו ולא היה חוסך מהם שום לשון של גנאי.
ובכלל הנבזים שמאוסים היו בעיניו, היו אלו שהם כפויי טובה. והיו
בעיניו מופרכים מעיקרם.

נפשו חייב לו

מרגלא בפומיה: כפוי טובה אינו אלא כגוי, שהרי עדיין לא נגעו ידיו
בכפות המנעול של תורה, שאם לא כן אי אפשר שיהיה כפוי טובה, שכל
המקבל מחבירו טובה עליו להיות מסור לו ומשועבד לו וקנוי לו ממש,
וכדבריהם ז"ל מי שהוא פותח פתחו לחבירו נפשו חייב לו (מדרש רבה שמות פ"ד

ב').

ובפנקסו כתב:

ההתעלמות מהכרת טובו וחסדו של הקב"ה על האדם תמיד, מעלימים
ממנו את אהבת הקב"ה אליו אפילו בשעת יסורים (עפ"י חובת הלבבות, בהקדמה
לבחינה).

"שונא מתנות יחיה", וכל כך למה? משום שכבר אמרו חז"ל: הפותח
פתחו לחבירו נפשו חייב לו. והראיה מאלישע שסיכן את עצמו להחיות את

בן השונמית שפתחה לו פתח בביתה. ולפי זה, המקבל מתנה מכניס את עצמו בחיוב מוסרי לנותן המתנה, עד כדי סכנת נפשות. ולפיכך: שונא מתנות יחיה.

ובשנת תשי"ב הראשון מעשרה דברים שכתב כיסודות עבודתו לה' יתברך היה הכרת הטוב:

הכרת טובה, וההרחקה בתכלית מכפית טובה, כי היא אם המידות הרעות, ושחתרה חתירה תחת כל האנושיות מאדם הראשון, דרך דור דעה, והדורות בזמן הבית הראשון והבית השני, ומוצאת תיקונה בגלות וזהו סוד הגאולה.

במכתבו מאלול תרצ"ה לאחד מתלמידי הישיבה ששימש כרב בארצות הברית כתב:

קבלתי את מכתבו היקר הרצוף אהבה ומסירות שזה מעיד על שמירת רכושו הרוחני שרכש לו כי הכרת טובה היא אחד מעיקרי העבודה, וראשית ההכרה למטיב היא ההכרה של הטובה בעצמה למטיב וכל פגם בהכרת הטובה יפגום בהכרח בהכרה למטיב.

ו

איש האמת

די קלוגינקע

עיקר שבעיקרים היה אצל רבינו, שלא זו בלבד שמאחד בפה ואחד בלב התרחק תכלית הריחוק, אלא גם היו אלה הערומים והמתחכמים מגונים בעיניו למאוד, והיה להם אצלו שם גנאי מיוחד "די קלוגינקע".

אבל הוא לא כן היה עמו, אלא כל דבר שגמר בלבו שהוא נכון ומאומן לא היה חת מפני כל ולא הסתיר דעתו בהעלמה.

לא בא על שום אדם בעקיפין מימיו, ותככים ודרכי עקיפין היו בעיניו תועבה גמורה, וסבור היה כי אם יש לאדם בלבו על חבירו יש לו להוכיחו ולומר לו הדברים בפניו, ולעולם אין לו לבא עליו בעקיפין, ואין צריך לומר בתככים.

ודברו היה אמת לעולם, ואם אמר או הוציא דבר מפיו היה זה בעיניו

כהבטחה, ואי אפשר היה להניאו מזה, אף שלעתים היה חשש שעלול הדבר לבא לידי תקלה, באמרו כיון שאמרתי אין להשיב והרי זה כלאחר מעשה. ומתוך שאיש אמת היה, היה גם מודה על האמת, ופעמים שהיו ויכוחים סוערים בענינים שונים כשהיה שומע דבר של טעם היה שוהה כמו רגע, בעיצומו של להט הוויכוח, ומפליט, בזה אולי הדין עמך, וצריך להתיישב בדבר ולשמוע עוד חוות דעת בענין זה.

בפנקסו משנת תשי"ב כאחד מעשרה דברים שכתב כיסודות עבודתו: "האמת, ומדבר שקר תרחק".

ובפנקסו ממוצאי יום הכפורים תשי"ז רשם לעצמו את דברי האורחות צדיקים בשער האמת: "מי שמרגיל עצמו שיהיו כל מחשבותיו אמת, גם בלילה יראה מראות אמת, וידע העתידות כמו המלאכים".

ושנה אחר כך - מוצאי יום הכפורים תשי"ח אחד מהדברים שכתב לעצמו להיזהר אשר הן תועבה וכאילו עבד עבודה זרה או כופר בעיקר הוא שקר.

שנאת עוול

מעולם לא חיפה על שום אחד מקרוביו הקרובים ביותר, ואם ראה בו עוול הוכיחו בתוכחת מגולה, ותבע הימנו בתביעה יורדת חדרי בטן, כי שנה עוול, ולא סבלו גם אם היה נעשה על ידי מי שהוא מבניו או קרוביו.

ופעם באו אצלו מנהלי מוסד גדול ומפורסם בערב ראש השנה להתברך ממנו בברכת שנה טובה, והיה בלבו על מנהלי אותו מוסד בגלל יחיד שנתקפח על ידם, ותבע מהם בהזדמנות זו לתקן את הטעון תיקון. הם כענו לו אחר ראש השנה יסודר הדבר, אבל הוא עמד על כך בכל תוקף שאין לדחות הדבר אלא דוקא היום, ולא זזו משם עד שבא הענין על תיקונו.

תוכחה

אף על פי שהיה יכול לדבר לעתים כלפי מישהו בצורה בוטה, היה זה רק בתורת תוכחה ולא היה בלבו אלא לטובתו בלבד.

ואף בתוכחתו המגולה היתה לעולם אהבה מסותרת, ופעמים שאחר כל

התוכחה החמורה היה מחבקו ומנשקו ממש.

וכמנהגו כן נמצא רשום בפנקסו:

דברי חכמים בנחת נשמעים, בנחת ממש. ולא דוקא שלא בכעס. אלא כל הרמת קול שלא במקומה, פוגמת. ואף אם הדברים כשלעצמם מלאים תוכן נשגב, אין הם עושים את הרושם הראוי אם אינם נאמרים בנחת. וכמו במנגינה צריך כל קול להיות שקול ומדוד וכל צליל שלא במקומו פוגם הטעם כי אין הדברים נכנסים אל הלב, ומכל שכן שאין מרעידים את נימיו, אם ההברה אינה שקולה ומדודה.

ואין זו סתירה למה שנאמר: דברי חכמים כדרבונות. שאף במקום שהדברים צריכים להיות כדרבונות ובוטים כמדקרות חרב בתוכם, אבל בסגנונם הם צריכים להישמע בנחת.

פועל צדק

פועל צדק היה רבינו. ואף במצבי בריאותו הקשים ביותר כיון שעלה בדעתו דבר שיש לעשותו, הן בצרכי ציבור והן בצרכי יחיד, היה מתאמץ בכל כוחו לעשותו, ולעתים קרובות היה קם מתוך מיטת חוליו ואוזר עוז לגמור הדבר.

מעשה שבא אצלו תלמיד חכם אחד מבני ירושלים שלא הכירו מתמול ומשלשום, ותינה לפניו צערו שעומד הוא בפרק נישואין אצל אחד מבניו, ומצבו דחוק מאד.

אמר לו: הנה עזרתי שלי לא תוכל להיות אלא מצומצמת, אולם נמצא כעת לביקור בירושלים אחד מן הרבנים המפורסמים מאמריקה, ואולי יוכל הוא לבא לעזרתך.

ומיד הזמין כלי רכב וקם ונסע עמו בכבודו ובעצמו לאותו רב להשתדל עבורו, כי היה בעיניו הדבר חובת גופו לסייע לתלמיד חכם שפנה אליו בכל מאי דאפשר ולא לשלחו ביד אחר.

ז

שיר מזמור

מתאר בן רבינו רבי חיים זצ"ל:

נפשו נפש פיוטית היתה, וזו מצאה לה את ביטויה גם בדבריו שבעל פה וגם בדבריו שבכתב.

כל שיחה ושיחה מאותן שיחות שהיה שח לפני בני הישיבה בערב שבת בין השמשות בכל שבת ושבת, פרק שירה לעצמו היה. כל משא התעוררות שהיה נושא בראש השנה או ביום הכפורים, או על פרק ופרק, או אם היה זה הספד, כל עצמם פרקים של שירה ושל פיוט היו.

וכל דבריו שנישאו בכל הזדמן תאמו והיו מאין המאורע, וכל משפט ומשפט עם היותו חטיבה לעצמה, נקבע במקומו הראוי לו שיהיה עולה ומשתרג עם שאר כל הדברים שהיו מתאחדים ונשלמים ונעשים חטיבה אחת שהלמה להפליא את אותו המעמד.

ולעתים במשפט אחד מבריק, שהיה לעצמו כמין אמרת כנף, הגדיר והעמיד ומיצה אל נכון את הנקודה המיוחדת.

וכששיבץ בדבריו דבר מדברי חז"ל כבר היה בזה עצמו גילוי והארה קולעת, בבחינת קולע אל השערה ולא יחטיא. והוא הדין בכל כתיבה שכתב שהיא שזורה הברקות מרנינות. וכל שורה היא כפנינה במחרוזת הערוכה בטוב טעם וקורנת מן החן שהוצק על בעליה.

ובלא מליצה כלל אפשר לומר שנתקיים בו מקרא שכתוב "בשפתותיך הוצק חן", ואמנם אין לך דבר שהוא אופיו של סגנון דבריו וכתיבתו כמו "חן", וכמאמר העולם הסגנון הוא האדם.

וכדוגמא אחת משלל כתביו הרבים ישמש לנו "הכהן בעבודתו", הוא מאמר ההערכה, על גיסו הגאון הצדיק רבי אהרן כהן זצ"ל, שכתב לעת זקנתו, שהוא מועט המחזיק את המרובה, עד שבכמה עמודים ספורים תיאר בתיאור חי ונפלא את האדם הגדול הלזה.

וכל סגולות גדולות ועליונות אלו, שכל אחת מהן לעצמה גדולה היא, לא לעצמן היו עומדות אצלו, אלא היו כולן שלובות זו בזו ככלי שיר הרבה אשר בהצטרפם למקהלה אחת הן משלימות זו את זו, והכל היה מתאחד לנעימה אחת המפליאה ביופיה ובשלימותה.

ואפילו בשנותיו האחרונות עם שברון גופו לא נחלשה אלא שלימות כלל המקהלה, אבל הכלים לעצמן עדיין היו כבימי קדם, את המלחמה ניהל כבימי נעוריו, ונגינת שירתו אף שהיתה מועטת בכמותה היתה שרויה עליה

רוחו הגדולה.

ורק לפני כמה שנים ישב בעיצומו של יום הכיפורים שעה ארוכה על בימת ארון הקודש ופירש את הפטרת היום, והיו הדברים כמתנגנים.

הניגון - ממשנתו

בקובץ רשומות בשם "אורחות חיים – שו"ת למעשה ולא להלכה" שרשם במחברתו באלול תשי"ב בשהותו בבתי חולים בשוויץ עקב מחלתו כתב:
אם הניגון בלי תיבות, אף אם מנגן לכבוד המקום, וגם הניגון מעורר אותו, לחשוב מחשבות טובות, אם חשוב כשבחו של מקום.

נראה דלא, דלא מצינו כן בכל השירים לפני הקב"ה, וכגון שירי הלוויים, שהלא אנו אומרים שהיו "אומרים בבית המקדש" ולא שהיו מנגנים בלבד, וכן כל השירים והתשבחות של נעים זמירות ישראל, וכל המשוררים לכבוד קונם, וגם שירת המלאכים, הכל על ידי פסוקים של שבח, והא דכתיב והיה כמנגן המנגן וגו', היינו שהניגון היה מעורר את המשורר שתחול עליו השראה של שמחה, ומתוך שמחה, היה זוכה לשורר לפני הקב"ה שירות ותשבחות.

אולם נראה, דכל זה בניגון בלבד, בלי פסוקי תיבות כלל, אבל אם אומר שירות ותשבחות, ולפני השבח הוא מנגן בניגון או לאחר השבח אז גם הניגון בכלל השבח הוא, וזהו ההפרש שהפרישו חז"ל, בין "שיר מזמור" ובין "מזמור שיר", היינו בין ניגון שלפני השיר ובין ניגון שלאחר השיר. אבל שניהם הם בכלל שבחו של מקום, כי הרי גם ה"מזמור" מעיקרו של שיר הוא, ואיך יתכן לומר שאינו בכלל שבחו של מקום.

הישיבה ובנה

א

אהבה עזה כמוות

כמוות היתה עזה אהבת רבינו את "בן-הישיבה". והייתה ממלאת כל חללי ליבו וקשורה בכל נימי נפשו.

ואמנם אהבת נפש אהב רבינו את בני הישיבה, אבל לא אותם בלבד, אלא כל בן תורה שנזדמן לפניו היה שופע לו ידידות, מודיע לו אהבה וחיבה ונכבד בעיניו למאוד. ואף כל תלמיד חכם חביב היה עליו כגלגל עינו. ומעשה היה לעת זקנותו בימים אשר התעצמה נשמתו על גופו והתקשה בהליכה, ביקש מאחד מבני הישיבה לסעדו בדרך לתומכו, ובהגיעו לביתו התעוררה בקרבו אהבת "בן-הישיבה" ובאהבת נצח נשקו על מצחו.

ופעם הרצה לפניו אחד מבני הישיבה חידוש הגון שהעלה בסוגיא אחת מסדר "קדשים" וגרם לו קורת רוח מרובה, ואחרי כמה שעות הלך אותו תלמיד לפני הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל, בכדי לשמוע חוות דעתו אודות ה"חידוש", אולם כשעוד לא הספיק לומר את דבריו, הפליט רבי איסר זלמן מפיו: "יודע אני כל דבריו מתחילה ועד סוף". התפלא הצעיר. ורבי איסר זלמן סיפר לו, כי אך לפני שעה קלה, בא אצלו רבינו, נפעם ונרגש, להשמיע באוזניו "חידוש נפלא" שחידש "בן-הישיבה"...

ואמנם אהבת גומלין זו לא טופחה בדרכי נועם דוקא. לפעמים כשהשעה צריכה לכך, ידע רבינו לייסר אותו "בן" שמצא לנכון להוכיחו בתוכחה קשה כגידין, ואף היא בבחינת "תוכחת מגולה מאהבה מסותרת". במכתב ל"בן", מחודש אלול תש"ט, משבחו רבינו על שעמד במבחן בצורה שקיבל את דברי תוכחתו האישיים אליו, בהבנה וברוח טובה. וכך הוא אומר:

יקרה היא אצלי שעת התוכחה מכמה שנים של אהבה, מפני שזו עלתה לי בצער, והשנים היו שנות תענוג; אולם התוכחה שיש לה מקבל, והמקבל עומד על האהבה המסותרת, היא התוכחה שיש בה תועלת – ושוב סופה

תענוג הוא לשניהם, מפני תוספת אהבה שניתוסף על ידה, והיא "אהבה בתענוגים".

בהמשך אותו מכתב נזכר רבינו ש"כבר בא מעשה לידי שגרשתי אב ובנו יחד מהישיבה הק' למשך כמה שנים, בקצף גדול, ולסוף דבר יצאה אהבה מחוזקת ונאמנה שאין לה כל דמיון למה שהיה קודם".

סיפר אחד מתלמידי הישיבה:

בזמני בישיבה הגיע יהודי עשיר ממשפחה מאוד חשובה והוא אמר לרבינו, ראש הישיבה, שהוא רוצה את הבחור הכי טוב בישיבה, והוא שאל את רבינו: הציעו לי את פלוני אלמוני, האם זה נכון שהוא הבחור הכי טוב? רבינו השיב לו: אני לא אדבר על הבחור הנ"ל, אולם אצלי בישיבה כולם הכי טובים, אתה יכול לבחור לך איזה בחור שתרצה...

ופעם חלה אחד מתלמידי הישיבה ולמרות חוליו כשהגיעה שבת התאמץ להתפלל עם בני הישיבה במדרש. ניגש אליו רבינו, ומרוב דאגתו למצב בריאותו גער בו היאך הקל לבוא לישיבה לפני שהחלים מחוליו, והוסיף ואמר לו: אם תחמיר בעצמך כעת, תוכל להקל בסופו של דבר...

כבוד הבן-ישיבה

היה רבינו דואג לרומם את כבוד הבן-תורה, לזקוף קומתו, לטעת בו ההרגשה כי הוא הוא הנכבד - שאין כבוד אלא תורה, ושכך יגבה לבו בדרכי ה'. והיה נותן לבני הישיבה לב לדעת ועיניים לראות שהם הם הנכבדים ומדרגתם נשאה, הם ולא אחרים, כי בני תורה הם ואין למעלה מהם.

מעשה בכמה תלמידי חכמים שבאו להתוודע אליו לראשונה, ומגודל חשיבות בני-ישיבה אצלו השמיע להם דברי תורה ששמע מפיהם, והשתאו, שאין ממנהגו של עולם שיאמר אדם גדול מדברי תלמידים.

ופעם נפלה על רבינו חולשה גדולה ולא היה בו כוח לצאת מביתו. הגיעה שבת, ורבינו התפלל בביתו בלא מנין. לאחר התפילה בישיבה ראו הציבור את רבינו עומד לעלות במדרגות לבית המדרש. שאלוהו: והלא הקלת להתפלל בבית בלא מנין, ומה טעם אתה חפץ כעת לעלות לישיבה?

ענה רבינו על אתר: "תפילת ערבית דנו הפוסקים אם היא מדאורייתא או מדרבנן, אבל לכבד את בני הישיבה בברכת "גוט שאבע'ס" זה וודאי דאורייתא!"

דאס איז כבוד התורה!

סיפר אחד מתלמידי הישיבה:

כשנכנסתי לישיבה, במשך שנה שלימה הייתי הולך עם מכנסיים שלא הלמו צורת "בן ישיבה". כמה פעמים רבי מאיר (חדש) ניסה לשכנע אותי שאקח מהת"ת כסף ואלך לקנות חליפה מכובדת. התנגדתי ולא הסכמתי לקחת כסף מהת"ת. אמרתי לרבי מאיר: כשיהיה לי כסף לקניית חליפה אלך לקנות.

פעם אחת הגיעו אלי שני בחורים מבוגרים מהחשובים בישיבה ואמרו לי שהם לוקחים אותי לחייט שימדוד לי את המדה ויתפור לי חליפה.

ובליל ראש השנה כשכל הבחורים עמדו בתור לגשת לראשי הישיבה להתברך בברכת "א גוט יאר" גם אני עמדתי בתור, וכשהגעתי לרבינו הוא עצר אותי וכך כל התור נעצר. הוא התחיל להסתכל על החליפה שלי וסובב אותי כמה פעמים והביט בכל חלקי החליפה בהתפעלות, ואז הוא אמר בקול רם "דאס איז כבוד התורה" והמשיך את התור.

אני הייתי מאוד ביישן והאירוע הזה מול כל תלמידי הישיבה היה נורא בשבילי, אבל זה היה "שיעור כללי" לכולם על חשיבות 'כבוד התורה'.

סיפר תלמיד הישיבה רבי צבי קושלבסקי שליט"א:

זכורני מקרה של בחור שהגיע עם מכנס קצר, וביקש להתקבל לישיבה. ראש הישיבה רבי יחזקאל הכניס אותו לחדרו, דיבר עמו ובחן אותו. כעבור זמן קצר, יצא הבחור מחדרו, כשהוא מתקבל לישיבה כבחור מן המניין. הבחורים שאלו את רבי יחזקאל מדוע הוא מקבלו, והשיב: הוא הרי רוצה ללמוד.

לימים, נוכחו הכל לדעת עד כמה השכיל רבי יחזקאל לזהות את הפוטנציאל הטמון בבחור, כאשר לאחר תקופת לימוד ממושכת בישיבה, הוא נבחר על ידי אחד מגדולי הדור כחתן לבתו.

אשרי לדור שצעירים כאלה שרויים בתוכו

תיאור שכתב רבינו על מראה הישיבה ולימודה במכתבו אל גיסו, ראש הישיבה רבי אהרן כהן זצ"ל:

הישיבה הקדושה ברוחניותה ברוך ה' מרהיבה עין, אתמול נכנסתי להישיבה הקדושה סמוך לחצות הלילה ומצאתי ג' מניינים כן ירבו לומדים בערבות כזו שלקח את לבבי וחשבתי אשרי לדור שצעירים ברוכי ה' כאלה שרויים בתוכם, ה' ישמרם ויברכם ויאר פניו אליהם.

וכבוד תורתו יודע מה שאני אומר תמיד, שהנס היותר גדול הוא קיום הרוחניות בדור של עקבתא דמשיחא כפשוטו ומדרשו, שרבים הם המנדים והשונאים שכל כוונתם ומטרתם היא לעקור את הכל, וביחוד הצעירים כיום הסובלים יסורים גם ממשפחותיהם, למה אין הם דואגים לתכלית, והנס הוא שדוקא הצעירים והיקרים האלה הם חדורים בהכרה מלאה, כי אך הם דואגים לתכליתם האמתית וכל התכליות האחרות סופם לכלות הגוף והנפש גם יחד חלילה, והם מחזיקים בתורתם בכל לבבם ונפשם מתוך אהבה ושמחה וסוף הכבוד לבוא להם בעה"י, גם בענייני עולם הזה, כי הלא הם מכשילים על ה' יהבם והוא יכלכלם.

נכד של חברון

מזיכרונות תלמיד הישיבה רבי דב כהן זצ"ל:

דמות נוספת ששתיתי ממימיה היה ר' חצק'ל (סרנא). כסגנו של חמיו ר' משה מרדכי, כינוהו בשם 'דער יונגער ראש ישיבה' (ראש הישיבה הצעיר).

ר' חצק'ל היה גדול הן בתורה והן במוסר. ממעיינותיו המוסריים של ר' חצק'ל שאבתי רבות, מאותן שנים ועד לימי זקנותו. במשך שנים ארוכות, הייתי נכנס אליו מידי מוצאי שבת באופן פרטי, ושומע הימנו שיחות אישיות במוסר ובהנהגה. גם עסקתי עמו בצרכי ציבור. המשכתי להיכנס אליו עד שנותיו האחרונות כאשר נבצר ממנו להמשיך לקבלני מחמת חוליו.

בני נחום מספר כי בלומדו בבני ברק, בישיבת פוניבז' לצעירים, פגש בר' חצק'ל. הוא בא לנפוש במלון וגשל, ואת תפילות השבת עשה בישיבתם הנמצאת בקרבת מקום. ראש הישיבה, ר' מיכל יהודה, רמז לתלמידים, שהיו אותה שבת מעטים במספרם, כי יבקשו מר' חצק'ל שישא דברים לפניהם.

ר' חצק'ל לא מצא את הזמן ואת המקום, ובעיקר את רמת התלמידים

ואת מספרם המועט, ולפיכך פטר את עצמו בדברים אלו: חז"ל אמרו בירושלמי, כי 'טובה סיעה קטנה בארץ ישראל מסנהדרי גדולה בחוצה לארץ'. והנה שוו בנפשכם כי הייתי מתכבד למסור שיעור בפני סנהדרי גדולה בחוץ לארץ; וכי יש כבוד גדול מזה? היש כלים להכיל את אותו כבוד מופלג אשר הייתי מקבל בכיבוד זה? והנה אתם, סיעה קטנה בארץ ישראל, כיבדתוני גם כן באמירת שיעור – הלוא כיבוד זה הוא כבוד גדול עוד יותר, כפל כפליים, לאין ערוך וללא כל השוואה!...

משנתגלגלו הדברים, הציג בני את עצו לפני ר' חצק'ל, וזה נענה ואמר: יודע אתה כי סבתך, אם אביך, היתה אשה חכמה עד מאוד? היא איימה עלי כי אם לא אקבל את בנה היא תשלח אותו לאונברסיטה, ואנוכי שהאמנתי לה, נבהלתי ופעלתי לקבלו...

ר' חצק'ל כינה אז את בני בשם 'נכד של חברון':

'הלוא אביך הוא בן-של-חברון, ונמצאת אתה נכד שלנו'...

מתוך שהיתה קירבה מיוחדת בין התלמידים לרבותיהם עד כדי להיחשב כמשפחה אחת, חשו ראשי הישיבה כאחראים לתלמידיהם עוד שנים רבות אחר שהללו, עזבו את הישיבה. מתוך כך אירע המעשה הבא: פעם בעת שהיה ר' חצק'ל בבני ברק, פגש את בני צבי. 'היתכן', פנה אליו, 'כי אביך למד בחברון, ואילו אתה אינך לומד בה? לך מיד לישיבתך, קח את מזוודותיך, ובוא עמי; הריני ממתין לך כאן עד שתארגן את חפציך'...

"הלא תדע דעתי עליך כי תוכך רצוף אהבה"

במכתב אל בן-ישיבה אחד מתאר לו את גודל חיבת המקום ורחמיו המרובים לבנו בכורו ישראל וכמה מתגעגע להשפיע עליו את כל הטוב שבעולם:

הטית בחירה לטובה פועלת למעלה ולמטה

קבלתי את מכתבך הנעים הכתוב בטוב טעם ודעת, ושמחת בו חביבי את לבבי ולבב כולנו.

כל שנוי לטובה ברוחניות אף אם קטן הוא בעיני האדם גדול הוא בעיני המקום, כל פתח כפתחו של מחט פותח פתחים כפתחו של אולם.

הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, כי ביראת שמים גם השמים ביד האדם הוא, הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו יושב ומחכה לצד הטית בחירתו

של האדם, ומכיון שהאדם מטה את עצמו רק הטיה כל שהיא לטובה, מיד משפיעים עליו רוב טובה.

וכפולה היא הפעולה שפועלת בחירה טובה מצד האדם, התעוררות רצון עליון להשפיע עליו טובה מרובה, והכשרה להאדם – גם הקטן שבקטנים – לקבל רוב טובה, כי נפשו של האדם – גם היותר קטן – גדולה היא מעל שמים והנפש לא תמלא. הפתח של מחט מצד האדם פותח הוא פתח של אולם לרחם עליו מלמעלה ולהעניק לו מוטוב, ופותח הוא פתח של אולם בלבבו לקבל את הטובה במדה מרובה לאין שיעור וקצב.

חסדו וטובו של האב הרחמן לבנו השובב והפוחז

ועכשיו צייר נא בנפשך מחמדי, ודאי ראית פעם איך אמא נצבת על ילדה החביב לה כנפשה ובידה כף מלאה ממתקים ובתחנוני אם רחמניה היא מתחננת ומשתדלת להשפיע על ילדה בבת עינה שיפתח את פיו לקבל טובתה שהיא טובתו, והילד בילדותו ושובבותו מתפתל ומתעקם להתחמק מתחת ידי אמו, וצייר בעצמך, אם ברגע זה יתחכם הילד הזה ויראה את אשר לפניו, מה יעצה לו אמו בתחנוניה והשתדלותה ומה ענה לה הוא בהתפתלותו ועקמומיותו, האם יש ערך להבושה וכלימה שתאחזנו כרגע.

כזה ממש הוא מחמדי, מחזה האדם עם קונו, הקב"ה ימינו פשוטה לקבל שבים וידיו פתוחים להשביע לכל חי רצון וזה לכל אדם חביב הנברא בצלם, אכן לבנו בכורו ישראל להבן יקיר לו אפרים שכאישון עינו יצרנהו, חיבה יתירה נודעת לו, והקב"ה בכבודו ובעצמו ניצב עליו ומתחנן לפניו הרחב פֶּיךְ ואמלאהו, וכמה גדול הוא הצער של מעלה אם הבן החביב הזה שובב הוא ואיננו שומע לקונו ולא אובה לו ובשובבותו ופחזותו הוא מתפתל ומתעקם כדי להתחמק מתחת ידי המקום ולסתום פיו מפני הטובה שעומדים למלאהו, ואם אך לרגע קט יתעורר האדם משובבותו ופתאום יתגלה לפניו המחזה הנהדר והאיום הלזה, חסדו וגעגועיו של האב הרחמן ולעומת זה שובבותו וסוררותו של הבן השובב והפוחז, האם לא אך בושה וכלימה תאחזנו? בושתי עולם וכלימת נצח!

ולפיכך אם האדם מטה את בחירתו אף הטיה כל שהיא לטובה ומכשיר את עצמו על ידי זה לקבל רוב טובתו של הקב"ה שהוא מתגעגע להשפיע עליו, עושה בזה נחת רוח לקונו ונוחל כבוד עולמים בזה ובבא.

"אוהבך אהבת עולם..."

ואתה מחמדי הלא תדע את דעתי עליך כי תוכך רצוף אהבה ורק מכשולים

קלים חיצוניים עומדים לפעמים להכשילך וכתריס בפני קבלת הטובה, אם כבר עלה בידך להטות עצמך הטיה לטובה, כבר מוכשר הנך לקבל השפעת טובת קונך עליך, ופתחו של אולם יפתחו לפניך פתחי רחמים ושערי רצון, וכבוד ה' אליך יזרח!

אוהבך אהבת עולם ומחכה לשמוע ממך אך טוב, יחזקאל.

"תעמדו על הגובה הראוי למעלתכם וערככם"

מכתב שכתב רבינו לקבוצה מבני ישיבה בו מתגלה אהבתו לבני הישיבה ודאגתו לכל אחד ואחד מהם כבן יחיד:

תרצ"ח, בין המצרים

רב שלום וברכה לכבוד אהובי נפשי רב חביבי היושבים בסתר לבבי בחירי הסגולה חבורתא קדישתא ה' עליכם יחיו.

אחדשה"ט באהבה רבה והוקרה עמוקה!

קיבלתי את מכתבכם ונצטערתי מאוד כי חפזונו מעיד על הלחץ והדחק הנורא שידוע לי גם בלאו הכי המכאיב עד הנפש, ה' ירחם, ואמהר להשיב לכם לברר את הדבר.

...ועכשיו לגורם ההחלטה, לפני נסיעתי באו אלי אחדים מאחינו היקרים יחיו והביעו לפני את צערם ועלבונם על שקיפחו אותם לגמרי, וכפי שידוע לי גרם זה לכאב גדול וגם להפסד רוחני, ואלמלי היה המצב הכספי של הישיבה לא כל כך קשה ונורא, היינו מסדרים את הדבר בדרך שלא לנגוע במי שהוא, אבל במצב כזה הידוע לכם היטב החלטנו למען השלום והשתתפות בצער אחינו, לפשר בדרך כזה שאלה יקבלו את שלהם אך שחלק יהיה בפתקאות, ואף שהישיבה מעמיסה על עצמה בזה סכום גדול נוסף כאמור לעיל, אך כדי להקל על צערם של אחינו ולפייס רוחם שלא ירגישו עלבון וצער הנגרם להם שלא לפי ערכם וכבודם.

ואם לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה ימחה שמי ואף שהוא כבר אחרי מריבה של קינוי וכו' וגם השלום אולי יהיה רק שלום קטיעא בכל זאת אמרה תורה כך, ואם כן לעשות שלום, כלומר שלא יבוא לידי פירוד וחילוקי דעות בין אחים וחברים וגם אחים לצרה ומצוקה על אחת כמה וכמה, ועכשיו השוו נא הוויתור של ימחה שמי להוויתור הנ"ל, ובפרט כשאנו עומדים במצב כזה בארץ הקודש שכל הארץ מעמיסה על עצמה קרבנות עצומים כל כך בנפש ורכוש לבוא לעזרת אחים בצר, אתמהא אם

בחירי סגולתנו לא יעמדו בניסיון קל כזה – אף שמבין אני היטב את הצער והקושי בדבר – לעומת הניסיונות שמתנסים בו כעת אנשי הישוב מקטנם ועד גדלם במסירות נפש ממש, רק למען הצלת ועזרת אחים.

כמובן שאיננו יכולים לבוא עליכם בעקיפין ובכפיה, שאל זה לא כווננו גם מתחילה, אך בטוח אני שאם תתישבו בדבר עוד הפעם במתינות וישוב הדעת והשתתפות בצערם של אחינו וגם באחריות המלאה להפסד הרוחני שיוכל להיוולד מזה חלילה, כפי שהנכם מעירים בעצמכם במכתבכם על זה, תעמדו על הגובה הראוי למעלתכם וערככם הנעלה ובחפץ לב תסכימו לזכות בזכות הגדול להשכין ברכה ושלוש במחננו הקדוש.

וגם זה אני מבטיחכם בעה"י כי אם אך יוטב המצב במקצת ונדע שנוכל לשמור בדייקנות הסכום במזומן אז לא נגרע משלכם וניתן ישר את הסכום במזומן ואין זו אלא כהוראת שעה.

ולבסוף לא אוכל למנוע את עצמי מבלי להוכיח לאהובי על כי לפלא לי ששכחתם לשאול בשלומי וגם לצרף את ברכתכם, החביבה לי ויקרה לי כל כך, לרפוי"ש שאני זקוק לה, כמובן אך משגה הוא, אבל הטעות מעיד על הגורמו כי מי שבא לכלל... בא לכלל טעות, וגם זה מחייב להתיישב עוד הפעם בישוב הדעת הראוי לתלמידי חכמים גדולים, אקווה שתסלחו לי על תוכחתי המגולה מאהבה מסותרת.

"מאשרים אתם אחי שלא נותקתם מפתיל חיי הרוח..."

במכתב לקבוצה מבני הישיבה משבט תרצ"א בהיותו באניה בדרך לארצות הברית מתנה רבינו את צערו על היותו מתרחק מארץ חמדה ומן בית ה' – הישיבה הקדושה, על שלל בניה – בחירי לבבו ושעשועי נפשו, ומאידך מנחם את עצמו בהיות הבית – הישיבה הקדושה – על תילו עומד, ובני הישיבה על משמרתם יעמודו. בסיום המכתב מתאר להם את אושרם על שלא נותקו מפתיל חיי הרוח, מחזקם ומברכם.

וכך כתב:

כפי שהנכם רואים יקירי מחמדי הולך אני ומתרחק מארץ חמדתנו, חמדת האבות והבנים בכל הדורות, ובכל הזמנים.

הולך אני ומתרחק מבית ה' מהבית שמגדלין של תורה ויראה מאחד המקלטים הרוחניים הספורים בעולם של התפשטות הרוחניות, הולך אני ומתרחק מגדולי תורה ויראה עשירי הרוח ונבוני לב, הולך אני ומתרחק

מבחירי לבבי שעשועי נפשי שנפשי קשורה בנפשם, והולך אני ומתקרב לטרדות ובלבולים לשכחה והגשמה.

אכן זאת היא נחמתי בעניי, כי גם ירידה זו צורך עליה, וכי הפרת תורה זו עת לעשות לה' היא, ואף כי בעוונותי גרשוני מלהסתפח בנחלת ה', אבל הלא הבית על תילו עומד, וכל בחירי נפשי ולבבי על משמרתם יעמודו משמרת התורה והיראה והעליה למעלה למשכיל.

מאושרים אתם אחי שלא נותקתם מפתיל חיי הרוח, והאושר הזה בידכם הוא, חזקו נא אחי ואמצו ויאמץ לבבכם. שתרגישו אושרכם בכל עמק לבבכם ותנצרוהו כבבת עיניכם, וה' ברחמיו יצליחכם להשכיל ולהיטיב תמיד בלי הפסק, ולבי נכון ובטוח כי בזכות הישיבה הקדושה אבנה גם אנכי.

אוהבכם אהבה רבה הדורש שלומכם טובתכם ואושרכם כל הימים.

היטען די ישיבה

בהספדו על רבינו נשא ואמר בנו רבי חיים זצ"ל:

אנחנו כולנו, תלמידיו, יודעים כמה המה לבו הגדול על הישיבה הקדושה, וכמה יגיעת בשר ורוח שיקע בה, הישיבה היתה בעיניו חזות הכל והעיקר העליון.

ומרגלא בפומיה "היטען די ישיבה", והיינו שחוב קדוש הוא על כל אחד מבניה לשמרה, ושמירתה היא שיהא כל אחד מבניה יושב ושוקד על תלמודו, וחובה היא שתהא מליאה תמיד, וקול התורה הבוקע ממנה אסור לו שיפסק, ולהניחה ולילך הוא פשיעה בשמירתה, משום שהיא נחרבת בכך לאותה שעה.

והיה מזהיר וחוזר ומזהיר שמלבד חובתו של כל אחד ואחד בתלמודו שלו, נושא הוא גם באחריות עבור כל בני הישיבה כולם, שאם הוא מתרשל הוא גורם גם לאחרים שיתרשלו. ובנוסף על זה שכל ישראל ערבים זה לזה, ערב כל אחד ואחד מבני הישיבה לחבריו ביחוד, משום שעל ידי רפיונו יש לו חלק גם ברפיונם.

והיה דואב על רפיון המוסר לאחרונה, שאפילו בשעה המיועדת ללימוד המוסר אין הקול נשמע ואינו בלהט כשהיה לפניו, והיא היא באמת צוואתו, שמירת הישיבה ולימוד המוסר.

ובפנקסו כתב רבינו:

כל מי שנושא באחריות בתפקיד רוחני בישיבה חייב להיות שקוע ראשו ורובו, כל עשרים וארבע שעות בתפקידו, ואין פוטרו מזה אלא **אונס גמור**

(ההדגשה במקור).

לחזק את בית ה' שנתן נפשו עליו

מכתב שכתב רבינו אחר פטירת חמיו, ראש הישיבה רבי משה מרדכי אפשטיין זצ"ל, לדודו רבי אפרים אפשטיין:

והלא מצות השעה בשעה זו אך להתאמץ ולהתחזק לשמור על בבת עינו הישיבה הקדושה. לחזק את בית ה' שנתן נפשו עליו. אבל נמס כל לב ורפו כל ידיים וכשל כח, וכל עידוד וחיזוק את צרי ומרפא הוא ללב דווי. המקום ברוב רחמיו ירפא שברת לבבנו ויחבוש עצבותנו וינחם מעצבוננו ויגוננו ויתן ליעפים כח לעמוד במבחן קשה זה שלא להתרפות בעת קשה ולמלא התפקיד הקדוש והגדול המוטל עלינו.

ועל כל גל וגל נענעה בראשה

ובמכתב אחר מאותה העת עבור גבירה מלונדון שהחזיקה בישיבה: ...אכן לדאבוננו גם כמה הרפתקאות עדו על הישיבה הקדושה וכמה קרבנות הקריבה על מזבח התורה ומה קשים ורבים היו היסורים שהתורה נקנתה על ידן, כמה גלים עברו עליה ועל כל גל וגל נענעה בראשה וברוך ה' עמדה וקמה לתחיה.

וגם כעת הועמדה הישיבה הקדושה במבחן קשה בהלקח ממנה עטרת ראשה גאונה ותפארתה, גאון ישראל וקדושו מרן אדמו"ר הגרמ"מ עפשטיין זצוק"ל, וגם נשבר ממנה מטה לחמה מחמת המשבר הנורא העובר עליה, והבנים היקרים סגולת ישראל המסולאים בפז נתונים לחרפת רעב ומצוקה נוראה ה' ירחם, ובכל זאת אנשי המשמר על משמרתם יעמודו מחזיקים בקרנות מזבח התורה ובמסירות נפש ממש הם מתגברים על כל המכשולים ונושאים ברמה את דגל התורה וחלקם גדול בבניין הרוח בארצנו הקדושה ההולכת ונבנית בחסדי ה' המרובים.

תלמיד הישיבה

יגיעה עצומה יגע רבינו בכינון ויסוד הישיבה ומשמיא קא זכי להו לכוננה

בצביון ובקומה אשר קיבל מרבו המובהק ה"סבא" זצ"ל, וכפי שקיבל האחרון מהגאון רבי ישראל מסלנט בעת יסוד הישיבה בסלובודקה, שיהיו השיתין אשר עליהם תושלת הישיבה "להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים".

וזכה וזיכה להגדיל תורה ולהאדירה בתופסי ישיבה וביושבי על מדין, בעובדי ה', אנשי חסד ואנשי מעשה, בכל תפוצות הגולה וברחבי ארצנו הקדושה.

ואמנם עם כל זה לא היה נשמע ממנו לכנות מי מהם בשם "תלמיד", ופעם כשנשאל על אחד אם הוא "תלמיד" ענה ואמר: "הן תלמיד הישיבה".

הראש ישיבה הראשון במעלה אחרי ר' ברוך בער

סיפר בן רבינו רבי חיים זצ"ל מה ששמע מאחד מתלמידי הישיבה שלמד מקודם לכן בגולה אצל הגאון רבי שלמה היימן זצ"ל שאמר לו האחרון שדעתו היא כי רבינו הינו הראש ישיבה הראשון במעלה אחר מרן הגאון רבי ברוך בער ליבוביץ' זצ"ל, והיה זה עוד בעת היה רבינו צעיר לימים.

ב

הנהגת הישיבה

על מסירות נפשו של רבינו למען הישיבה עמד ראש הישיבה רבי שמחה זיסל ברוידא זצ"ל:

היה ער לכל מה ששייך לתורה וללומדיה וצרכי הכלל, היה אביהן של בני תורה, נתן נפשו להרבצת-תורה, ומסר כל נפשו להנהגת הישיבה הגדולה שעמד בראשה והטביע בחותמו חותם גדלות את דמות הישיבה ושיעור קומתה – הכינוי "חברונער", נעשה מושג שמשמעו תלמיד חכם בעל אופקים, רוחב-דעת וגדולה בהשקפות והבנת דברים.

הדרך הישרה בפעילות למען הישיבה

מכתב שכתב רבינו לתמיד הישיבה שעסק למענה בו מזהירו לבלתי יבוא מתוך שבחה לגנותם של אחרים:

אדר ב' תש"ח.

קודם כל הנני להביע לכבודו את תודתי וברכתי על מסירותו להישיבה הקדושה, ואם כי הוא עסוק במצווה רבה, שהוא עסוק וטרוד בה טרדה רבה, בכל זאת אינו פוטר עצמו גם מלפעול בכל אפשרותו למען הישיבה הקדושה, שמסור אליה בכל לבו ונפשו כתלמיד נאמן, יברכך ה' ויצליחך בכל אשר תפנה.

אך יחד עם זה אינני יכול למנוע את עצמי מלהביע את צערי שנגרם לי על ידי מכתבו להרב הגאון... שמתוכו ניכר שהאהבה לישיבה קלקלה מעט את השורה, ושעל ידי זה נכנס בגבול שאינו שלו בנוגע לישיבת...

ואני אומר לו לא זו הדרך, כי אף אם אמנם התנהג מי שהוא מהמנהיגים שם, שלא כהוגן, אל לנו בשביל זה לעשות שלא כהוגן להישיבה היקרה לנו, ובפרט בעת חורבן כזאת שאין לנו שיוך רק שארית הפליטה, עלינו רק לחזק ולא לרפות, לבנות ולא לסתור חלילה, יודע אני היטב, כי כבודו לא נתכווין לרעה חלילה אלא להיטיב להישיבה הקדושה, אבל לא זו הדרך ידידי.

וכבר כתב המסילת ישרים בפרק י"א, ז"ל: כמה נקל הוא להאדם להתפתות וליכשל כאשר לכאורה יראה לו שראוי הוא להשתדל ליפות סחורתו בעיני האנשים ולהשתכר ביגיע כפיו לדבר על לב הקונה למען יתרצה לו ויאמרו על כל זה יש זריז ונשכר ויד חרוצים תעשיר, אמנם אם לא ידקדק וישקול מעשיו הרבה הנה תחת חיטה יצא חוח, כי יעבור ונכשל וכו', ואם תאמר בלבבך ואיך אפשר לנו להשתדל במשאנו ומתננו לרצות את חברינו על המקח ועל שווי, חילוק גדול יש בדבר, כי כל מה שהוא להראות את הקונים אמיתת טוב החפץ ויופיו הנה ההשתדלות ההוא טוב וישר, כו'.

ואם בחנות ובמסחר כך, במוסדות התורה על אחת כמה וכמה, כי מלבד שהוא עוול נגד הצדק והיושר, יש בזה גם משום חילול ה' חלילה, כי מה אומרים הבריות, יש קטגוריא בתלמידי חכמים, וזה משניא את התורה חלילה, ובכלל עלינו להאמין באמונה שלמה, כי אין אדם נוגע מן המוכן לחבירו אפילו כמלא נימא, לא יחיד מיחיד ולא ציבור מציבור, והדרך הישרה, והאמתית היא לא לפגוע חלילה במי שהוא ואדרבא לעזור לכל.

ומה שאנו מחויבים לפעול בעד הישיבה הקדושה הוא רק לרומם את קרנה ולפרסם את שבחה האמתית בכמות ואיכות, ובאמת כל שבח שיאמר עליה אין זו הגזמה, כי אין ערך לגדלותה וסגולתה וכמה שיודעים אודותה נשאר לא ידוע, ובפרט בארצות הרחוקות, וזה ודאי מצוה לפרסם כמה שאפשר, אבל להיזהר ולהיזהר, לא לבוא מתוך שבחה לגנותם של אחרים. ובפרט לאלה הקרובים לנו קרבת לב ונפש וממעין אחד שתינו ואנו שותים

גם היום.

ואני מבקש מאד את כבודו שיזהר ויזהר לשמור את הקו הזה בכל תוקף
ואך בדרך זו יש תקווה בעזרת ה' יתברך להצלחה וברכה מרובה.
ידידו רב מוקירו ומכבדו ומברכו בכל טוב וברכה כל הימים.

ג

שכל הישר

שיעוריו של רבינו וחידושיו בהלכה, הצטיינו ביופי של ישרות, ובהיותו
ניחן בלשון לימודים היה מראה פנים מסבירות לדברים עמומים, והיו
מתבארים הדברים כאילו מאליהם.

והיה ראש הישיבה רבי שמחה זיסל ברוידא זצ"ל מתאר את שיעוריו של
רבינו:

שיעוריו המופלאים וחידושיו בש"ס מיוחדים בישרותם ובבהירותם
המאירות עיניים, מעולם לא שמענו מפיו דבר התלוי בסברא שיהא נוגד את
השכל הישר.

לגלות החספא ולמצוא המרגניתא

על דרך לימודו של רבינו עמד בנו רבי חיים זצ"ל:

כשנאות לאורם של הרבה מגדולי ראשי הישיבות ז"ל בזמנם ולמד לב
כל אחד ואחד מהם רק הוסיף אורה לאורו של עצמו שזכה לו, ולעולם היו
דבריו, הן בהלכה והן בדברי חכמה ומוסר, מאירים בגילוי כל החכמה
והשכל האצורים בדבריהם ז"ל.

והיתה דרכו להאירם ממקומם ובמקורם לגלות החספא שהיא החתום
ולמצוא המרגניתא, לחשוף שרשי הסוגיות והענינים בהבנה היוצאת
מתוכם ועצמם של דברי הראשונים ז"ל, ולגלות את הסוד הכמוס בהם,
שבליבם הרחב כפתחו של אולם רמזו בכתבן שלהם את עומק כוונתם,
שיהא די לחכימא ברמיזא להיות זוכה על ידו למאור עיניים ולמצוא בו את
טעמם, מבלי להעמיס בהם דברים אשר לא דברו וסברות שלא עלו על
ליבם, ומתוך כך היו הדברים שמחים.

השיעור כללי בתחילת סנהדרין

שח תלמיד הישיבה רבי שמואל יעקב בורנשטיין זצ"ל:

הגאון רבי זבולון גרז זצ"ל בהספידו את ראש הישיבה רבי יחזקאל אמר כי הישיבה היא לא דפוס אלא חותמת! פירוש הדברים שכל בחור בונה את עצמו וגדל בכוחות עצמו.

לא היה בישיבה דפוס מסוים שעיצב את דמויות הבחורים אלא כל אחד בעצם קיבל מ"עצמו" וכך הוא גדל.

אני זוכר את השיעור כללי הראשון ששמעתי מרבי יחזקאל, היה זה בתחילת מסכת סנהדרין. הוא אמר קושיא וישוב ואז היתה סערה גדולה ואחר כך אמר ווארט בתוס', ואת השיעור עצמו היה יכול לומר בעשר דקות. (חתנו רבי אברהם פרבשטיין זצ"ל אמר פעם שהרבה פעמים הוא לא מגיע בשיעור אפילו לווארט), כי לא זו היתה מטרת השיעור, זה היה נקודה אופיינית לישיבה.

חידושי רבנו חיים הלוי

סיפר תלמיד הישיבה רבי מיכל יהודה ליפקוביץ' זצ"ל:

כשהוציאו "ועד הישיבות" לאור את הספר: "חידושי רבנו חיים הלוי" והגיעה השמועה לישיבה, היתה שמחה גדולה, ואז, ספר אחד הגיע לראש הישיבה רבי יחזקאל ונכנסנו לראש הישיבה בכל יראת הכבוד ובקשנו את הספר להשאלה לכמה ימים, וממש התייגענו בדבריו. עברנו על כל הספר בלימוד בעיון במשך שעות וימים.

שולחן ערוך עם ביאור הגר"א

עוד סיפר:

זכורני כשלמדנו סדר נזיקין היה לנו סדר לימוד קבוע עם הראש ישיבה רבי יחזקאל ללמוד השולחן ערוך עם ביאור הגר"א, איזו מתיקות היה בלימוד.

הרב לתלמידיו

אחד מקווי דמותו של רבינו שבלטו אצלו ביותר היה שבכל המון שיחותיו שהיה שח ודבריו שהיה נושא מעולם לא היה נשמע אומר דברים

שהשמיעוהו רבותיו.

ואף שהיה מחזיק עצמו לתלמידו של "הסבא מסלבודקה", וכדבריו בהקדמת העיונים למסילת ישרים: "כי הכל ממנו ובלעדו הייתי כעור וכחרש ורק על ידו זכיתי שנפקחו מעט עיני ונפתחו מעט אזני, וגם כל דרך הלימוד והעיון בהלכות אלו אך ממנו הוא כרב מובהק", מכל מקום לא אמר מעולם אלא משל עצמו.

וכך היתה שיטתו, שסבר שבדורות האחרונים מיועד תפקיד הרב לתלמידיו רק כדי לפקוח להם את עיניהם העיוורות ולכרות להם אוזן, שיראו בעיניהם וישמעו באוזניהם. ומשעלתה בידו של הרב להקרין על התלמיד מאורו ולהעמידו על רגליו עשה בזה את המוטל עליו ואם לא עשה כן אינו נחשב לתלמידו.

וסבר שאותם שאין להם כלום משלהם ורק מעלים שוב ושוב השכם וחזור את דברי רבותיהם אינם אלא בבחינת מתורגמן המוסר דברי הרב לשומעים.

כך היה מנהגו בשיחותיו בתורת המוסר, וכן בשיעוריו בהלכה, שלמרות ששהה הרבה בימי עלומיו במחיצתם של גדולי ראשי הישיבות, לא היה נשמע מעולם חוזר על דברים או אומר איזה דבר חידוש שמיוסד על דבריהם, שלא אמר אלא משל עצמו בלבד.

"הם הם רבותינו האמתיים"

ובפנקסו עמד על ענין זה:

אין בדורות האחרונים רב כזה שיהיה אפשר ללכת אחריו בעיניים עצומות. כי הרי תפקידו של הרב הוא לגלות העיניים במאור התורה ודרכי לימודה. בתורה, בנביאים וכתובים, במשנה ותלמוד וגמרא ובפירושי הראשונים וגדולי האחרונים ז"ל. ברי"ף ורא"ש רמב"ם ושו"ע, בחובת הלבבות, רבנו יונה, מסילת ישרים, אדרת אלי' ואור ישראל. והם הם רבותינו האמתיים.

אין בדורות האחרונים רב שיהא רב מובהק בהיקף כללי בכל חלקי התורה, כי אם כל רב הוא מובהק בחלק או חלקים ממנה. ונראה שזה שדימו גדולי תלמידי הגר"א ז"ל את רבם לאחד מגדולי הראשונים, הרמב"ן או הרשב"א ז"ל, הוא בהיקפם ולא בגדלם, כי כידוע העיד הריב"ש על רבו הר"ן ז"ל שהוא בקי בתלתא סידרא.

אוירת האלול והימים נוראים

שח תלמיד הישיבה רבי שמואל יעקב בורנשטיין זצ"ל:

אי אפשר לשכוח את האווירה המיוחדת בישיבה בחודש אלול בכלל ובמים הנוראים בפרט, אווירה שהיתה ספוגה בחרדה של אימת הדין עם שיחותיו המיוחדות של רבי יחזקאל (וכן שיחותיו של ראש הישיבה רבי משה חברוני זצ"ל), שלעיתים היו מלוות בבכיות.

ד

השיחות

בתחילת שנת תרפ"ז, כשחלה ה"סבא" את חוליו והרגיש שקרב קיצו, התחיל רבינו להשמיע גם שיחות במוסר, "שמועס'ן", פעמים ראשונות בביתו ואחר-כך גם בהיכל הישיבה, כשהוא מפסיק בין מלה למלה, כאילו היה מונה מרגליות, אם בגלל אימתא-דציבורא ששרתה עדיין עליו ואם (כדרכם של בעלי המוסר) במטרה להטעים את הדברים באוזן השומעים וליתן ריווח בין פרשה לפרשה כדי להתבונן – באשר גם בעתיד לכל אורך שנות חייו תפסו ההטעמות מקום נכבד בשיחותיו.

מביני-דבר ראו בו כבר אז כח מוסרי עולה, מאבירי המחשבה, ופרשן-אמן מקורי לתורת סלבודקה. לא דבק בדיבוריו אף שמץ מאמירה סתם וכל "שיחה" שלו הוצרכה לימוד.

מתאר רבי צבי קפלן:

רבות היו **השתיקות** בשיחותיו. שתיקה ארוכה של הקדמה. לאחריה, מלה בודדת. שוב שתיקה. שוב מלה. השתיקות הולכות ומתקצרות אט-אט, עד שהדיבור נעשה "נורמלי". אלה שזכרו את רבו המובהק, את ה"סבא", היו אומרים שכך היה הוא, ה"סבא", מדבר. ממנו קיבל את נוסח הדיבור. אך בעיקר, כמובן, קיבל ממנו את הרוח החיה באפנים, הלא היא רוחו של הזרם הסלבודקאי שבתנועת המוסר, שנבע ממעינו של ה"סבא".

המוסר, כפי שנתפס אצלו וכפי שהביע בשיחותיו, היה מלא שירה. ודאי, אף בזה יש מכחו של ה"סבא". אף זו מסגולותיה המיוחדות של סלבודקה. אלא שלא כל אדם, אף לא כל בן-סלבודקה, נתפס לזה. ומי שנתפס, הרי זה

מעיד על תכונת נפשו, שיש בה יסוד השירה ומתוך כך היא קולטת במיוחד את השיריות. כזה היה ראש הישיבה וכזאת הורגש בשיחותיו.

ההרגשה הדקה, המעודנת, השירית, היתה שרויה בהגיונותיו, בין באותם ששח באזני הרבים ובין באותם ששח באזני יחידים. כך הרגיש וכך נתן להרגיש במקראות ובמאמרי חז"ל, אם בענייני גדלות האדם, אם בתכנס הפנימי של עוד מערכי היהדות, כגון היראה, האהבה, התשובה, האמונה והבטחון, צפית הישועה וההודאה עליה, גודל התורה ושגבה, מעמקי תכני השבת, המועדים, הימים הנוראים וכו' וכו'. דבריו היו מלאים הברקות של הרגשות שיריות דקות, שנבעו מפיו בשפע רב, באלפי השיחות ששח רוב-שנותיו, כשהיה מדבר פעמים אחדות בכל שבוע באזני הרבים והרבה גם באזני יחידים. כך היה אפילו בעודו צעיר, בשנים בהן אפיינה אותו השתיקה, או ה"מלה בסלע". גם אז, למרות כל זאת, הירבה להבריק ברקי מחשבה שבשירה, או שירה שבמחשבה. ומכל שכן בשנות זקנותו, כשפרץ את גדרי ה"מלה בסלע", שפעו ממנו הברקות כאלו לאין ספור.

ואולי בא גם זה מתכונת-המשורר שהיתה בו וכן מרגישותו המיוחדת לדברים שביופי, לדברים שבצורה. היה זקוק לאוירה הולמת ולסביבה הולמת, כדי שתשרה עליו ההשראה. אם לאוירה של היכל-הישיבה, אם כבוד-הראש שלאחר לימוד-המוסר בערב ישיבתי של חול, אם ב"יום-טוביות" הישיבתיות שבלילי-מועדות, בין כך ובין כך כשהכל עומדים צפופים מסביבו **ועיניהם** בפיו ומייחלים לדברו תוך דומית-השקט; או לאוירת ביתו עם כניסת השבת, כשהכל ממורק ומשוטף ומבריק בברק-השבת ושלו בשלותה – והוא עצמו מופיע כ"עולה מן הרחצה", זוהר וקורן וחגיגי ודומם הוא מתישב בראש השולחן, עיניו בעיני השומעים ועיני השומעים בפיו, מייחלים ומצפים לשמוע עוד איזו הרגשה מעודנת במעמקי מהות השבת, שיוכלו להרהר בה הרבה גם לאחר מכן וגם לדון בה בינם לבין אחרים; או לאוירת העליזות שברצינות, מעין דמעין של "גילה ברעדה", של קידוש "יום טוב" ישיבתי שבביתו, או של שמחת-משפחה או שמחת תלמיד מקורב וכדומה; או גם, בשיחתו באזני יחידים, להקשבתו של השומע ולהבעת ההתרשמות וההתפעלות שעל פניו, לאלה וכאלה היה זקוק, כדי ש"תשרה עליו הרוח" ויעלה הגיונותיו ממעמקיו ויהיו הדברים שמחים. והן כל זה אפשרי רק בדברים הנאמרים בעל-פה. כל זה איננו כשהאדם **כותב** את דבריו, כשאין לפניו אלא מכשירי-הכתיבה הדוממים,

הבלתי-מתפעלים, ואולי משום כך אין בראש הישיבה שבכתב מה שהיה בראש הישיבה שבעל-פה.

אנסה להעלות משהו מן הזכור לי, מאשר יעלה המזלג. וכאמור, אך הברקות, אך הטעמות. הללו, ההטעמות, תפסו מקום נכבד בשיחותיו. יש ונשתייר בזכרון לא רעיון **שלו**, מה שאמר **על** הכתוב, או **על** מאמר-חז"ל, אלא רק הכתוב עצמו, מאמר-חז"ל עצמו - כפי שהוא היה מטעימו וחוזר ומטעימו, כסיסמה, כ"מוטו". היו לו פסוקים "שלו", מאמרי חז"ל "שלו", שאהב להטעימם בדבריו.

בימי אלול ובימים הנוראים – אם בשיחות המוסר השקטות, בקול החריש; והעולה אט אט; ואם בדברי ה"התעוררות" שמעל מעלות הארון, בקול המתנגן והמעורר – היה מטעים וחוזר ומטעים את ה"אחת שאלתי מאת ה', אותה אבקש, שבתי בבית ה' כל ימי חיי", וביחוד את המילים הראשונות: "אחת שאלתי" ... "אחת שאלתי" ... או את ה"פתחו לי פתח כחודו של מחט – ואפתח לכם פתח כפיתחו של אולם"; או את ה"מה הוא – אף אתה"; וכדומה וכיוצא.

ואת שיחת-הפתיחה שלו בהיכל הישיבה בהתקדש ליל א' דראש-השנה, היה פותח כרגיל בהטעמת אותו מאמר-חז"ל: "איזו אומה כאומה זו, שיודעת אופיה של אלוקיה ... אדם שיש לו דין, לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואינו חותך צפרניו, לפי שאינו יודע איך יצא דינו. אבל ישראל אינן כן, לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחים זקנם ומחתכים צפרניהם ואוכלים ושותים בראש השנה, לפי שיודעים שהקב"ה יעשה להם נס" ...

בזה היה פותח ובזה היה מעיין וחוזר ומעיין, מדייק וחוזר ומדייק, בשיחה הראשונה ובשיחות שלאחריה.

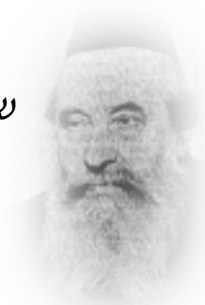
וזכורני **מוצאי** ראש השנה אחד, בביתו. היה זה לאחר שנחלש ונתעלף, כפי שהיה מצוי אצלו בשנות-מחלתו הרבות. וכששבה רוחו אליו, פתח ושאל:

- מדוע אין **נעילה** בראש השנה? ...

הוא שאל – והוא עצמו השיב:

- מפני שזו **פתיחה** נפתחים כל העולמות ...

בזה היה אמר. בהברקות קצרות וקולעות ו-שיריות.

וכפי שסיפר לי פעם ר' דוד פינקל זצ"ל, היה ראש הישיבה בשיחות שבינו לבין מקורביו, מתאונן ואומר: "וועגן וואס מ'רעדט – און אוו מ'האלט"..."
הבאתי דברים אלו באידיש, כפי שנאמרו. קשה לתרגמם כמו שהם ללשון הקודש. אך המכוון בהם: התאוננות על הריחוק בין הדברים שמטיפים להם – לבין ה"למעשה".

להפעיל המושכלות, להשכיל המעשים

עם שהיה ממשיך דרך, לא שימש רבינו מעולם מתרגמן לדברי רבותיו, אלא חידש ויצר נכסי מחשבה עצמאית שהבשילו התמד במוחו הבהיר להפליא. חכמי המוסר בימיו היו אומרים, שהוא יחיד-מיוחד בחידושיו העינויים, באורח-חשיבותו ובכושר ניסוחו, והיה מזדהה עם אמירתו בכל רמ"ח ושס"ה ודבריו היו "יוצאים מן הלב ונכנסים אל אותו הלב עצמו", עד שפעמים רבות התרוממה שיחתו לאווירת-פסגות.

העיקר בשיחותיו היה גודל הדעת והתביעה למעשים, לא הפירוש הקולע למאמר זה או אחר, או כפי שהטביע הוא עצמו מטבע לשונית: להפעיל את המושכלות ולהשכיל את המעשים.

ה

מכבשונו

השגחה מיוחדת שומרת על קיום הישיבות

הישיבה לא רק המקום ללמוד תורה כי אם המקום שהתורה נמסרה במסורת לעם ישראל.

אמרו ז"ל תנחומא נח שנכרת ברית על התורה שבעל פה, וקיום הברית מתקיים על ידי הישיבות:

"הקב"ה כרת ברית על התורה שבעל פה מפיהם ומפי זרעם עד סוף כל הדורות שנאמר ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפך לא ימושו מפך וגו', ולא כתיב ממך אלא מפך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך, ולפיכך קבע הקב"ה שתי ישיבות לישראל שיהיו הוגין בתורה יומם ולילה ומתקבצין שתי פעמים בשנה באדר ובאלול מכל המקומות ונושאים ונותנים במלחמתה של תורה עד שמעמידין דבר על בוריו והלכה

לאמיתה ומביאין ראייה מן המקרא ומן המשנה ומן התלמוד כדי שלא יכשלו ישראל בד"ת.

ואותן ב' ישיבות לא ראו שבי ולא שמד ולא שלל ולא שלט בהן לא יוון ולא אדום והוציאן הקב"ה י"ב שנה קודם חורבן ירושלים בתורתן ובתלמודן שכן כתיב והגלה את כל ירושלים ואת כל השרים ואת כל גיבורי החיל עשרת אלפים גולה וכל החרש והמסגר ולא נשאר זולת דלת עם הארץ (מלכים ב' כ"ד), וכי מה גבורה יש בבני אדם ההולכים בגולה, אלא אלו גיבורי תורה. וכתיב וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלוקינו. וכי משום דצדיק ה' אלוקינו וישקוד ה' על הרעה ויבא את הרעה, אלא צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים והגלה את גלות יכניה לגלות צדקיה כדי שלא תשתכח מהן תורה שבעל פה". עד כאן.

והרי שבשביל קיום הישיבות בישראל כדאי היה לפני הקב"ה וצדקה עשה עם ישראל להגלותם מהארץ י"ב שנה קודם מפני שבקיום הישיבות תלוי קיום התורה וקיום האומה.

וכמו כן בכל הדורות ובכל הזמנים השגחה מיוחדת שומרת על קיומן של הישיבות בישראל.

אמנם הדברים אמורים על הישיבות שלפני חתימת התלמוד, שאז היו הישיבות עצם מהותה של תורה שבעל פה, אבל הלא הכריתת ברית היתה לא רק שמציאות תורה שבעל פה תהיה בעולם כי אם שלא תמוש מפי זרע ישראל וזה אי אפשר בלי הישיבות שבכל הדורות, ואין הבדל בהפרת הברית בין העדר התורה במציאות או שכחת התורה מעם ישראל חלילה.

האחריות בהיותנו בני עליה המועטים

בבחינה זו של שישה מתכסין בטלית אחת הלא מצטיינים אנחנו בדורנו זה כמדומה לעומת הדורות הקודמים, כי מי הוא שיוכל להעריך הניסיונות והקרבנות של לומדי תורה כעת, וביחוד בארץ הזאת.

אמנם רב הוא ערכנו לעצמנו וערכנו לעם ישראל, אבל עוד יותר רב הוא האחריות על שכמנו בהיותנו בני עליה המועטים, במקום שעם ישראל הלא תפקידו להיות "עם הספר", כלומר כל עם ה' סופרים וגדולים, כמו שכתוב מי יתן והי' כל עם ה' נביאים...

הנס היותר גדול שבדורנו

הנס היותר גדול שבדורנו, שהישיבות הקדושות לא פגעה בהן יד זרה והרי הן בדמותן וצלמן של הישיבות מימות עולם, ובתוך האש הגדולה המלהטת מסביב בוער הסנה ואיננו אוכל.

ואנו מקווים לה' שלא יסיר את חסדו ואמתו מעמנו, ויגלגל זכות על ידי זכאים הראויים לכך, שיהיה להם חלק בקיום מבצרי התורה בישראל, שהם נשמת האומה, רוח אפה וקיומה וכמאמר רס"ג: "אין אומתנו אומה אלא בתורתה", ובאמת הוא מקרא מלא: "היום הזה נהיית לעם".

לבניך אלו התלמידים

בני ישיבה, אין בתורה שבכתב שם תלמיד, ושננתם לבניך הוא הציווי ללמד לתלמידים. גם בימי הנבואה היה השם בני הנביאים. כשעלה אליהו השמימה צעק אלישע אבי אבי ולא רבי רבי.

וחז"ל הוסיפו לומר, שתלמיד הוא לא אך בן רוחני אלא כבן טבעי: כל המלמד בן חברו תורה כאילו ילדו [סנהדרין י"ט ב'], כל כך חזק הוא הקשר בין תלמיד לרבו; כל רב – אב. ולפיכך אין הישיבה רק בית לימוד אלא גם בית חינוך.

כי הבדל יסודי הוא בין תלמוד תורה לשאר הלימודים של חכמה ומדע, "גדול תלמוד שמביא לידי מעשה", וחז"ל גזרו ואמרו, שהלומד שלא על מנת לעשות נוח לו שלא נברא [ירושלמי שבת פ"א הל' ב'].

ולפיכך מוכרח להיות שהישיבה תהיה גם בית חינוך מעשי, וכיון שרק אב מסוגל להיות מחנך כי אין חינוך בלי אהבה, לכן כל רב צריך להיות גם אב כלומר אהבה אבהית.

הקשר הנפשי של תלמיד לישיבה הוא קשר לכל ימי חייו.

הרגשה מעין זו יכולה להרגיש רק האם העומדת על עריסת ילדה, האמינו לנו שיש לנו הרגשה כזאת שכל פגיעה קלה בלימוד בישיבה או בחינוכה הוא סכנת קיומה ממש ומכל שכן להשתלמות בתורה.

בדבר הקמת קריה לישיבה

הענין של בניין חדש בעד הישיבה הקדושה, מלבד שבניין זה צר מהכיל, ואנו זקוקים לבניין מרווח יותר, וגם לפנימיה שתכיל את כל התלמידים

שלא אך אלה שאינם מבני ירושלים זקוקים לזה, אלא אפילו אלה מבני ירושלים גם כן צריכים לחדר בישיבה הקדושה, כי לרוב הם מבני עניים שאין להם מקום בבית, וגם אלה שיש להם מקום בביתם, הם זקוקים לזה מצד הרוחני כי בן ישיבה שהוא קשור לביתו חסר לו בשלימות של בן-ישיבה.

מלבד זה, יש לנו עוד ענין, שהישיבה תהיה מרוחקת ממרכז העיר, באחת השכונות, כי אם ישיבת כרכים קשה היא בכלל, הלא לישיבה יש בזה קושי מיוחד והפרעות רבות בנוגע לרוחניותה, ואם נעתיק את הישיבה לאחת השכונות, הלא מלבד הבניינים של הישיבה עצמה ללימוד, לפנימיה, ומסעדה בעד בני הישיבה, הלא נצטרך לבנות כל הדירות בעד ההנהלה, גם לאלה שכעת אין דירותיהם בבנייני הישיבה, והיא כבר כעיר קטנה, אם כן הלא זקוקים אנו למגרש גדול גם לישיבה עצמה, מלבד זה יש הרבה מיוצאי הישיבה הקדושה, שירצו לקבוע דירתם על יד הישיבה, וצריך ליתן להם האפשרות לזה, ומלבד שהוא תועלת רבה בעד המשתכנים שיקיימו בעצמם "טוב לצדיק טוב לשכנו", תהיה זו תועלת רבה גם בעד הישיבה, כי ברוב עם הדרת מלך, כי ההתרחקות ממרכז העיר עלול להביא לידי שעמום.

הצלחת ישיבת וולוז'ין

הצלחתה הרוחנית של ישיבת וולוז'ין היתה בגלל שהגר"ח זצוק"ל שיקע את אבן הפינה בדמעותיו, וכן בכל הישיבות רבי הישיבות התענו והתפללו בדמעות שליש על הצלחת הרוחניות של תלמידיהם.

ישיבת חברון

חובת הכרת בתי הישיבות

בא וראה כשהקב"ה הראה ליחזקאל את צורת הבית מה אמר לו: הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם ומדדו את תכנית, אמר יחזקאל לפני הקב"ה רבונו של עולם עד עכשיו אנו נתונים בגולה בארץ שונאינו ואתה אומר לי לילך ולהודיע לישראל צורת הבית וכתוב אותה לעיניהם וישמרו את כל צורותיו ואת כל חוקותיו, וכי יכולין הן לעשות, הניח להם עד שיעלו מן הגולה ואחר כך אני הולך ואומר להם, אמר לו הקב"ה ליחזקאל ובשביל שבני נתונים בגולה יהא בניין ביתי בטל, אמר לו הקב"ה גדול

קרייתה בתורה כבניינה, לך אמור להם ויתעסקו לקרות צורת הבית בתורה ובשכר קרייתה שיתעסקו לקרות בה אני מעלה עליהם כאילו הם עוסקים בבניין הבית, ע"כ [תנחומא צו].

הכרת צורת הבית נחשבת כבניין הבית.

הכרת בתי הישיבות הוא תפקיד חשוב המוזנח אצלנו, מפני שהעומדים בראש מצומצמים ומרוכזים בד' אמותיהם בעבודתם הרוחנית וגם כשיוצאים לעולם הרחב גם אז העניות מנוולתם ובמקום לטפל בתפקיד חשוב זה הם מוכרחים לקבץ פרוטות.

הישיבה - אי-הרוח

הישיבה היא אי-הרוח, גדולינו נעצו קנה בים החומרי והעלה הים שרטון ועליה נבנתה חומה בצורה של הרוח.

הישיבה איננה רק מקום שלומדים בו תורה אלא עולם בפני עצמו, עולם רוחני בתוך העולם הגשמי. מקום שנוצרים בו גיבורי וענקי הרוח, מקום שמתלמדים לוותר על הכל בשביל הרוח, מקום שהאימרה "כי הם חיינו ואורך ימינו" איננה רק מן השפה ולחוץ אלא שעל פיה הם חיים, והעונש היותר גדול לבן ישיבה הוא להנתק מחיי התורה ולהסחף בחיים היבשים חיים שאין להם תוכן של חיים אלא שריח בית הקברות נודף הימנו. והחזיון היותר נורא בעדו הוא לחיות חיים של חולין.

כיצד נוצר ענק הרוח הלזה, על ידי כח התורה באספקלריה של המוסר.

הישיבה כעת היא הפלא של הזמן, נס נגלה ונס נסתר, נס נגלה מצד החומרי ונס נסתר מצד הרוחני. אבל נס אינו נעשה ממילא, צריך ל"ראויים שיעשה נס על ידם", והראויים הם רבותינו הגדולים ותלמידי הישיבות שהם הם הנושאים על שכמם ובמסירות נפשם את הנס הגדול הזה. זוהי הישיבה בכלל.

ישיבת חברון בארץ הקודש

- ישיבת חברון היא הופעה מיוחדת במינה. לא במקרה נוצרה ולא פתאום נבראה, כי אם קדמו לה אריגי יצירה של עשרות שנים ובעתה יצתה לאויר העולם. וידוע כי עשרות שנים לפני היוסד ישיבת חברון, כבר היו מקבלות יום הכיפורים של הסבא זצ"ל שנה אחרי שנה לעלות לארץ

ישראל. אך היה מוכרח להתיר נדרו, כי בעיה קשה היה לפני גדולי ישראל העליה לארץ ישראל משום שעליהם לוותר על יצירותיהם הרוחניות והשפעתם בחו"ל, וזו היא הסבה שבכל הדורות מעטים הם הגדולים שעלו לארץ ישראל עם כל חפציהם העז, עד שבאה העת וזכה שעלתה הישיבה ועלה הוא עמה.

ואמנם התיסדות הישיבה בארצנו הקדושה היתה לגולת כותרת ליצירות סלובודקה בעולם התורה.

אותו חידוש ואותו שינוי ערכין שהביאו אתן הישיבות בליטא ופולין בסגנון החדש, הביאה אתה ישיבת חברון בארץ הקודש, גם קודם ולוז'ין וסלובודקה לא פסקו מללמוד תורה בישראל, ובכל זאת כל שקרוב אל רוח הישיבה יודע כי טל של תחיה הביאו הישיבות בגנון החדש בדרך הלימוד והחינוך. ומה שעשו ולוז'ין וסלובודקה וכל הישיבות בליטא ופולין עשתה ישיבת חברון ואחריה עוד ישיבות כמו פתח תקוה וחיפה בארץ הקודש.

וכמה גדולה היתה ההשפעה על הסביבה בראותם צעירים מלאי חיים שהם מסורים בכל לבבם ונפשם אל חיי התורה ויראת שמים קנקנים חדשים מלאים ישן.

- הישיבה הפילה את המחיצה בין הישוב הישן לישוב החדש.

- הישיבה שינתה את השקפת הסביבה על בן ישיבה והרימה כבוד התורה וביחוד כבוד בן ישיבה בעיני כל ואפילו בעיני הרחוקים, ובמקום ההנחה הקדומה כלפי בן ישיבה התחילו להעריכו בחשיבות יתרה וכבוד הראוי.

הישוב ברוך ה' הולך ועולה הולך ומתרחב ובני העולים האלה שיש מהם בישיבה עילויים נפלאים היו הולכים ואובדים חלילה אלמלא היה להם מרכזי תורה להתרכז בהם לפי סגנונם הם, ולא אך את בני הישוב משכה אליה אלא שישיבת חברון בקסמה וקסם ארץ הקודש היתה הראשונה למשוך אליה עשרות מבני אמריקה ופתחה להם פתח להתגדל בגדלות התורה ויראת שמים כפי סגנון הישיבות בליטא.

- הישיבה האירה בארץ הקודש את אור המוסר שאבות המוסר התגעגעו לזה. ועוד לפני עשרות שנים, כששמע הגרש"ז זצ"ל מקלעם שנתארגן איזה קיבוץ קטן ללימוד המוסר בארץ הקודש הביע גיל וחדוה באחד ממכתביו, כי באמת הלא רק בושה היתה שדוקא בארץ הקודש – שאין תורה כתורת ארץ ישראל. ארץ ששמיה תורה וארצה תורה אבניה תורה ועפרה תורה ימיה ומעינותיה וכל אשר בה וכמו שנאמר ארץ חטה ושעורה וגו' ואמרו ז"ל

[יומא פ.] כל הכתוב הזה לשיעורין נאמר כו' וכל היניקה לתורה שבחו"ל ממנה היא – לא יאיר אור התורה המאיר בחו"ל, ולא יזריח אור המוסר ההולך וכובש את הלבבות בחו"ל.

על ידי זה באנו לידי הכרת הקוים הראשיים של הישיבה, ומה מלמדנו המקרא הגד כו' ויכלמו כו' כי אם אי ההכרה הוא עון, ההכרה ואי מלוי החובות על פי הכרה זו היא כלימה.

אולם בכל זאת אין לנו ליבוש ולהכלם אחרי שלמרות כל זה מוסדות התורה קיימים אצלנו.

הישיבה של תורה - אהבה תמידית מהקב"ה

שני עדים על אהבת הקב"ה לישראל, התורה והארץ, ואם בעדות אהבת הארץ שיש בה הפסקים זמניים שהם הגלויות מן הארץ, אמרין בגמרא [מגילה י"א א'] לא מאסתים בימי כשדים כו' דניאל, ולא געלתים בימי המן כו' מרדכי ואסתר, לכלותם בימי יונים כו' שמעון הצדיק, כו' להפר בריתי אתם כו' רבי וחכמי דורות. והיינו שכל כך גדולה היא האהבה שתוצאות לא מאסתים כו' הם נס חנוכה ונס פורים, אהבת התורה שאין לה הפסק שהיא אהבת עולם ואהבה רבה על אחת כמה וכמה. ובאהבה תמידית עולמית שאין לה הפסק מהקב"ה לישראל מזכה אותנו הישיבה של תורה המתקיימת בכל דור ודור.

משא רבינו במעמד הנחת אבן הפנה לקרית הישיבה

בעזרת ה' יתברך, ג' סיון תשכ"ב

(א) שני סוגי ברכה הן: ראשונה, קודם ההנאה, אחרונה, אחרי ההנאה.

אנחנו ננהג בברכה אחרונה, אחרי שיואלו המזומנים הנכבדים לשמוע על טיבה של הישיבה על מהותה ועל פעלה.

(ב) קצת היסטוריה. מוכרח אני להאריך קצת, כי ברצוני להעביר שרטוטים על העבר, ההווה והמפנה לעתיד.

(ג) ראשית המחשבה. היה זה בשנת תרפ"ד כשהממשלה הליטאית, שהיתה בדרך כלל נוחה ליהודים, יצאה פתאום בגזירה על הישיבות וגזרה

שלא לשחרר בני ישיבה מגיוס לצבא אלא אם כן ינהיגו בהישיבות לימודי חול, וזו היתה גזירה על עצם הקיום ממש כי הגיוס מצד אחד ותחליפו לימודי חול היו הורסים את הישיבות הגדולות ויעודן הנעלה, ואז טכסו ראשי הישיבה עצה ועלתה המחשבה להצלה מן המיצר על ידי העלאתה לארץ ישראל ולהעלות לשם את חייבי הגיוס.

ד) **ממחשבה למעשה.** ובדרך נס יצתה מחשבה זו מיד לידי מעשה [מה שלא היה זה רגיל חפזון כזה, וביחוד בדברים העומדים ברומו של עולם הישיבה] ונתנו עיניהם בי שאהיה השליח לדבר מצוה זו ללכת ולתור את המקום. עליתי לארץ הקודש ואחרי דרישה וחקירה מדוקדקת בישוב הדעת בחרתי בחברון עיר הקודש ת"ו מהרבה טעמים ובראשם זכות אבות והשלוה בעיר הקודש הלזו, הודעתי את בחירתי וזו אושרה על ידי ראשי הישיבה.

ה) **הועד בארצות הברית.** זכתה אמריקה שהיא תהיה לעזר מראשית היצירה עד היום. מורי וחמי הגאון זצ"ל היה אז בארצות הברית, ומיד אחרי ההחלטה, כינס אסיפה מצומצמת חמשה עשר איש במספר והציע להם הדבר ונתקבל ותרמו מיד כעשרים אלף דולר להוצאות העליה.

ו) **העליה.** ומיד התחילה העליה, והיא עשתה רושם בכל תפוצות הגולה שישיבה עתיקה בישראל ורבה וגדולה בערכה עולה לארץ ישראל ועליה זו גרמה הרבה לריבוי העליה לארץ ישראל בכלל.

ז) **ראשית היסוד.** עליתי לארץ ישראל סמוך לחג השבועות, ולפני ראש השנה כבר הונח היסוד עד שסידרנו מנין מיוחד לימים הנוראים כפי נוסח הישיבה.

ח) **עליית מרנן.** רושם עז עשתה הישיבה עליית מרנן ראשי הישיבה לארץ הקודש בסוף חורף תרפ"ה עלה מורי וחמי הגאון ר' משה מרדכי אפשטיין זצוק"ל ונתכבד על ידי כל גדולי וחכמי ירושלים שבאו להקביל פניו בכבוד גדול ובקיץ תרפ"ה עלה מיסד הישיבה מראשיתה בסלובודקה, מרן הגרנ"צ פינקל זצוק"ל, וגם הוא זכה לקבלת פנים המונית, וכחמשת אלפים איש באו לקבל פניו בתחנת הרכבת בירושלים ת"ו ואלפים רבים המשיכו ללותו, עברנו דרך קבר רחל ואחד מבני הישיבה הותיקים נכנס לאהל הקדוש ואמר פרקי תהילים וכל העם געו בבכיה, הרושם היה עז בל ימחה.

ט) **הדו"ח לדעת המנדטים.** רושם העליה היה נשגב כל כך עד שהרברט סמואל הנציב העליון לארץ ישראל בדווחו לועדת המנדטים בדו"ח השנתי שלו ציין את המאורע שהישיבה מסלבודקה עלתה לארץ ישראל.

(י) **פריחת הישיבה.** הישיבה קמה ונהייתה בבת אחת, כי רק במשך כמה חודשים היתה לישיבה גדולה רבת האוכלסין, ותקופה זו תקופת חברון היתה מהתקופות המזהירות ביותר, והאמננו כי קדושת הארץ וקדושת עיר האבות וזכותם הם הגורמים לזה. וכך נמשכה משך חמש שנים תקופת זוהר עד שבאה השואה של הפרעות והרסה את הכל.

(יא) **העליה לירושלים.** אחרי הפרעות נעתקה הישיבה הקדושה כולה לירושלים, היינו רצוצים ושבורים ונדכאים בגוף וברוח, אבל גם אז נהנינו מרחמי שמים ואחרי השבט באה המשענת וקיבלנו עידוד ותמיכה מכל תפוצות הגולה, וברם זכור אותו איש לטוב והוא מר פסמן ז"ל ידידה הותיק של הישיבה שעל ידי השפעתו תרם הג'וינט עשרת אלפים ל"ש, וזה היה עזר רב להקמת הישיבה.

(יב) **חמש השנים הראשונות בירושלים.** עברו עוד חמש שנים ואז נפטר מורי וחמי זצ"ל והתחלנו לבנות בניין על שמו, וברוך ה' בנינו בניין מפואר לפי הממדים של אז והבניין משמש למשכן הישיבה כחמש ועשרים שנה, וברם זכורים לטוב הנדיבים האחים ווייצמן ז"ל בעלי בית חרושת נוד, שהם שבנו את היכל הישיבה מכספם.

(יג) **המחשבה לבניין החדש.** זה שנים אחדות שאנחנו חותרים להשיג מקום מתאים לבניין בעד הישיבה הקדושה ובדרך הטבע כמעט שנתיאשנו אבל קרה נס שבמרכזה ונופה של ירושלים היה שמור לנו מגרש נהדר של למעלה מעשרים דונם, ביד בישוף יוני שלא היה רוצה למכור אותו, עד שלפני שנה הסכים למכור למכירו מיוון ואנחנו במשך ימים אחדים קנינו מידו, וברם זכור אותו איש המוכר לטובה שגמל עמנו חסד רב ורק בטובו שהעניק לנו ישנה בידינו עכשיו האפשרות בעה"י להניח אבן הפינה.

(טו) **אם הישיבות.** אנחנו נגשים היום בעה"י להניח אבן הפינה לבניין ישיבת חברון כנסת ישראל ולא אגזים אם אומר שהיא אם הישיבות החדשות בארץ הקודש. רבות מהן ילדה ממש ורבות נתבשמו על ידה, ולרבות היתה סמל ולעידוד.

(טז) **המאורע.** קיום הישיבות בזמנינו אלה הוא הנס של דורנו כי אבן מאסו הבונים, והיא הישיבה שהיא האבן השתיה וכל היסוד לקיום עם ישראל, ובמיוחד בארצו מאסו הבונים והניחיה בקרן זוית, שכל מוסדות החינוך והתרבות יש להם משכן קבוע והם בנויים מסודרים ומשוכללים על חשבון הממשלה, וגם לחינוך היסודי יש יד ושם בארץ הקודש וגם הם

בנויים ונתמכים על ידי הממשלה, ואפילו הבן החורג והוא החינוך העצמאי גם כן מוכר מהממשלה ומקבל תמיכה הגונה.

ודוקא הישיבות הקדושות שרק הן המעמידות את התורה בישראל, הממשלה משליכה להן פירורין פחותים הרבה אפילו מחצי שיעור שבר של אלפית האחוז, שמן התקציב הממשלתי שזכינו כבר ב"ה לשני מליארדים ושלש מאות מליונים, מקבלות כל הישיבות בארץ ישראל חצי מליון ל"י, אולי תחכמו רבותי לעמוד על שיעור האחוז הזה.

(ז) **ישיבה בלי שם לוי.** אמנם הממשלה וגם חלק מהעיריות הכניסו תחת כנפיהם גם ישיבות, אבל דוקא ישיבות תיכוניות או עם מלאכה, אבל הישיבות המקוריות בלי שום שם לואי אינן זוכות לכך.

ואגיד לכם רבותי שאף כי אמנם גם ישיבות התיכוניות הן נחוצות אחרי כי ברוך ה' בשנים האחרונות בא מפנה גדול לטובה בביקוש בני הנוער גם מבתי הספר ללמוד בישיבה מה שלא היה כלל בשנים הקודמות, ואני רואה בזה מפנה גדול מאד כי אם בעה"י ימשך הדבר ויתרחב יש תקוה רבה לשינוי פני הדור העתיד, כי הלא מחכים אנו לתשובה והיינו שהלבבות ישובו למקורם ומחצבתם ואין תשובה בלי תורה וכמפורש בברכת התשובה שבתפילת י"ח, השיבנו אבינו לתורתך וקרבתנו מלכנו לעבודתך והחזירנו בתשובה שלמה לפניך, והרי שכך היא דרכה של תשובה שלמה קודם לתורה ואחר כך לעבודה ומשניהם לתשובה שלמה.

אבל בכל זאת אין אלו הישיבות שתצא מהן גדולת התורה בישראל, כי הן רק על הדרך של טוב תורה עם דרך ארץ, ואנחנו יודעים שבכל מדינה שבהן עברו לפסים של תורה עם דרך ארץ נשתכחה תורה במדינה זו במשך זמן קצר, ובמקום שהנהיגו שהרב יהיה גם דוקטור, היה הדוקטור מומחה והרב עם הארץ.

ואגלה לכם רבותי אמת היסטורית שאולי אינה ידועה כל כך לרבים כי הישיבות בישראל שעליהן נאמר מעולם לא פסקה ישיבה מישראל שתחילתן מהאבות הקדושים אברהם זקן ויושב בישיבה וכו', לא היה להן שום שם לוי רק ישיבה קדושה וטהורה ללמוד תורת ה' וכל המסונף לה אבל לא שום חכמה חיצונית, [ואף אמנם שהיו לנו ברוך ה' חכמים ובעלי מדע גדולי עולם בכל המקצועות אבל הם לא למדו זה בישיבותיהם, אלא מחוץ לכותליהן בשעה שלא יום ולא לילה או במקומות האסורים בתלמוד תורה].

ואנו נגשים להנחת אבן הפינה והנחת מגילת היסוד וזו נוסחה:

אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה!
האבן השתיה אבן היסוד לקיום עם ישראל בארץ ישראל ארץ קדשנו,
מאסו הבונים, מי הם הבונים, כל עם ישראל, עם ה'.
והבונים לא בנו, ובכל זאת, היתה לראש פינה, כי עמדו שרידים יחידי
סגולה ויסדוה לראש פינה, אבל, איך קמה ונהיתה הפליאה הלזו?
מאת ה' היתה זאת, היא נפלאה בעינינו!
ההשגחה העליונה שענינה פקוחה לשמור על קיום ההבטחה "שלא תשכח
מפי זרעו" היא שעמדה לייסד היסוד והיא שתעמוד להקים את הבית בית
גדול שמגדלים בו תורה ויראה, ואמת הדבר שהיא נפלאה בעינינו, אותו
פלא הגלוי לעין כל, ולפיכך "זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו!"
המגילה הלזו נחרתה ביום שלישי, שלישי לחודש סיון, ראשון להגבלה,
שנת תשכ"ב לפ"ק.

בכבשן בית היוצר שלו

מתאר תלמיד הישיבה רבי יצחק גרינברג זצ"ל:
מענין הדבר כי במת הישיבה שימשה לו להשמעת דעת התורה לכל
הבעיות המתעוררות. בהבהרה ובניתוח מעמיק לאורן של דברי חז"ל, היה
מחוה את דעתו השקולה והברוכה.
רצה בזה לחנך את תלמידיו שיהיו יודעים תמיד להיות משכמים ומעלה,
נושאי דגל התורה ומעצבי דעת התורה בכל הבעיות המתעוררות – אין
אנשי התורה צריכים להיגרר אחרי אחרים בקבלת חוות דעתם, אדרבה
דעת התורה היא צריכה להנחית את הרבים.
ישנם הרואים עצמם תלמידים מן הציבור, דבר אין להם עם הציבור
להכירו ולהעריכו, משום כך אין דבריהם נשמעים כלל וכלל, וכאשר הם
אומרים: קבלו דעתי! אין דעתם מתקבלת.

משום כך לימד הוא תמיד כי לפני שהיה משמיע שיחה בישיבה הקדושה
היה ממש מסתגר לכמה שעות, שוקל ומודד כל דיבור ודיבור, מתוך שהיה
מעריך ומחשיב מאוד את הציבור. וכבר נודע בישיבה כי במקרה שלא היו
לרשותו כמה שעות לשיקול וליבון דבריו לפני אמירתם, לא היה נוהג
לאמרם.

וגם כאשר היה מופיע לשיחתו השבועית בישיבה, היה נוהג בכל פעם

ללבוש בגדי שבת, ופני אמירתם היה מסנן מפיו את הפסוק: ה' שפתי תפתח! כך לימד לתלמידיו לדעת להעריך את הציבור לשקול היטב את הדברים הנאמרים לפניהם, אולם אין אלה צריכים חס ושלום, להרתיע את זה אשר הוטל עליו מצד ההשגחה העליונה לצאת לפני העם ולהשמיעם את דבר התורה.

בישיבתו הקדושה ישיבת חברון אשר בירושלים, היה הוא אשר הושם על ראשו נזר החינוך של מורשת סלבודקה, ובה היה מחזיק בקורנס אמנים לרדד ולהקציע את הנשמות המופלאות דברי (בי קמוצה) דור העתיד.

היה הוא זה אשר ידע לפני כיובל שנים לחולל את המהפיכה הרוחנית בהלך המחשבה בישיבתו ובהלך הרוח בישוב, הוא הכשיר את ראשוני הרבנים בישובים בערי הארץ ומושבותיה. היה זה חידוש גדול שהיו לו שלוכות מרחיקות לכת. יש לזקוף לזכותו את מעמד המכובד של עמוד ההוראה והדיינות בישוב, ראה גם בזאת נקודת מפתח ושדה פעולה נרחב, היה עז רצונו לתת לכל ישוב את נציג התורה ממבחר תלמידי הישיבה, אשר יעמוד בראש ענייני הדת ויהיה רב המקום.

עוד בטרם היו מדרשי התורה בדמות של הכוללים לאברכים, תכנן הוא את בניינם של אולפני התורה בכל נקודות הישוב החשובים.

בשיחה מיוחדת עם כותב הטורים האלה גילה את רצונו להקים עוד מקום מיוחד להשתלמות עליונה ל"משגיחים", מעין "התלמוד תורה" של קלם, לחנך אנשי רוח משגיחים לישיבות הגדולות אשר ישמשו מחנכים לדור הבא. בשנים האחרונות אגב ביקורו בחוץ לארץ האציל מרוחו והשפיע מהשפעתו לשנות סדרי לימוד ולהקים גם שם אולפני תורה, ישיבות של ממש ברוחן של הישיבות מאז ומתמיד.

באלה ראה את הצלחת חינוכה של סלבודקה, להקים לדור גדולי תורה אשר תמיד יהיו יודעים לחנך את עצמם, לא להסתגר בד' אמותיהם כי אם לצאת לפני העם, להשמיעם את דבר התורה בכל עת ובכל מצב, - היתה זו צוואתו צוואת חייו לתלמידיו הרבים בישיבתו הגדולה ובכל מקום שהם.

לבקשתו של אחד מגדולי דורנו הננו להוסיף כי אחד מיסודות חייו היו ללמוד מוסר לעצמו בכל יום, לעלות בסולם עליותיו במקדשו הפנימי, וכל מה שהיה נראה כעושה לגבי אחרים, היה זה בגדר של נובלות חכמה. ככל אשר השכיל לגלות יותר, הבין העריך והרגיש את ערכם של מעשים אשר הם כאב יצירה ומהם יתד ופינה לקוממיותו של הדור כולו. והם משלימים ותואמים יחדיו לבניין היחיד ולבניין הציבור.

- זוהי תמצית דרך שיטתו בכבשן בית היוצר שלו.

ו

להמשיך מסורת אבות ולעמוד בניסיון

במלאת שנה לפרעות הדמים יוצא לאור על ידי בני הישיבה ספר זיכרון לחבריהם שקידשו שם שמים במותם כבחייהם.

רבינו כתב עבור הספר מאמר הספד ארוך, בסופו הוא כותב כך:

גם הדור יתום שלנו הועמד בניסיון דור גדול, קרבנות נוראים, צרות איומות וגזרות קשות התחוללו על ראש האומה, וביחוד כמה קשה הוא הניסיון שלנו, ומה נורא חלקנו בו, שהכינו בבית ה', היכל התורה. חשכו מאורינו, אבדנו בנינו בונינו, בחירי האומה, סגולת הדורות, רוח אפינו בהווה ותקוותנו בעתיד, אשר אמרנו בצלם נחיה ואור תורתם ויראתם יאור לדור יבא.

אבל התפקיד הגדול הוא להמשיך מסורת האבות, לעמוד בניסיון שהיא סגולת ישראל. ויחד עם היגון-עולם הצורב בלב, לצרף לבנו להתקשר אל ה' בהאהבה הרבה – אהבת עולם.

קמה לתחיה ושוב נעשית לתל תלפיות

כשנסע רבינו לארצות הברית נשא דברים בהגיעו לשם, ביניהם ציין את תקומת הישיבה אחר הפרעות:

דרישת שלום משערי ציון מהשערים המצוינים בהלכה, כמו הישוב החומרי המתגבר על כל הקושיים וההרפתקאות ועומד על עמדו, כן גם הבתים הרוחניים שלנו מעמדות האומה אנשי מעמד עומדים על מעמדם.

וביחוד דרישת שלום משיבת חברון שעל אף כל מה שעבר עליה וכוס הקבעת ששתתה, וכמעט אמרנו נואש שוב קמה לתחיה ושוב נעשית לתל תלפיות.

ז

"בני הישיבה כאיש אחד בלב אחד מכוונים ליבם לשמים..."

סיפורה של הישיבה בימי המצור בירושלים כפי שסיפר רבינו במכתבו אל גיסו ראש הישיבה רבי משה חברוני זצ"ל:

סיון, תש"ח

רב ברכה ושלום ובשו"ט של ישועות ונחמות לכבוד גיסי אהובי בגאון
הרמ"ח שליט"א
אחד"ש באה"ר

אני כותב מכתבי זה בדמעות וגיל אחרי שזכיתי לכך ברוך ה' אחרי כמעט חודש ימים של סכנה רצופה כל רגע, ויחד עם הסכנה היתה לנו דאגה רבה מאלה הרחוקים ממנו וידענו את לבבם הסוער עלינו לשלומינו ולא היה לנו שום דרך להעביר איזו ידיעה אודותינו, גם לגיסנו הרא"כ שליט"א בבני ברק ולכל אשר לנו שלום, אך היום יש לנו בעה"י הזדמנות זו ע"י גיסו של הרש"ז נ"י שנסע שלשום לתל אביב והיום בבוקר החיה את נפשותינו ממש בהביאו לנו דרישת שלום מכל אשר לנו כי גם הם בהעת האחרונה בסכנה מרחפת מהפצצות האוויר, וברוך ה' שלום לכל משפחותינו שמה ולכל מכירנו, וגם הביא איזה חבילה של מזונות, וקרוב לוודאי שעוד יחזור היום לתל אביב ולכן אני מקווה כי יגיע מכתב זה לכבוד תורתו כי כפי ששמענו מתל אביב כבר מסודר דואר האוויר לארצות הברית.

לכתוב לו מה שעבר עלינו לא יספיק ספר שלם, אבל אכתוב בקיצור נמרץ כי העיקר שברוך ה' שלום לכל משפחותינו וכל בני הישיבה בלי יוצא מן הכלל, כולנו יצאנו עד היום ברוך ה' בשלום בלי כל פגע כל שהוא. ואין אלו ניסים רגילים אלא שנתקיים על הכלל ועל הפרט כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, אי אפשר לספר, ולא יאומן כי יסופר, את החסדים שהפליא ה' לנו בעיר מצור.

כי לא אך שנתן לנו נפשנו לשלל אלא ממש כבדור המדבר נשא אותנו כאשר ישא האומן את היונק ופרנס וכלכל אותנו מטיפה של מים – שזה כחודש ימים שאנו צריכים לבארה של מרים והקב"ה ממציא לנו ברחמיו – ועד אש להסקה ומאור, שמקודם היה הנס בהשגת מעט נפט ואחר כך בחשמל לסירוגין ואחר כך בסילתא וגו' וזא לכל אופן ואופן היינו צריכים

ניסים מרובים וגם הכוח לעשות חיל וכת"א למקני נכסין, כי הנס היותר גדול היא העצה שהקב"ה נותן בלב איך להסתגל לכל מצב ומצב.

ועיקר העיקרים שהקב"ה הקדים רפואה למכה עוד לפני שלוש עשרה שנה כשבנינו את הישיבה ונתן בדעתנו לבנות את הבניין המטבח והמסעדה, והוא כעת המקלט להציל את הישיבה כולה, וגם נתן בליבנו שעות מעטות ממש לפני התחלת ההרעשות על ידי צוררנו ימ"ש להכשיר את המקום על ידי שקי חול וגם המציא לנו בניסים שקים עד שנעשה למקלט בטוח בעה"י מכל פגע של פגזים ורסיסים, ואלמלי היה המקום רק לבני ישיבה נ"י בלבד, היה אפשר לסדר בו גם סדרי לימוד ותפילה כמו בהישיבה, אך נאספו בו גם כארבעים משפחות ואנשי השכונות שקבלנום בזרועות פתוחות להציל את נפשם, וכבר אין אפשרות לזה.

אבל במקום הלימוד הרגיל עסוקים בני הישיבה כל היום בתפילות וזעקה לשמים וגם בלילה, ובעיקר בגמילות חסדים עם בני הישיבה יחיו ועם האחרים ומצב הרוח הוא כמו בעשרת ימי תשובה ולפרקים גם כמו ביום הכיפורים בשעת נעילה, והישיבה כולה על כל בניה – כי לא נסע אף אחד מהם גם לפני החג, כי לא היה שום אפשרות – הם כולם מרוכזים במקום אחד וכאיש אחד בלב אחד מכוונים ליבם לשמים, ואני מקווה כי גם בבחינה רוחנית לא לשווא הוכינו והורעשנו אלא הרעמים יפשו העקמומית שבלב ויושרשו שרשים עמוקים בלבבות שיגדלו ענפים מרובים כשנצא בשלום בעה"י והי בדינו לחדש ימי הישיבה כקדמותה.

לפני הפסח לא היה לנו שום מושג איך נתחיל לסדר את צרכי החג בעד עיר גדולה לה' כהישיבה הקדושה עם כמה מאות נפשות כן ירבו, כי לא היה שום דרך להשיג בדרך הטבע ממים עד מרור שעם כל מרורותינו היה גם מרור יקר המציאות, אבל בסופו של דבר קם ונהיה הפלא שערכנו סדר ביחד עם בני הישיבה נ"י במסעדה של הישיבה ומלבד בשר היה לנו כל צרכינו והסדר היה למופת שישאר לזיכרון בלב כולנו לנצח, כי עבר ברוממות הנפש וגדולת הרוח עד שעה מאוחרת בלילה, וכן כל ימי החג לא היה חסר דבר ממש כבדור המדבר והכל בניסים ונפלאות של קריעת ים סוף ממש שקשה היה לפנינו אבל קל הוא לפני המקום, וגם בשבת קודש האחרון סעדתי סעודה שלישית ביחד עם בני הישיבה יחיו – כי בכלל משפחותינו הם בדירתנו כולם בחדרים התיכונים שהכשרנום למקלט בעה"י – ובלינו חמש שעות בשירה וזמרה וגם בדברי תורה ומוסר, ומתוך התרוממות הרוח שכחנו את כל מצבנו ונדמה לנו כי אנחנו בימי שלוה

ובימים הטובים והלוואי שכן תהיה לנו.

כתבתי לו מימי החג וחשך בדילוג כל הזמן, והזמן דביני ביני אף שאינו אלא שבועות מספר משקלם הוא כשנים רבות, אבל אי אפשר לכתוב הכל ודבר שהיה בכלל ויצא לא ללמד על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא, וכבר יהיה לגיסי אהובי איזה מושג ומהמקצת ילמד על הכלל... ואני ממהר לגמור את המכתב ולמוסרו להשליח מצוה אולי יעזור ה' שיצא בהצלחה ויגיע לכבוד תורתו כי כבר ניסינו כמה ניסיונות ולא עלה בידינו והלוואי שיצלח ניסיון זה לשמח את ליבו הדואג וכן את לב כל אשר לנו וכל ידידינו מכרינו הדואגים לשלומינו וביחוד דודנו היקר ר"א שליט"א ומשפחתו... גיסו אוהבו הדורש שלומו מצפה לישועת ה' הקרובה בתוך כלל ישראל המייחלים לחסדו.

"נותקתם והוגלתם מבית אמנו וחדר הורתנו"

בזמן המצור על ירושלים היו מבני הישיבה ששהו מחוץ לעיר ולא יכלו לבוא לעיר ולישיבה וכוננו לישיבה סניף בעיר תל אביב. רבינו שיגר אליהם מכתב מיוחד אשר כל תוכנו רצוף באהבה וחיבה ובעידוד וחיזוק וכך הוא כותב:

אלול, תש"ח

אחי ורעי אהובי נפשי בחירי לבבי דגולי התורה, ה' עליהם יחיו.

אחי היקרים, נותקתם כאנוסים על פי דיבור ההשגחה מירושלים עיר קדשנו, והוגלתם מבית אמנו וחדר הורתנו, ואף כי הגלות יש לו סגולה מיוחדת לתורה וכמו ששנינו: והווי גולה למקום תורה, אבל אתם, רבים מכם לא אך שלא גליתם למקום תורה אלא חזרתם לביתכם והועמדתם בפני ניסיונות קשים והפרעות רבות.

אבל יש גלות למקום תורה שכבר מוכן והגולה לשם הוא שיצא מעירו ומביתו ועזב אחריו את המפריעים לו והוא קובע את עצמו במקום התורה ומכשיר את נפשו לקבל שם תומתה של תורה, ויש גלות המחייב שהמקום יעשה למקום תורה על ידי הגולה, וכמו שמצינו בתלמיד שגלה לעיר מקלט מגלין רבו עמו שנאמר וחי, עשה לו כדי שיחיה. וחי בעלי חכמה ומבקשיה בלא תלמוד תורה כמיתה חשובין. וכן הרב שגלה מגלין ישיבתו עמו (רמב"ם ריש פ"ז מה' רוצח ממכות ד' י'). והרי שהגלות כאן הוא הגורם ליסוד מקום תורה. אם אירע הדבר שגלה התלמיד מגלין את רבו עמו ועל ידי הרב מתייסדת ישיבה,

ואם אירע הדבר שגלה הרב מגלין את הישיבה שכבר קנתה מקומה במקום אחר והמקום היה למקום תורה בישראל ועוקרין אותה ממקומה ומעתיקים אותה לעיר מקלטו של הרב.

ואמנם גם בישראל בכלל אף שהגלות מארץ ישראל אין לך ביטול תורה גדול מזה וכמ"ש ז"ל בחגיגה וכמ"ש מלכה ושריה בגוים אין תורה. אבל זה רק בבחינת שלמותה. שאין תורה כתורת ארץ ישראל ובאווירה הממחכים. אבל אין גלות בישראל שמקום הגלות לא יעשה למקום תורה ובכל מקום שגלו גלתה שכינה עמהם, כי הוא המלמד תורה לעמו ישראל, והתלמידים שגלו הקב"ה שהוא רבם גולה עמהם כביכול, והקב"ה מגלה את רבותיהם של ישראל ממש למקומות גלותם וכמעשה שהיה בארבעה הגאונים שנתפזרו לארבע ארצות ושתלו שם את התורה. שכמו שאין לפרוש מן החיים בגלות עם כל הקשיים לחיות, כן אי אפשר לפרוש מן התורה ומהישיבה שהיא מקומה, כי חיי בעלי חכמה ומבקשיה בלא תלמוד תורה כמיתה חשובין.

"אל יעלה בדעתכם שגלות היא אמתלא לרפיון"

וממשיך רבינו וכותב:

ולכן אחים יקרים אל יעלה בדעתכם שגלות היא אמתלא לרפיון. ולהתיימש מן התורה ולרפות ידיים מגבורתה של תורה, שאין כן הדבר, כי גם הישיבה שגלתה לעיר מקלטו של הרב ודאי שהיתה בשלמותה ותפארתה, כי אם תמות הישיבה הרי אי אפשר להחיות בה את הרב וכל גלותה היא משום שנאמר וחי. אלא שנוסף על ישיבה זו ניסיון הגלות ועליה לעמוד בניסיון ולהתגבר על כל המכשולים, ולפוס צערא אגרא.

אחים אהובים, ישיבתנו הקדושה הועמדה עכשיו בניסיון זה כי חלק גדול נעקר ממקומו וקדושתו, ויש לכוון כינון חדש, אבל בידינו בעה"י לעמוד במבחן, אם נתאזר בגבורה ונתאחד כולנו כאיש אחד בלב אחד לכוון את בית חיינו, לא להתפזר למקומות מפוזרים, אלא להתכנס בכינוס הנאה לצדיקים, ואיש לרעהו יאמר חזק, לקבוע את הסדרים בקביעות חזקה שכל אחד ואחד יהיה אחראי לשמירתם בדייקנות מפליאה ולתקן תקנה קבועה מתחילת האלול עד אחרי יום הכיפורים הבא עלינו לטובה לא להיגרר בבטלה בשעות הסדרים רק בלימוד ומשא ומתן בהלכה. וגם התבוננות מיוחדת במוסר ובהכנה נפשית לימים הנוראים והקדושים, ששערי הרחמים וסייעתא דשמיא פתוחים לכל הבא לטהר ולהתקרב אל עבודתו

יתברך.

אהובי יקרי, דעו שבידכם הדבר ביד כל אחד ואחד מכם חזקו ואמצו ויהיה ה' עמכם שתעמדו במבחן להגדיל תורה ולהאדירה ולמרות כל הקשיים וההפרעות תהיה תורתכם משתמרת ומתברכת.

אוהבכם אהבת נפש המצפה לראותכם בכבודה וגדולתה של תורה ויראה יחזקאל

קול דודי דופק

סיפר אחד מתלמידי הישיבה על אותם ימים במחיצתו של רבינו: במלחמת תש"ח, הפחד מילא את הלבבות, תחושת מחנק ואימה חתכה את האוויר כבסכין, הדי פצצות הירדנים הלמו באוזניים, כל 'בוס', הרעיד את הבתים ואת הלבבות...

בישיבת חברון שבשכונת גאולה שבירושלים, הוכן מקלט בחדר האוכל ששכן בקומה הראשונה. היחיד שלא נכנס ל'מקלט', היה ראש הישיבה, הוא עסק בענייניו בחדרו למעלה, ורק השגיח שלא יהיו בחורים שיצאו מה'מקלט' החוצה, בשום פנים.

אני שכבר היה מושבי בגוש דן, ואך ניצלתי את זמני ההפוגה שבין הקרבות לעלות ירושלימה, נכנסתי אצל ראש הישיבה, ומפני שכבר שמעתי מאחרים על הנהגתו הנזכרת, שאלתי אותו, האם אינו חרד או חושש מה'בומים', הקולות ומהברקים.

ענה לי ראש הישיבה בהטעמה ובהתרגשות: אני שומע קול דודי דופק!...

ח

במלחמה על טהרת דמות ורוח הישיבה

על טהרת השם ישיבה

למעלה משלשים שנה, מיום שנפתחה הישיבה הראשונה שיש בה גם תכנית השכלה, לחם רבינו כארי וכלביא בכל כוחו, בהגיון רב ובשכנוע ללא ליאות לשם התואר ישיבה שיהיה בטהרתו, ויצא חוצץ יחידי ובקול רעש גדול נגד הזיוף שבדבר שמעלים שם קדוש זה למוסדות שיש בהם תערובות

של השכלה או מלאכה, באמרו שאף שיש אולי מקום למוסדות ממין אלו, בתורת הוראת שעה, דבר אין להם ולישיבה, כי המושג ישיבה הוא מושג גדול וקדוש, ואין ישיבה אלא זו שלא פסקה מאבותינו מעולם אשר אינה אלא אותה שכולה תורה ויראת שמים בלבד, ולא שום מוסד אחר שיש בו כל שהוא, שאינו אלא כנטול.

והיה חרד שלא תצא חס ושלום תקלה שתביא לערעור דמותו ורוחו של בן-תורה, ותסכן בסופו של דבר קיומן ועתידן של הישיבות.

סיפר אחד מתלמידי הישיבה:

פעם בתקופת בחירות ביקש אחד מראשי הישיבות לנאום בישיבה עבור מפלגה תורנית מסויימת ואף סיפר שכבר נאם באחת מהישיבות החשובות בירושלים, ודחה רבינו את בקשתו, כיוון שהישיבה שייכת לכלל ישראל ואין לה שום שייכות עם ענייני מפלגות ואפילו לכאלו שפועלות למען התורה.

אינן מתריעות ואינן מכריזות

בהיותו בארצות הברית נשא דברים באסיפת רבנים שהתקיימה שם לחיזוק התורה והדת. בדבריו עמד על כך שהישיבות מקומות צנועים הם ואינם שייכים למשפט והנהגה, ומנהיגי הדור הם אלו שתפקידם להתריע מפני הסכנות האורבות:

אני חומה ושדי כמגדלות, אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו תלמידי חכמים, יש שני מיני מבצרים. מבצר החומה, כל מה שהוא נעלם מן העין יותר וכל שמוצאיו ומבואותיו נעלמים יותר המבצר יותר חזק, אבל המגדל כל מה שגבוה יותר ערכו יותר חשוב.

וכן הוא התורה, הישיבות מקומות צנועים הם ד' אמות של הלכה אינן מתריעות ואינן מכריזות, אבל שופטי הדור מנהיגי האומה הם העומדים על המגדלות לראות מרחוק ולהזהיר ולהיזהר מפני הסכנה.

אגב, באותו מעמד גם הוסיף רבינו ואמר:

אבל מה איומה היא "הטרגדיא" אם העומד על המגדל יתוודע כי כבר נלכדה החומה, ועלינו לפחוד שלא יהיה גורלנו כגורל העומד על המגדל. חומת התורה בסכנה נוראה.

הישיבות הן ברשות עצמן

יחד עם שלושים ראשי ומנהלי ישיבות, בראשם ראש ישיבת עץ חיים הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל, חתם רבינו על גילוי דעת נגד הכרזת "מפעל התורה" של המזרחי כמייצג הישיבות בארץ:

אנחנו ראשי ומנהלי הישיבות בארץ-ישראל מצהירים בזה, כי מאז אתה ומעולם לא נכנסו הישיבות תחת רשות או אפוטרופסות של שום מפלגה, ותמיד עמדו מעל כל המפלגות, ומטרתן אך ורק להרביץ תורה לכל ישראל ולהעמיד תלמידי חכמים וגדולי ישראל.

והננו מביעים צערנו הגדול על הכרזת המרכז העולמי של המזרחי על דעת עצמו למפעל בעד כל הישיבות בארץ, העלולה להכניס השפעה מפלגתית על רוח הישיבות.

והננו מודיעים גלוי לכל, שהישיבות תעמודנה תמיד בעה"י ברשות עצמן ואין רשות לשום מפלגה להכריז מפעל בעד הישיבות על דעת עצמם.

קריאה לשמירת טהרת הישיבות הקדושות

החינוך נשמת האומה ונשמת הדורות היה תמיד יצור התורה, וטהרה של תמימות היתה חופפת עליה כטהרת נשמותיהם של תינוקות של בית רבן עצמן, ושאיפת החינוך היתה תמיד לגדל בנים נאמנים לה' ותורתו ושמאלף הנכנסים למקרא יצא האחד להוראה והאחד הזה שוב יעשה נפשות לה' ולעם ישראל וכן הולך וחוזר חלילה.

מה היה באה המפלגה ונכנסה לרשות שאינו שלה ומאז דרכה רגליה לרשות החינוך המקודש בא עד משבר, וידוע הוא למדי את כל התלבטויות הישוב בארצנו הקדושה בשטח זה.

פינה קדושה שנשארה בטהרתה, סולדת בנפשה מריב המפלגות

פינה אחת קדושה נשארה לישראל בתומת טהרתה והיא הישיבה שעומדת כימי קדם וממשיכה את המסורת הנהדרה של ישיבות סורא ופומבדיתא קדשי התורה בגולה, בכל כח ישותן מתרחקות הן מכל זמורת זר שלא תסיג גבול שגבלו הראשונים, והישיבה תשאר בטהרתה כעצם השמים

לטהור.

אולם מה ידאב הלב בראותנו כיום שתאבון המפלגתי הולך וגובר וכבר נתן עיניו ולבו לפרוש כנפיו ולהרחיב שלטונו גם על הישיבה, ובמקום רוח התורה להכניס רוח המפלגתיות גם אל תוך הישיבה האצילה שנפשה סולדת מריב המפלגות ורוח הפרצים והתככים. עובדא מלמדת, היה זמן שביקשו בפולין לפתוח ישיבה של אגודת ישראל נתוודע מזה מרן הגאון רבי חיים עוזר [גרודז'נסקי] זצ"ל, ומיהר להודיע להיוזמים שישתדל בכל כוחו להפריע בזה.

מקדש עם ישראל כולו והמשכן אשר כל ישראל חונים סביבו

תמימות יתירה יהיה זה מצדנו לחשוב כי אם באה מפלגה איזו שהיא ומכרזת על מפעל התורה כללי לכל הישיבות בארץ הקודש שאך טובת הישיבות היא דורשת ולא טובת מפלגתה היא, כי אם טובת הישיבות מה ענין ישיבה למפלגה, הישיבות מאז ומעולם נתמכו ונתקיימו על עם ישראל כולו, המתרימים והתורמים היו מכל שבטי ישראל לכל זרמיו ופלגיו מפני שכמו שלכל ישראל יש חלק בתורה עצמה כן יש לכל ישראל חלק בחזוק התורה, הארגון והתעמולה העושה והמעשה לכל ישראל הוא ואם באה מפלגה ומכרזת על עצמה כאפוסטרופוס על כל זה זמורת זר ולא תהיה כזאת בישראל.

הישיבה ברשות כל ישראל אינה יתומה קטנה ואינה זקוקה לאפוסטרופסות. כי אין לך שכחת התורה גדולה מזו אם התורה נעשית ירושת היחיד או קנין של יחידים, התורה מקודשת בקדושת האחדות אוריתא וישראל וקודשא בריך הוא חד הוא. התורה הקדושה קדש האומה כולה היא, מורשה היא קהלת יעקב כל אחד מישראל יש לו חלק בתורת ישראל, התורה כמו הלב נותנת חיים ועוז לכל אברי האומה הקרובים והרחוקים גם יחד. נגזר על תלמידי חכמים שלא יהיו לעולם גם בניהם תלמידי חכמים אך משום זה כדי שלא יאמרו התורה ירושה להם.

הישיבה כמקדש התורה היתה תמיד מקדש עם ישראל כולו, כמרכז הרוחני לעם ישראל ריכז מסביבו כל שבטי האומה והיא מכרזת על עצמה ועל נותן התורה ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל. וכמו בשעת מתן תורה היו כל ישראל חונים סביב ארון ה' משכן התורה כן בכל הדורות חונים כל ישראל המאמינים בתורת ה' סביב להישיבה שלא

פסקה מישראל בהיות ישראל בארצו ובכל משך ימי גלותו עד היום הזה והיא השיור שהותיר לנו ה' לפליטה בחמלת ה' עלינו לכל עם ישראל כולו.

ריב המפלגות - זמורת זר בהיכל האומה וחילול מקדש התורה

גם עם ישראל גוי אחד הוא בארץ, אבל בעונותינו הרבים ביחוד הדורות האחרונים נעשה עם ישראל עדרים עדרים מפלגות מפלגות, והמפלגה מוצצת את לשד האומה ואוכלת את סגולת האחדות המקודשת לעם ישראל בכל פה. ושלטון המפלגה הולכת וגוברת בכל צד ופינה, בכל מקצועות החיים ולדאבוננו הולכת וכובשת גם את קדשי הרוח.

ולפיכך אנו פונים אל כל המפלגות בישראל בקריאה נלבבה, עשו נא בשלכם והצליחו ותהיה ברכת ה' עליכם אך הרימו ידיכם מבית ה', אל תכניסו זמורת זר בהיכל האומה, ואל תחללו את מקדש התורה בריב המפלגות הניחו לה לתורה את הזווית הקדושה להמשיך את מסורת התורה בקדושתה וטהרתה לכל הגוי כולו. יתן נא כל אחד מישראל את חלקו כישראל המחזיק בתורת ה' ויהיה בית ה' לבית ישראל כולו.

המוסר

א

מלחמה גדולה לחם רבינו כל ימיו על ענין המוסר. כל מקום אשר הופיע בו למסור שיחה מוסרית, דרשה, הספד או משא התעוררות, היה נעשה לזירת מלחמה על ענין המוסר ובקול תרועת מלחמה היה יוצא נגד כל האדישים והמזלזלים בזה.

כי בלא זה האדם הוא פרוע לגמרי

ענין המוסר בכללו היה תמצית חייו, ולימוד המוסר היה בעיניו חזות הכל, שבלא מוסר אין תורה ובלא מוסר אין תפילה ובלא מוסר אין כלום. ובפנקסו ממוצאי יום הכפורים תש"ד עורר רבינו את עצמו על ענין זה: דרכי העבודה העיקריות: 'ללמוד מוסר בכל יום במחשבה או מתוך הספר', 'לשמור על יסוד היסודות של כל התורה והמצוות והוא: עבודת המידות, הזהירות בהן... והעליה בהן'. ובשנת תשי"ז כתב:

והוא עיקר הכל, ללמוד בכל יום ויום בהתבוננות בספרי מוסר, כי בלא זה האדם הוא פרוע לגמרי, וכעיר זה הולך אחרי סיחה נאה, ואין לו שום שלטון על עצמו, גם יתבונן על דרכיו ביחוד, קודם המעשה, בשעת מעשה ולאחר מעשה.

ובמוצאי חג הסוכות תשכ"ב:

שלא יעבור יום בלי לימוד המוסר.

היקפו המוסרי

גדלותו בתורת המוסר הקיפה הרבה שטחים. הן בענייני דעת ומחשבה, הן בהשקפות על פי דעת תורה, והן בתורת המידות. כתב הרבה על תורה,

נ"ך, חז"ל, אבות, מדרשים, תפילה, ספרי מוסר ומחשבה של ראשונים ואחרונים, ואין כמעט שטח ודבר שהניח ידו ממנו, וכולם - קב ונקי אשר גדלות מבצבצת מתוכם ועדות הם לזכות שכלו.

הגניזה וגילוייה

כתב תלמיד הישיבה רבי יצחק גרינברג זצ"ל במאמרו על רבינו:

את דרך הגישה להבנת מקורות ראשונים כבר הורה ולימד הרמב"ם ז"ל והוא אמר: כי אין הם עמלים לגלות את עומק דבריהם, אלא להפך הם למדו את חכמת הגניזה ובכל מאמר אוצרים גנזים של חכמה, אשר היא עשויה להתגלות עם וכפי רוב העמל, והיא עשויה ומוגשת להבנתם של כל דרגות המעיינים למיניהם השונים וככל שיוסיף העמל יותר יחדור לעומק המכוון הגלום והגנוז.

היתה זו חכמה מיוחדת אשר למדוה לדעת את חכמת הגניזה באוצרות הדברים הנאמרים, שיהיו במועט המחזיק את המרובה עד שאמר הרמב"ם: כי היכול לאמר דבריו בחמש מילים ואומרים בשש, עליו נאמר: וקול כסיל ברוב דברים.

וכך רגיל הרמב"ם לגשת לכל מאמר חז"ל. עוד בטרם יתפעל מן עצם המאמר הוא מתפעל מן הגנוז בו, עד שיש והוא מתפעל מן היכולת העצומה לגנוז במשפט אחד כל כך הרבה תוכן עד שקובע כי ברוח הקודש נאמרו הדברים.

מדרשה של סלבודקה אשר הפכה להיות לשיטת חינוך מיוחדת לגדולי תורה ולענקי רוח, לימדה להסיר את הלוט העוטה את אוצרות החכמה הגנוזים שבכל קנייני התורה, לגלות למעמיקים את המאור אשר בהם. והנה עולמות חדשים מתגלים לפניך, - במחשוף האורות נתגלתה דמותו הראשונית של האדם מקבל התורה והוא במלוא זהרו מוכרח להיות תואם לגדלותה של תורה כאשר היא, עד שאין להבדיל ביניהם והם חד.

בכל שנות קיומה היתה סלבודקה בית היוצר לגילוי כוחות חבויים וידעו אמני החינוך אשר בה את סודות ספר היצירה, את האותיות המרכיבים את גדלות נשמתו הלוהטת של כל תלמיד אשר בה, ומהם יתד ופינה לכל עתידו המקווה, - מכאן שמחתם - יצירתם של התלמידים מקשת הגוונים השונים מרובי הקצוות, אשר ראו והכירו את דמות דיוקנם החבויה והיא כאילו

נולדה מחדש, והתלמידים האלה נקראו בנים לישיבה הקדושה ובה דבקו לנצח.

מִן ראש הישיבה זצ"ל נכנס לבית יוצר זה לא כתלמיד הבא לקבל את דמות דיוקנו, אלא בכל הליכותיו ביקש ללמוד את הדרך. לא רק ללמוד, אלא לדעת להיות מלמד להועיל, לרשת לעצמו את סגולת כבשן בית היוצר הלזה.

כדרך החכמים גונוי האוצרות גלם – גנו אף הוא למביני דבר הנכונים לדעת בסוד העמלות מה היה סודה של סלבודקה וכוח השפעתה – עיקר גיליו הוא בסוד שימושה של תורה – אין ערוך ואין כל דמיון לתורת החיים המפכה וזורם בעיצומם של החיים, עם כל רצונם של גדולי הדורות להצניע את מעשיהם – דבריהם הם מבצבצים ונגלים ליודעים את דרך שימושה של תורה, ורק בזה הם בולעים את אוצרות החיים הגנוזים והם ממשיכי השרשרת בתורת החיים שאינה נמסרת אלא מאיש לאיש בשרשרת הדורות מסיני ועד ימינו, והם הם מעתיקי השמועה בכל הדורות.

מתוך ידיעה זו החל צולל לנבכי אוצרות חז"ל לגלות לעצמו ולהורות לאחרים את טעמם ונשמתם של אורן של מצוות – בדרך שימושה של תורה קיים בעצמו את עצת חז"ל: עשה לך רב! ודבק בתורתו – הדרכתו של רבי יהודה הלוי בספרו הגדול "הכוזרי" נגלו לפניו בטעמם הראשון והדברים מאירים ושמחים כנתינתם מסיני, לא שזפתם עין מעולם בצורה זו, והוא מתעלה ומרקיע שחקים, ורואה לפניו שמים חדשים ממעל, ושוב מתחיל לעלות בסולם המעלות ושוב שמים חדשים ממעל.

ב

מכבשונו על דבר המוסר

המוסר וחידושי

- ענין המוסר הוא החזרת עטרה ליושנה. אמנם בתקופותיה האחרונות לא גילתה תורת המוסר שום מקצוע חדש, אבל מכל מקום חידשה חידושים בכל מקצועות התורה ובעיקר בלימוד האגדה ותורת היראה, באיחוד והקשר בין תורה ויראה ובלימוד המוסר.
- שלשה מיני חידוש נתחדשו בתורת המוסר:

חידושו של המס"י: החידוש בישן (דערהר בלע"ז), חידושו של הגרי"ס: החידוש ההלכיי באגדה - למשקל ולמטרי באגדה ולאסוקי בה שמעתתא אליבא דהלכתא כמו בהלכה, וחידושה של סלבודקא: ההשתמשות באגדה באופן החידוש ההלכיי - שהוא: להשיג מושגי התורה כפי שהם ולא להקטינם בקטנות השגתנו.

בעלי מוסר, חכמיו ושוחריו

עיקר החידוש שבא הגרי"ס זצלה"ה לפעול בעולם הוא לא החידושים בתורת המוסר, שבזה המוסר מקצוע בתורה ככל מקצועות התורה, ספר משנה תורה רובו ככולו הוא תוכחה ומוסר ויסוד ספר משלי הוא על החכמה ומוסר, וכן מגילת קהלת, והתורה שבעל פה הש"ס בבלי וירושלמי, חלק גדול מהם הוא מוסר, והמדרשים כולם הם רק מוסר, והחידושים במקצוע זה הם כבכל מקצועות התורה, שגם בהם נתחדשו ובאו פנים חדשות בכל דור ודור. וגם בהלכה, היו תקופות תקופות בדורות האחרונים, תקופה של חריפות ושל פלפול, ותקופה של הבנה והעמקה.

אבל עיקר החידוש הוא, שבא לחדש את המוסר בלבבות, ולהקים אנשי מוסר בעולם. אישים שהמוסר יחיה בלבבם.

ובזה היה כמה תקופות: בימיו זכה להעמיד בעלי מוסר, היינו שהמוסר היה הבעלים עליהם, וכמו שהגדיר הראב"ד ז"ל גדר בעלי נפש, בספרו בעלי הנפש, כלומר: בעלים על נפשותם ואדונים לתאוותם, ואחר כך תקופה של חכמי המוסר, ואחר כך תקופה של אנשי מוסר.

אבל בתקופתנו אנו כבר ירדנו פלאים, שכמעט לא נשאר לנו לפליטה מעין אלה, אך אולי עוד נוכל להשתדל להיות אוהבי ושוחרי מוסר, ולהשפיע גם על אחרים שיהיו מאוהביה ושוחריה.

גם האוהבים דבריה

ואל יהיה גם הדבר הזה קל בעינינו, שהרי גם בסגולת השבת שהוא יסוד כל התורה והמצוות, החשיבו אנשי כנסת הגדולה את האוהבים דבריה, שהרי כך תקנו לנו בתפילה: מענגיה לעולם כבוד ינחלו. והיינו שיזכו ליום שכולו שבת, שהוא כבודו של עולם, שאז יהיה מלא כל הארץ כבודו וכמו שכתוב: ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, טועמיה, כלומר אלה

שאינם זוכים להיות ממענגיה ולקרוא לשבת עונג, שזו היא המעלה היותר עליונה אלא שזכו רק לטעום מטעמה, גם הם חיים זכו. וגם האוהבים דבריה, כלומר, גם אלה שאינם זוכים אפילו להיות מטועמיה, והיינו טעם הקריאה לשבת עונג, אלא שהם אוהבים דבריה, גם הם גדולה בחרו.

ופירש גדול אחד, שהוא על פי פירוש רשי ז"ל [שמות ל"א א י"ג]: "אות היא ביני וביניכם אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה", וזה שאוהב את דבריו, זוכה להיות מהבחרים בגדולה זו וגם נבחר לגדולה, כי באהבתו את דבריה נעשה חבר ונבחר גם לגדולתה.

וכן הוא במוסר, לא אך בעליה, חכמיה, ואנשיה הם הזוכים למעלתה הגדולה, אלא גם האוהבים דבריה בחרים את גדולתה ונבחרים אליה.

ולכן עלינו להשתדל בעצמנו בלבבנו ורגשותינו, לאהוב המוסר ולהיות משוחריו, וגם להשפיע על אחרים שיתחברו אל הבוחרים בחכמה ומוסר, ויהיו גם הם נבחרים וכך תלך ותרבה הדעת עד שיעזרנו ה' ויזכנו לטעום את טעמו ולהתענג בתענוגו, ואז גם יצאו מקרבנו הזוכים להיות מאנשיו, חכמיו ובעליו.

החיים והמוות ביד המוסר

החיים והמוות ביד המוסר. ואמרו זיכרונם לברכה זכה – נעשית לו סם חיים, כלומר: זכה במוסרו, נעשית לו התורה סם חיים. לא זכה במוסרו, נעשית לו סם מוות.

נתפרסמו דבריו של חכם אחד, כי בתקופתנו המדע ניצח את המוסר במירוש, ושם כלי נשם איומים בידי מדינאים, שרמתם המוסרית והשכלית נופלת מרמת קודמיהם. ואם לא תקום רוח חדשה, עלול העולם להתקרב לקראת התאבדות.

מתנגדי המוסר

יש להתפלא הפלא ופלא על גדולי עולם וצדיקי הדור שבמקום שהיה ראוי לגדולים וצדיקים שהיו בזמן רבן של ישראל רבי ישראל סלנטר זצוק"ל, שיקומו כולם כאיש אחד לקבל תורה מפיו ולהכתירו כרב מובהק שאסור להרהר אחריו, וללכת אחריו ולהתלמד ממנו דרכיו הנפלאים

וליהנות מאור חכמתו, היו כאלה שנהגו בהיפך הגמור מזה, וחלקו עליו ולא עוד אלא שהיו גם כאלה שעוד הרחיקו ללכת בדרך לא דרך, והורו הוראה בטעות לאסור ללמוד מוסר בישיבות והשניאו חכמה זו ואת הדוגלים בה על הבריות, עד ש"המוסריים" נעשו לשם גנאי לא יאומן כי יסופר. [אמנם רובם זכו אחרי כמה שנים לחזור מהוראתם ולהודות בגלוי שטעו טעות גדולה].

ואמנם אנשי המחלוקת על המוסר ודוגליה בהיותם קדושים, זכו לכך, שמלבד שלא יצא מכשול מתחת ידם להפריע לאנשי המוסר, שהצליחו למרות המחלוקת להפיץ מעיינותיהם חוצה, וגם להתפשט ולהתרחב ולהכניס את לימוד המוסר ודרכי חינוכו בהישיבות הגדולות עד שהגיע הדבר לידי כך שאין ישיבה בישראל הראויה לשמה של האיר לה אורו של אור ישראל וקדושו ולא ילמדו בה מוסר וכל הישיבות עומדות תחת השפעת המוסר.

זכו גם שגם מעצם המחלוקת צמחה ישועה, כי הביקורת החריפה על האוחזים בשיטה זו ועל דרכיהם גרמה לתקן דרכי בעלי המוסר עצמם, כי אנשי המוסר שהיו אוהבי תוכחה וקיימו בעצמם בקמים עלי תשמענה אזני, פשפשו ומשמשו במעשיהם, בהעמקה יתירה, ועל ידי כך ניצולו מכמה וכמה טעויות ודרכים נלוזות, ונמצא המוסר נבנה על ידי בוניו וסותריו יחד, כי גם סתירת זקנים בניין. (ובמאמרו על דרכה המוסרית של סלבודקה כתב: "אויבקטיביות מוחלטת לדעות

עצמיות שהגיעה לידי כך שגם אחרי נתינת ה"מוסר" עליון על כל, יהיה פנים להתנגדות המוסר ואהבת המתנגדים").

וראה זה פלא, כי דוקא בשנים האחרונות, אחרי שכבר יצא המוסר בכתב נצחון, וכולם הכירו את האמת, כי המוסר הוא בנפשן של הישיבות, ובלעדו לא יתכן שהישיבה תחזיק מעמד במובן הרוחני ותעמוד על הרמה העליונה שהיא צריכה לעמוד בגידול ופיתוח תלמידים שיהיו לגדולי תורה ואנשי חיל, שיוכלו להחזיק מעמד בכל המצבים הקשים, ומכל שכן שיהיה בכוחם להעתיק תורתם ויראתם לדור יבוא, והבאים במחיצתם ילכו לאורם. חידש אחד מגדולי הדור את ההתנגדות. אמנם לא על ידי מחלוקת חלילה, אבל על ידי גילויי דעת שונים לפרסם את חוות דעתו בזה, והלא דבר הוא.

ואמנם גם על ידי אנשי המוסר בדורנו, - אנשים מספר, שנשואו לפליטה אחרי השואה, בחסדי ה' יתברך, כי בשואה שירדה על בית ישראל ועם ה', נחרבו בתי מקדשנו המעט ונספו התלמידים יחד עם רבותיהם בהלכה ומוסר יחד, - החובה מוטלת לפשפש ולמשמש במעשיהם ולהסיר את המכשולים שנערמו על דרכי המוסר והחינוך בישיבות ולתקן את הדרך בבתינו. כי לא לחינם יצתה ההתנגדות מפי גדול הדור, ומאת ה' הוא להעיר אזנם למוסר

האמתי, וטוב להם ולהשיבות הקדושות, ותתגלגל זכות על ידי זכאי.

ג

מהיכלו

צלם אלוקים

- באתרוג אנו משתדלים, שלא תהיה בו אף נקודה אחת בלתי מהודרת. ואילו בהידורו של האדם, שנאמר בו: בצלם אלוקים עשה את האדם, אנו משתדלים למצוא לפחות נקודה אחת הדורה.

- והוי מקבל את כל האדם בשמחה. שמחה זו מנין, על שזוכה לקבל את פני דמות דיוקנו של מלך.

"הכוני, פצעוני" - נאמר בשיר השירים!

סיפר רבי צבי קפלן:

פעם סיפר לי רבינו, כי בעודו צעיר, ב"קידוש" שנערך לרגל שידוכיו או לרגל נשואיו – ועדיין לא היה רגיל לדבר ברבים – אמר קצת דברים שברעיון. ובתוך דבריו אמר:

- "הכוני, פצעוני" – זה נאמר בשיר השירים... לא באיכה... יש "הכוני, פצעוני" שהוא שייך דוקא לשיר השירים... (א.ה. ראה דליות יחזקאל ח"ב עמ' ט"ז, אשר האהבה בזמן ש"הכוני פצעוני, נשאו את רדידי מעלי" – עולה היא על האהבה של "ביום חתונתו וביום שמחת לבו"). וסיפר כי ה"סבא", שהיה נוכח באותו "קידוש", זקף ראשו בתדהמת-התפעלות לשמע הדברים הללו.

"מתי יגיעו מעשי" – כל דור לשלפניו

במכתב לבן ישיבה כתב רבינו הערה מוסרית נוקבת בענין יחס מעשי הדורות לקודמיהן:

חייב אדם לומר "מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי", והתוכחה היותר חזקה וגדולה שהנביא מוכיח לישראל היא ההבטה אל האבות הביטו וגו' ואך בושה וכלימה תכסה את פניו בהשוותו את מעשיו מול מעשי האבות. ואף כי לכלל ישראל אין קורין אבות אלא שלשה, אבל לכל יחיד ויחיד

מישראל יש איזו בחינה של אבות גם להביט אל אבותיו ממש, וכמו שאמרו ז"ל ביוסף כי דמות דיוקנו של אביו נראה לו והתגבר על יצרו, כי האב או האב הזקן קרוב יותר אל החוש, וכבר אמרו ז"ל אם הראשונים כמלאכים כו' ואם כן הלא בכל דור ודור כשהדור האחרון יביט אל הדור הקודם לו, הלא אך בושה וכלימה תכסה פניו.

המחדש בטובו בכל יום תמיד

סיפר אחד מתלמידי הישיבה:

רבינו בשיחותיו תמיד היה מדבר על "המחדש בטובו בכל יום תמיד". והיה שואל: האם אתה באמת מרגיש שהקב"ה מחדש את הבריאה בכל יום, אם לא מרגישים אז איך מברכים בכל יום ויום ברכות לבטלה בשם ומלכות?!

בחן, בחדש וברחמים

היה רבינו שואל: מהו זה "הזן את העולם כולו בטובו בחן בחדש וברחמים", ניחא כשאומרים שהקב"ה זן את עולמו בחדש ורחמים אבל מהו ב"חן"? – ומה גם שקדם ה"חן" ל"בחדש ורחמים".

ואמר במתק לשונו: קחו לדוגמא את התפוז, פרי טעים מאוד, עסיסי, משיב נפש ומרענן. ברור שכל אחד ואחד היה נהנה ממנו, מצופו ועסיסו, גם אילו קליפתו היתה שחורה, מכוערת, והייתה בו אותה מידת החדש והרחמים כמו שיש בו עתה. ברם, הזן לא רק בחדש ורחמים, אלא גם בחן – מה עשה? העטיף את התפוז בקליפה יפה להפליא כמראה הזהב, והוא נעים למראה ותאוה לעינים!

והוסיף עוד: הקב"ה שהכין הפרי מחולק פלחים-פלחים שבקלות יהא מוכן לאכילה מבלי שיצטרך ללכלך ידיו ובגדיו במיץ הזב מהפרי בקורעו אותו לחלקים – האין זה מלא חן כראוי לשולחן מלכים, הערוך ברוב פאר והדר במפות לבנות ויקרות ובמערכות כלי כסף וזהב נאים, וכל שכן כשמלכו של עולם הוא אשר עורך את השולחן לכל אחד ואחד בכבודו.

ואמנם "חן" זה שהקב"ה זן בו את עולמו קודם ל"חדש ורחמים", כי חן זה משנה כל צורת הדברים שהחדש והרחמים אינו רק כחדש של רחמנות למסכן ולעני בלבד, אלא יש בו מהחדש ורחמים של האב לבנו החביב, מלכו

של עולם זן את עולמו בחדס של אהבה וברחמים של חן וחיבה!
סוד זה מתגלה אחרי שלמדו תורה זו שנקבעה בצורת המשכן ובניינו,
להיות "חס על היפה" ולמצוא החן שבחדס ורחמים של "הזן את עולמו".

לחזור על המחזור במוצאי יום כיפור

שח רבי משה מרדכי שולזינגר זצ"ל:

הגאון רבי יחזקאל סרנא זצ"ל היה אומר; הכי טוב שאחרי יום כיפור בן
אדם לא יניח את המחזור למעלה בנפתלין! אלא שיתיישב ללמוד את
המחזור של יום כיפור מהתחלה. להתבונן, עמדותי יממה שלימה, והבטחתי
לקב"ה, והתחרטתי, והחלטתי...! ולא להתחיל לדפוק את הסוכה ולצעוק
על זה, ולצעוק על זה, וללכת בשוק של ארבעת המינים, ופה גזל ופה
הונאה...!!!

למשנתו המוסרית

רבינו במוסריו בנה נדבך נוסף בתורת סלבודקה והאיר בה הארה חדשה
ומעמיקה.

לשיטתו אין להשתית את יראת ה' על פחד העונש, וכפי שכתב: "אולם
באמת בדור תהפוכות שנהפכו עליו סדרי חייו והלך מחשבותיו והרגשותיו,
שמה שלפנים היו הרגשות חיות ומעוררות אצל ההמון לירא מפחד ה'
ועונשו, כיום אין לבו חרד ואין פחד אלוקים לנגד עיניו ואינו מתיירא
מיראת העונש".

הדרך להתגבר על כוחות היצר ולקבל עליו עול מלכות שמים ועול
מצוות ה' היא מתוך "האהבה והיינו זיכרון טובת ה' עלינו וזכרון אהבתו...
ויזכירהו האהבה היתירה שהבורא יתברך אוהב את ברואיו ואהבה רבה
ואהבת עולם המיוחדת שהוא אוהב את ישראל עם סגולתו ביחוד ואת
החמלה הגדולה והיתירה שהוא חומל עלינו... תתעורר גם בו חמלתו על
עצמו ויתחיל לבקש דרכים להצלת נפשו מני שחת, היקרה כל כך
לאלוקים... ויתעורר ויקיף ויחל לצעוד בדרך העלייה להיטיב את מעשיו
ולהציל את חייו שהם יקרים בעיני ה'".

מתוך זיכרון אהבת ה' אל האדם ובמיוחד אל ישראל, תתעורר האהבה
מצד האדם כלפי הקב"ה, "כי רק האהבה היא המחייבת ליתן את נפשו כל

קדושת שמו יתברך", והלא זו היא קבלת עול מלכות שמים שכל אדם מישראל מקבל עליו בשעת קריאת שמע, ולפיכך אין קיומה אלא על ידי אהבה".

האהבה היא יסוד עבודת ה' בכל עת ובכל שעה. התייחסותו אל הקב"ה חייבת להתבסס על הכרת קרבתו, טובו וחסדו התמידיים.

"מזמור שיר ליום השבת", שיר השבת נתייחד מכל השירות אשר באו כהלל והודיה על מאורעות של ישועה והצלה מצרות שקדמו. שיר השבת הוא על היצירה של הקב"ה, הוא "שיר הכרה" ולא "שיר ישועה", שיר השבת הוא ביטוי של הכרת הטוב התמידית של הקב"ה "לברך על המאורעות הקבועים ועומדים בעולם ומשפיעים טוב וחסד תמיד". זו תכלית האדם - לראות ולהודות על הטובה התמידית.

הכרת טובו וחסדו התמידיים של הקב"ה, הכרת קרבתו של ה', היא יסוד היראה המקורית, יראתו של אדם הראשון קודם החטא.

אף גבורת ה' יסודה בחסדו. ברכת גבורות נאמר בה: "מכלכל חיים בחסד... סומך נופלים ורופא חולים וכו' מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך", "הרי שעיקרן של גבורות הן גבורות חסדו והן הן גבורותיו".

אף האפשרות של תיקון האדם לאחר שחטא, האפשרות לתשובה היא מתוך ההכרה של קרבת ה' אל האדם, "והקדמונים אמרו רמז לאלול, אני לדודי ודודי לי, וענין רמז זה, שההתעוררות היותר גדולה לאני לדודי היא ההכרה העמוקה עד כמה מגעת קרבתו של הקב"ה לישראל הכמוסה בבחינת ודודי לי".

נקודת המוצא של הפנייה המחודשת אל ה' היא הכרת קרבת ה', "דודי לי". הכרת הקרבה המיוחדת של ה' לישראל מעמיקה את מחויבותנו כלפי הקב"ה. "הכרת מעלתו כיחיד מישראל שבו בחר ה'... ודאי שצריכה לחייבו ולשעבדו לקונו ולהביאו לידי יראה עליונה שלא יטריד עצמו מן העולם, אלא שישתדל השתדלות תמידית להתרומם והדמות לקונו".

ההפטרות של ז' דנחמתא קודמות להפטרה של שבת שובה אשר עניינה תשובה, כי בהפטרות אלה "ההקדמות היסודיות לתשובה". בהפטרות אלו "כמוס סוד האהבה העמוקה אהבת עולם בלי הפסק בכל התקופות הזמנים והדורות".

הכרת קרבת ה' והשמחה בה מביאה את האדם למעלות עליונות בחינת שאיבת רוח הקודש, "כי ישרים דרכי ה' וצדיקים 'ילכו' בם, והיינו כדרך הליכה צעד אחר צעד, אבל על ידי השמחה עולים ומתרוממים אל על דרך קפיצה. ואולי זה הביאור בהא דגרסינן בירושלמי בן יהוצדק היה משתבח בקפיצותיו... כלומר, שהיו החסידים ואנשי מעשה מלמדים את ישראל שאפשר להגיע לדרגות ומעלות גם בדרך קפיצה לא רק בדרך הליכה רגילה".

קרבה, אהבה ושמחה, אלה מיסודות שיטתו המוסרית-חינוכית של רבינו.

מזמור שיר ליום השבת

מהיכלו

את מסכת השבת בהיכלו של רבינו מתאר תלמיד הישיבה רבי יצחק גרינברג זצ"ל:

מסכת השבת בצורתה השגונית נתייחדה לה מקום מיוחד בהערכת כל גדולי הדורות במיטה הגיגיהם, משום כך ראה את השוני בחיי האדם, אם תיקבע בתוכם דמותה של השבת וממנה יוקרנו גם יתר חיי החול.

קבע הוא לעצמו ללמד בשיחותיו המעמיקות מידי שבת בשבתו עם כניסת השבת לפני תלמידים מקשיבים וטובי החושבים בירושלים במשך תשע שנים רצופות, ארג של ערכים מעמיקים אשר בהם היה חושף ומשרה את סוד יחודה השמור בהווית יצירה לטועמיה אשר חיים זכו.

עודם זכורים דברי פתיחתו העמוקים כאשר פתח את מסכת שיחותיו אלה, וכך היו דבריו:

"רחבה מצוותך מאוד, נרחבות הן המצוות. ויותר מהן רחבה היא נשמת האדם מישראל העשויה להכיל בקרבה את גודל המצוות על כל גדלותן. מצווה אחת ישנה, והיתה נשמת האדם מישראל קצרה מהכילה, והיה צורך ליצור לה נשמה מיוחדת, זוהי הנשמה היתירה שנוצרה לקבלת השבת".

מן הראוי היה שימצא דואג אשר ידאג להוציא לאור ולהאיר את הדברים שנאמרו במסכת אורות אשר עד היום מדברים עליהם אותם המאזינים בגעגועים ובהתפעלות עצומה – במחברות תלמידי הישיבה מן הימים ההם עודנו נשמר וטעמם לא פג.

דברים דומים לדברי פתיחתו של רבינו לשיחות השבת שלו נמצא רשום גם בין כתביו:

ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם וגו' אמרו ז"ל (ביצה ט"ז) כי סוד יש לה לשבת, סוד כמוס בין הקב"ה ובין ישראל, ומהו הסוד נשמה יתרה שנותן

הקב"ה באדם ערב שבת.

הסוד הזה מגלה לנו את כל גדולת השבת, שהרי יש נשמה ויש נשמה, יש נשמה יחידה, ויש נשמה השקולה כששים ריבוא נשמות, כמו שאמרו ז"ל במשה רבינו ששקול כנגד ששים ריבוא, ועם כל זה כל נשמה צרה היא מהכיל ואין לה בית קבול לקבל את קדושת השבת ומעלתו וזקוקה היא לנשמה יתרה.

והרי שגילוי אורו של השבת נעלה הוא מכל גלויי האורות ואין לך נשמה שתהיה מסוגלת לקבל אורו אלא נשמה יתרה המיוחדת לשבת בלבד.

ובפנקסו ממוצאי יום הכיפורים תשי"ז רשם רבינו לעצמו: "לשמור בכל היכולת ולזכור את השבת, בשביתתו, קדושתו, תענוגו וכבודו.

שיחות השבת

את שיחות השבת בהיכלו של רבינו תיאר ראש הישיבה רבי שמחה זיסל ברוידא זצ"ל:

זכורה לרבים התקופה שנמשכה שנים רבות, תקופת שיחותיו על השבת, העונג, המעין עולם הבא וה"נשמה-יתירה", שהיו ממש פרק שירה, ומזמור שיר גדול ליום השבת. ובתקופה זו במיוחד – וכן תמיד – ראו שבימי השבתות והימים טובים, חי הוא בעולם אחר, נשגב ונעלה, מעין עולם הבא שיצר לעצמו.

תיאור נוסף מתאר רבי צבי קפלן:

במשך שנים רבות היה משוחח על השבת, בכל ליל שבת קודם ערבית. במשך שנים רקם מסכת גדולה ומגוונת לדמותה הפנימית של השבת, שהוסיף בה גוונים וגווני גוונים מדי שבת בשבתו, ממה שהעלה בעיוניו הדקים מן הדקים. וכך גם בנושאים אחרים שהעלה בשיחותיו. ועם כל הריבוי הזה – היו דבריו תמיד בריכוז ובצמצום. "מלה בסלע".

ערב שבת

סיפר תלמיד הישיבה רבי מיכל יהודה ליפקוביץ' זצ"ל:

זכיתי שהחדר שלי בפנימייה יהיה מול החדר שרבינו היה לומד, וכשהיה מגיע ערב שבת ראיתי אותו דרך החלון איך שהיה מכין את עצמו לשבת

בשירה ובזמרה, וכל פעולה ופעולה שהיה עושה הייתה ממש מתוך שמחה על שהוא מכין את עצמו לכבוד שבת.

קבלת שבת

ממשנתו של רבינו:

שלש בחינות הן בקבלת השבת:

א. קבלת קדושת השבת חיוביה ומצותיה אף קודם זמנה מדין תוספת שבת.

ב. כבוד שבת, כאדם המקבל פני מלך. ושני זמנים לה:

האחד מיד אחרי הרחיצה לכבוד שבת מוקדם לזמן קבלת שבת, שדרך הכבוד שיתעטף וישב בכובד ראש מייחל להקבלת פני שבת, כאדם המכין עצמו לקבל פני המלך שיושב בכובד ראש ומייחל לזמן הקבלת פניו, והשני להתעטף ולצאת ברוב עם לקראת שבת המלך.

ג. כחתן המקבל פני כלה - נשמת השבת בת זוגו של כנסת ישראל, שנותנה הקב"ה לכל אחד ואחד מישראל בערב שבת לפי בחינת הכרת קדושת השבת ושמירתו ובינו ובין בני ישראל אות היא לעולם, לעמוד ולהתעטף - בואי כלה בואי כלה.

ערב שבת חזון

סיפר תלמיד הישיבה רבי מיכל יהודה ליפקוביץ' זצ"ל:

פעם בערב שבת אחד היה אצלו בנו רבי חיים ומשראה שאביו אינו בשמחה כבכל ערב שבת שאלו על כך, וענהו רבינו: "בני, האם אינך זוכר שהיום זה ערב שבת חזון?!"

הוא לא הסיח דעתו לרגע מכל דברי הנבואה של חזון ישעיה והאבלות על חורבן בית המקדש וכל הזמן היה חושב על זה.

הלכות דעות

איש מלחמה היה רבינו וכמה פנים היו למלחמותיו, מלחמה לעשה טוב ומלחמה לסור מרע. את מלחמתו בסור מרע לחם בכל כוחו, והיה לוחם לדעותיו אף כשהייתה זו מלחמת יחיד.

השכלה

מלחמה גדולה היתה לו ב"השכלה" אותה תיעב עד עמקי נפשו. היה התואר "משכיל" בעיניו לשם גנאי, ולכמה שנחשבו בעיני העולם כבני עליה היה מתייחס בביטול גמור, משום שלדעתו היו נגועים בהשכלה.

ערכאות

והיה זועק ומוחה בכל כוחו נגד חילול ה' הגדול שיש בזה שהושלטו חוקי עכו"ם במדינה, שזו הרמת יד בתורת משה רבינו. ולמלחמה זו לא נמצא לו חבר.

ומקרב לבו בקע הכאב, שברון הלב והצעקה: ווי לאותה חרפה ווי לאותה בושה וכלימה, חוצבים בורות נשברים אשר לא יכילו המים, ועוזבים את חוקי התורה - מקור מים חיים!?! ולא חסך שבט זעמו גם מהעיתונות החרדית על שהיתה מביאה מפסקיהם, ויש בזה משום עילוי לערכאותיהם.

תל תלפיות בענייני השעה

אף שלא היה רבינו מורה הוראה לרבים בהלכה, היה מורה הלכה גדול בהלכות דעות. בכל אסיפה או התוועדות של גדולי תורה היה הוא התל תלפיות שהכל פונים אליו לשמוע את חוות דעתו, וכל שאלה חמורה בשאלות הכלל שעלתה על הפרק, אם במועצת גדולי התורה, אם בועד

הישיבות ואם בחינוך העצמאי, היתה דעתו המכרעת לקרב או לרחק. ובעלי משקל היו דבריו בעיני כל גדולי הדור, והגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל לעת זקנותו אשר מפני חולשתו היה קשה עליו להשתתף וליטול חלק באסיפות ודיונים, היה נותן שמו וחתימתו להחלטות השונות, באמרו כי אם באותה אסיפה שהוחלט בה כך השתתף ראש הישיבה דחברון חותם הוא בלב בוטח.

והגאון מבריסק זצ"ל היה מבקש ממנו כשהיו מתאספים בביתו לאסיפה, שיביע דעתו אחר שאר הנאספים, באמרו כי כיון שהוא מחונן בכח שכנוע גדול אין בידי שאר המשתתפים להביא את דעתם לידי ביטוי שכבר הושפעו מדבריו.

והגאון רבי אליעזר יהודה פינקל זצ"ל לעת זקנתו, כשחש שכבר מתקשה בקבלת הכרעות, החליט לוותר לגמרי על הכרעותיו ולמסור דעתו ביד רבינו, וכאשר יכריע כן יקום.

יחזקאל בן בוזי

באחד השנים היה המצב בחינוך העצמאי קשה במיוחד, והיה מחזר על הפתחים ממש, אף שלא היה זה לפי מעמדו וכבודו ובוודאי לא לפי מצב בריאותו. וכך היתה דרכו שכיוון שהיה נראה בעיניו צורך בעשיית איזה דבר לא היה אפשר להניאו ממנו.

כל מה שהיה נראה בעיניו חשוב להקמת עולה של תורה לא היה רבינו נמנע ממנו, ולא היה כבודו נחשב לכלום אם היה בדבר כבוד התורה והיה מבזה עצמו, וקיים בנפשו יחזקאל בן בוזי שביזה עצמו על דברי תורה.

פעמים רבות היו בני ביתו של רבינו מוחין בידו בדברים שהיו נראים בעיניהם שאינם לפי כבודו, והיה אוטם אזנו משמוע, באמרו שאין זה בזיון וצריכים הם הדברים להיעשות.

הרוח החיה בהתווית הדרך

כתב במאמרו על רבינו, ראש הישיבה רבי שמחה זיסל ברוידא זצ"ל: למרות שבכל נפשו ומאודו היה מסור לישיבה להיות המשקה מתורתו ומנהלה, נטל על עצמו עוד לדאוג לתינוקות של בית רבן ועמד בראש החינוך העצמאי והיה לעזר לישיבות קטנות, אב ופטרון להן.

בהתווית הדרך לפיתרון במכלול הבעיות הקיימות בעולם הישיבות והיהדות בכלל, היה הוא תמיד הרוח החיה, ובאומץ רב ובגבורה עמד בפרץ. ובפקחיות רבה ובעינו החדה וראיית הנולד ידע לכוון ולשמור על המשכיות אור התורה על פי דרך אבותינו הסלולה דרך ישראל סבא.

וכשכלו הבהיר, כן היה כוחו גדול בניתוח דברים ובכוח השכנוע, ובכל מקום שהופיע היה הוא הקובע והמכריע ודבריו היו נשמעים. היה מעודכן במכלול השאלות המנסרות ועומדות על הפרק, ויש אשר גם אם לא עמדו – היה הוא המעמידן על הפרק.

מרשימותיו

לאומיות

ושני לאומים ממעיך יפרדו, לאומיות ישראל ולאומיות אומות העולם, מופרדות פירוד גמור בעצמות הלאומיות.

עם ישראל הוא סגולה מכל העמים. ומה היא סגולה, משל לאדם שיש לו אוצר חביב ובאוצר הזה – סגולה מיוחדת החביבה עליו מכל האוצר. כן הוא סגולת ישראל מכל העמים. וכמו ששנינו חביב אדם כו' חביבין ישראל שנקראו בנים למקום. נמצא שהסגולה היא שיא האהבה והחביבות לכל אדם הנברא בצלם.

ואילו ה"לאומיות" היא היפך מזה, כי מה היא "לאומיות" אהבת עצמו ושנאת הבריות.

הצרות בעקבתא דמשיחא

בכל זמני הגליות היו הגזירות והצרות אך להעביר על דת, או שהיתה עצה להינצל על ידי המרת דת, והיה מתקדש שם שמים גם על ידי הגזירות והשמדות והסבל בקבלת היסורים, אבל בעקבתא דמשיחא הגזירות והשמדות הן בלי כל תוכן ואין גם עצה להינצל מהן ולכן אין שם שמים מתקדש, וזוהי הגאולה למען שמו.

מצבת קבורת מרן ראש הישיבה זצוק"ל
כ"ח שבט תר"ן – ו' אלול תשכ"ט

